

AZ OSZTRÁK ÉS A MAGYAR IPAR TERMELÉKENYSÉGI SZÍNVONALA*

NYERS JÓZSEF

A magyar iparstatisztika hosszú távú programjának a hatvanas évek eleje óta szerves részét képezik a nemzetközi összehasonlítások. E munkálatok – jellegük és adatbázisuk különbözősége folytán – két fő irányban bontakoztak ki.

Publikált adatok alapján az országok széles körére épülő nemzetközi összevetéseket készítettünk, amelyeknek alapvető célja annak felmérése volt, hogy a magyar ipar gazdasági és műszaki fejlettsége, a munkamegosztás mértéke stb. nemzetközileg milyen szintet ért el, a növekedés iránya és üteme hogyan illeszkedik a nemzetközi trendekhez és nem utolsósorban annak a felderítése, hogy a történelmileg örökölt, korszerűtlen gazdasági struktúra átalakításában mennyire haladtunk. A publikált adatok meglehetősen eltérő tartalma miatt azonban ezeknek az összehasonlításoknak az eredményei csak nagyságrendi jelzőszámokként szolgálhattak. Mélyebb közgazdasági összefüggések feltárásához, gazdaságpolitikai intézkedések kimunkálásához nem nyújthattak kielégítő támpontot.

Módszertani és elemzési szempontból lényegesen igényesebbek és megbízhatóbbak a partnerországokkal való együttműködésre épülő ipari termelékenységi összehasonlítások. E munkák többnyire csak elnevezésükben tekinthetők termelékenységi vizsgálatoknak, tartalmilag ennél lényegesen szélesebb ismeretanyagot öleltek fel. A kétoldalú ipari nemzetközi összehasonlítások ugyanis a termelés volumene, a munkaráfordítások és ezek arányainak egybevetése mellett minden esetben kutatták azokat az okokat, tényezőket is, amelyek az eltérések kialakulásában jelentős szerepet tölthettek be. Az első, lényegében kísérleti összehasonlítások Csehszlovákiával együttműködve készültek, azt követte partnerként Ausztria és Jugoszlávia, majd később egy négyoldalú, kísérleti jellegű összehasonlítás Ausztriával, Csehszlovákiával és Franciaországgal közösen (erről a későbbiekben még szólunk).¹

A továbbiakban az Ausztria és Magyarország közötti összehasonlításokat tárgyaljuk.

Ausztria és Magyarország központi statisztikai hivatalainak együttműködése az ipari termelékenységi összehasonlítások terén közel két évtizedes. Az első összehasonlítás az 1965. évi adatok alapján készült, részben kísérleti céllal és jelleggel. Ez

* A tanulmány az International Association for Research in Income and Wealth (IARIW) Gouvieuxben (Franciaország) 1981. augusztus 16. és 21. között tartott, hetedik konferenciáján megvitatott előadás alapján készült.

¹ A munka módszereit és eredményeit a következő kiadvány tartalmazza: Ausztria, Csehszlovákia, Franciaország és Magyarország ipari termelékenységének összehasonlítása. Statisztikai Időszaki Közlemények 247. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1972. 49 old. A módszertani tapasztalatokat lásd: Nyitrai Ferencné dr.: A nemzetközi termelékenységi összehasonlítások néhány problémája. Statisztikai Szemle, 1974. évi 8–9. sz. 715–732. old.

utóbbi több körülmény határozta meg. Közülük a legfontosabb és legátfogóbb az volt, hogy az eltérő társadalmi és gazdasági rendszerű országok statisztikai megfigyelési rendszere is erősen különbözött, és a közelítés módozataira nem rendelkezünk hasznosítható tapasztalattal. Tekintve, hogy az e munkához szükséges nemzetközi módszertani ajánlások egy részét még ki sem dolgozták, más részük nemzeti alkalmazásában pedig még csak az első próbálkozásoknál tartottunk: az összehasonlítás egyetlen lehetősége a számottevő mértékben különböző iparstatisztikai rendszerek kétoldalú közelítése volt.

Az eredményeket bizonyos korrekcióval és kiegészítéssel felhasználtuk az említett négyoldalú nemzetközi termelékenységi összehasonlításához, amelynek további elemeit a Csehszlovákia és Franciaország, valamint a Csehszlovákia és Magyarország közötti vizsgálatok biztosították. Az ilyen jellegű vizsgálatokkal elkerülhetetlenül együtt járó pontatlanságok ellenére a résztvevő országok képviselőinek véleménye az volt, hogy a színvonalindexek nagyságrendileg jól közelítették az országok termelékenységi színvonala között meglévő tényleges különbségeket.

A hetvenes évek elején a nemzetközi politikai és gazdasági feltételek jó lehetőséget teremtettek egy újabb, a program és a módszer szempontjából is megalapozottabb osztrák–magyar termelékenységi összehasonlításához.

A vizsgálat az 1975. évi adatok alapján, a korábbinál sok vonatkozásban fejlettebb módszerek alkalmazásával folyt. Az ipar ágazati tagolása az ENSZ ágazati osztályozási rendszerének (International Standard Industrial Classification – ISIC²) kétszámjegy mélységű felosztását követte, és a tényezők elemzése is nagyobb hangsúlyt kapott. Mód nyílt továbbá arra, hogy a két vizsgálat eredményei és a termelékenységi indexek egybevetése alapján megállapítsuk, célszerű-e tízévenként részletesebb módszerek alapján számításokat végezni, vagy elegendő-e a korábbi indexek extrapolálása. Módszertani oldalról megfogalmazva a kérdést: az országok színvonalkülönbségét jellemző termelékenységi indexek tízéves intervallumban milyen megbízhatósággal extrapolálhatók? Az 1965. és az 1975. évi összehasonlítás a számszerű eredmények és információk mellett figyelemre méltó, részben általánosítható módszertani tapasztalatokkal is szolgált, amivel a nemzetközi vizsgálatok eszköztárának gazdagításához is hozzájárult. Ezekre a továbbiakban részletesen kitérünk.

Az ENSZ kétszámjegy mélységű ágazati bontására épülő összehasonlítás a gazdaságirányításban és a döntéselőkészítésben is hasznosítható eredményekkel járt, emellett azonban viszonylag kevés lehetőséget nyújtott a termelékenységi színvonalban mutatkozó különbségek mélyebb feltárására. Ehhez tagoltabb ágazati bontásra, a vizsgált tényezők jelentős bővítésére és specifikálására lett volna szükség, amit viszont az egész iparra a rendkívül nagy munka- és időigény miatt nehezen lehetett volna megvalósítani. A részletesebb vizsgálat programját három ágazatra, az *élelmiszeriparra*, a *kohászatra* és a *gépiparra* terjesztettük ki; a munkát 1980 májusában fejeztük be. Az elemzést és a módszertani tapasztalatokról szóló beszámolót az ENSZ Európai Gazdasági Bizottság Európai Statisztikusok Értekezlete érdeklődéssel fogadta.

AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK, FELHASZNÁLÁSUK TAPASZTALATAI

Az osztrák–magyar termelékenységi összehasonlítások alapvető módszere az egyedi termelési indexek metódusa (individual output indices) vagy kevésbé pontos, a gyakorlatban viszont szélesebb körben elterjedt terminológiával élve az ún. ter-

² Lásd: A Gazdasági Tevékenységek Szabványos Nemzetközi Besorolása (ISIC). Nemzetközi szervezetek statisztikai tevékenységéből. 1. sz. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1969. 61 old.

méksoros módszer volt, amely kétoldalú nemzetközi összehasonlításainkban eredményesnek bizonyult.³ A termelékenységi indexeket a termelési, valamint a munkaráfordítási indexek hányadosaként határoztuk meg.

Az egyedi termelési indexek módszerének elméleti alapjait és gyakorlati alkalmazását az ENSZ 1971-ben megjelent ajánlása⁴ tartalmazza, ismertetésétől ezért eltekintünk. A továbbiakban néhány alapvető elvi szempont gyakorlati érvényesítésének bemutatására szorítkozunk.⁵

Az egyedi termelési indexek módszerével végzett összehasonlításokban a mutató jellege az alkalmazott súlyszámok tartalmától függően változik. Az osztrák–magyar ipari termelékenységi összehasonlításokban bruttó típusú mutatókat alkalmaztunk, mivel súlyszámként a két ország egységárai, illetve átlagárai álltak rendelkezésre. Az ágazati termelési indexeket mindkét ország árain kiszámítottuk. Laspeyres-, illetve Paasche-típusú indexeket képeztünk annak megfelelően, hogy előbb az egyik, majd a másik résztvevő ország áradataival súlyoztunk. A kétféle típusú indexekből mindegyik összehasonlításban mértani átlagot is képeztünk, s ezt a térbeli Fisher-féle indexet fogadtuk el az értékelés alapjának.

Amennyiben a gazdasági egységek teljesítményét a termelékenység színvonalával kívánjuk jellemezni és értékelni, elméletileg két lehetőség közül választhatunk:

1. a nettó teljesítményt mérjük;
2. a bruttó teljesítményt vesszük alapul, de ekkor a teljesítmény létrehozásához felhasznált valamennyi lényeges erőforrást figyelembe vesszük.⁶

Az információs lehetőségeknek megfelelően az osztrák–magyar termelékenységi összehasonlítások gyakorlatában e két elméleti alapkoncepció egyikét sem lehetett követni. Ehelyett alapmutatóként a közvetlen munkaráfordítások egységére jutó bruttó termelést használtuk, amit az ágazati teljesítmények közelítéseként értelmeztünk. Az ágazati teljesítményeket jól tükröző nettó típusú termelési mutató számításához a szükséges súlyarányokkal egyik ország sem rendelkezett. A bruttó termeléshez elméletileg jobban kapcsolható teljes ráfordítások nemzetközi összeméréséhez pedig az állóeszköz-ráfordításokat kellett volna közös valutára átszámítani, amit szintén a szükséges információk hiánya miatt nem valósíthattunk meg. Az összehasonlításban az egyedi termelési indexek módszerével számított indexeket a nettó termelés közelítő mutatójaként fogtuk fel és értelmeztük, tudomásul véve a helyettesítés, illetve a közelítés korlátait és szükségszerűen adódó torzításait.

Mind 1965-re, mind 1975-re ellenőriztük, hogy a fenti módszer mennyiben tér el egy hozzáadott érték típusú indextől. Erre az ellenőrzésre csak egyféle lehetőség kínálkozott: az egyedi termelési indexek átlagolása a magyarországi bér és amortizáció együttes összegével súlyozva. A számítások azt mutatták, hogy ez a fajta index az ágazatok többségében nem tért el lényegesen az egységárral számított indextől.

A korábbiakban említett ENSZ-ajánlás részletes eligazítást tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a nettó termelési index közelítésére az egyes ágazatokban melyik a legkedvezőbb módszer. Az ajánlások részleges alkalmazására azonban – ismereteink szerint – csupán egyetlen alkalommal, a csehszlovák–francia ipari termelékeny-

³ Lásd: Nyitrai Ferencné dr.: Az osztrák és a magyar ipar színvonalának összehasonlítása. *Statisztikai Szemle*, 1977. évi 8–9. sz. 832–836. old.

⁴ Methodological Problems of International Comparison of Levels of Labour Productivity in Industry. Statistical Standards and Studies No 21. United Nations, New York, 1971.

⁵ A témakört átfogóan, az iparon kívül, más gazdasági ágakra kiterjedően is tárgyalja – s a nemzetközi eredményeket ismerteti – I. B. Kravis: Review of International Productivity Comparisons (*The Economic Journal*, 1976. március) című cikke.

⁶ Erről a témakörrel részletes áttekintést ad dr. Román Zoltán: A mutatók megválasztása a termelékenységi színvonal összehasonlításához. *Statisztikai Szemle*, 1978. évi 10. sz. 982–996. old.

ségi összehasonlításban került sor. Az általunk *valamennyi ágazatra* egységesen alkalmazott módszer előnye az alapadatok viszonylag egyszerűbb kimunkálásában és az algoritmus könnyebb kezelhetőségében van.

Az osztrák–magyar ipari termelékenységi összehasonlítások fontos elemét képezte az ágazati és termékosztályozási rendszer összhangjának biztosítása. Ez egyrészt abból a célkitűzésből következik, hogy ágazati szinten megbízható indexszel rendelkezünk, másrészt pedig a terméksoros módszer sajátosságaiból adódik. Az 1965. évi összehasonlításhoz a vizsgálat keretét a két ország ipari osztályozásának közelítésével hoztuk létre. A tíz évvel később végrehajtott összehasonlításhoz az ENSZ ágazati osztályozási rendszerét (ISIC) vettük alapul. A nemzetközi osztályozási rendszer alkalmazása számos előnye mellett sem volt problémamentes. A két ország eltérő sajátosságai miatt néhány esetben az ISIC osztályozási rendszerétől is el kellett térnünk az ipari tevékenységi körök összehangolása érdekében: kirekesztettük a vizsgálatból a nyomdaipart, a műszergyártást, a bauxitbányászatot s néhány kisebb tevékenységi kört. Az összehasonlításba bevont ágazatok az osztrák, valamint a magyar ipar termelésének és munkaráfordításának mintegy 93–95 százalékát képezték.

Az összehasonlítás módszertanilag legkritikusabb és egyben a legmunkaigényesebb része az egyes ágazatok profiljába tartozó *termékek kiválasztása és tartalmi egyeztetése* volt. (1975-ben 620 termékcsoporttal dolgoztunk, ami lényegesen meghaladta az előző vizsgálat reprezentánsainak számát.) A termékcsoportok tartalmának tételes egyeztetése és a szükséges korrekciók végrehajtása jelentős mértékben növelte az eredmények megbízhatóságát, emellett jó áttekintést adott az egyes ágazatok tevékenységi köréről, tartalmi sajátosságairól is. A bevont termékcsoportok termelési értéke az osztrák ipar össztermelésének 75 százalékát, a magyar iparénak 80 százalékát tette ki 1975-ben, a reprezentáció mértéke tehát meglehetősen magas volt mindkét országban.

A termékcsoportok egyeztetésének keretében kíséreltük meg kiküszöbölni a termelés eltérő szervezeti és technológiai határaiból és a kooperáció eltérő mértékéből adódó különbségeket. Erre különösen a heterogén termékstruktúrájú gépiparban és bizonyos vegyipari ágazatokban volt szükség. Az egyeztiséget részben az alkatrészek, félkésztermékek széles körű bevonásával, kisebb hányadban a teljes keresztmetszetű termelés korrekciójával oldottuk meg.

A nemzetközi termelési és termelékenységi összehasonlítások másik érzékeny pontja a *minőségi különbségek* számbavétele és kimutatása. Az osztrák–magyar összehasonlításokban a minőségi különbségek miatt korrelációra csak korlátozott lehetőség volt.

Tekintve, hogy az osztrák–magyar termelékenységi összehasonlításokban a termékrepresentáció mértéke a hasonló vizsgálatokban elért szintnél lényegesen magasabb, az *össze nem hasonlítható termelés* átszámítása viszonylag kevés gondot és torzítást okozott. A termékekkel nem reprezentált termelést az összehasonlítható termékek alapján meghatározott ágazati átlagos valutaparitás-indexek segítségével számítottuk át a megfelelő pénznemre. Az ágazati bruttó termelést a termékcsoportok és az ún. egyéb (össze nem hasonlítható) termelés összegeként határoztuk meg. Az eljárás elméletileg azt a feltételezést tartalmazza, hogy a két kör termelékenységi színvonala a vizsgált országokban azonos mértékben tér el egymástól.

E hipotézis általában nem vezet az eredmények számottevő torzulásához. Ha azonban az *össze nem hasonlítható tevékenység* jellege, munkaigényessége alapvetően különbözik a főtevékenységétől, a számítások megbízhatósága érdekében mélyebb vizsgálatot célszerű folytatni, s a korrekció módjáról az eredmények függ-

vényében lehet csak dönteni. Esetünkben erre az élelmiszeriparban volt példa, amelynek ismertetésére a későbbiekben részletesen is kitérünk.

A munkaráfordításokat 1965-ben két mutatóval, a munkások és az összes foglalkoztatott létszámával mértük. 1975-ben erre nem volt mód, a munkás- és az alkalmazotti kategóriákat nem tudtuk egyértelműen szétválasztani. Az összehasonlítás így 1975-ben egyetlen mutatóra, az egy foglalkoztatottra jutó termelési színvonal egybevetésére épült.

Az 1975. évi összehasonlítást követő, három ágazatra, az élelmiszeriparra, a kohászatra, valamint a fémfeldolgozó iparra és gépgyártásra kiterjedő vizsgálat módszertanilag lényegében nem tartalmazott új elemet. A termelékenységi tényezőknek a korábbinál jóval szélesebb köre azonban az eredmények értékelésében hozott minőségileg újat. A munka jellegét érzékelteti, hogy a három ágazatot összesen 31 alágazatra és közel 400 termékcsoportha bontva vizsgáltuk.

Az ágazatok szűkebb köre a termelékenységre ható tényezők sokrétűbb és mélyebb vizsgálatához nyújtott nagyobb lehetőséget. Az általános, mindhárom ágazat termelékenységét befolyásoló tényezők mellett értékes, jól hasznosítható információt jelentettek az egyes ágazatok technológiai sajátosságait tükröző speciális tényezők.

Az általános tényezőként használt mutatókkal a technikai felszereltséget és a gépesítettség színvonalát mértük. Közülük a legfontosabbak:

- a termelés egységére jutó utolsó tíz évi gépberuházások értéke,
- az egy foglalkoztatottra jutó energiafelhasználás,
- az egy foglalkoztatottra jutó villamosenergia-felhasználás,
- a termelés energiaigényessége.

A specifikus tényezők köre a kohászatban és az élelmiszeriparban volt széles, többségük a nyersanyagok minőségét, az alkalmazott technológia korszerűségét és a termelés tömegszerűségét jellemezte.

A termelékenységi indexek extrapolációja

A nemzetközi összehasonlítások eredményeinek extrapolálása elsősorban gyakorlati szempontból jelentős. A megalapozott információs bázison nyugvó eredmény időbeli előrevetítése ugyanis lényegesen kisebb idő- és munkaráfordítással jár, mint a teljes program megismétlése. A termelékenységi indexek extrapolációja az osztrák–magyar vizsgálatokban megkülönböztetett figyelmet érdemel, mivel az országok között eddig elvégzett összehasonlítások során meglehetősen ritkán rendelkezünk tíz év körüli intervallumban és részletes program alapján kapott vizsgálati eredményekkel. A nemzeti indexek alapján továbbvezetett adatoknak és az 1975. évi összehasonlítás eredményeinek összevetése, a különbségek lehetséges okainak feltárása nemzetközileg is hasznos információt jelenthet az extrapolációs módszer alkalmazhatósági feltételeinek gyakorlati ellenőrzéséhez.

Az 1965. évi adatok tíz évre előrevetített értékeinek és az 1975. évi összehasonlításból nyert színvonalindexeknek az egybevetését nehezítette a két vizsgálat eltérő ágazati rendszere. Az 1965. évi részletesebb ágazati felosztás lehetővé tette, hogy az iparágak célszerű összevonásával az ISIC-hez közelálló osztályozást alakítsunk ki. Az 1965. évi eredményeket az ágazati indexeket nemzeti módszerrel számított ágazati dinamikus indexek segítségével vezettük tovább. Az alkalmazott módszerekből adódóan a termelési és a termelékenységi színvonalindexek előrevetítése során a két ország iparában bekövetkezett termékstruktúra- és arányváltozás hatását nem tudtuk kiküszöbölni.

Az egész iparban és az ágazatok jelentős hányadában a részletes összehasonlítási program és az extrapoláció alapján számított eredmények közti különbség számottevő.

1. tábla

A termelés és a termelékenység színvonalának indexei extrapolációs módszerrel és az 1975. évi összehasonlítás alapján számítva
(Index: Magyarország = 100)

ISIC-ágazat	A termelés indexei		Az egy foglalkoztatottra jutó termelés indexei	
	az 1965. évi indexek extrapolációjával	az 1975. évi összehasonlítás alapján	az 1965. évi indexek extrapolációjával	az 1975. évi összehasonlítás alapján
2. Bányászat	36,3	39,2	237,8	221,2
31. Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	44,9	52,1	108,1	146,4
321. Textilgyártás	73,0	60,7	158,9	151,2
322. Ruházati cikkek gyártása	55,4	65,7	106,0	139,9
323+324. Bőrtermékek, bőrből, műbőrből és szőrméből készült cikkek gyártása. – Lábbeli gyártás	41,5	32,8	154,4	136,2
33. Fafeldolgozás, faipari termékek gyártása	104,1	103,0	167,6	176,7
341. Papír- és papíráru gyártás	250,4	292,2	148,2	203,0
35. Vegyi anyagok, vegyipari cikkek gyártása, kőolaj- és szénfeldolgozás, gumi- és műanyagtermékek gyártása	62,9	97,9	111,0	153,8
36. Nem fémes ásványi termékek gyártása	77,5	116,7	166,6	208,7
37. Kohászati termékek gyártása	71,0	100,6	120,1	114,6
38. Fémfeldolgozó ipar és gépgyártás	67,1	91,8	133,4	190,2
41. Villamosenergia-ipar	134,2	124,4	146,0	135,5
<i>Ipai ágazatok összesen</i>	<i>67,6</i>	<i>84,7</i>	<i>136,3</i>	<i>174,7</i>

Az osztrák és a magyar ipar termelésének mintegy negyedét képező, hagyományos és stabilabb termékstruktúrájú ágazatokban (a bányászatban, a textiliparban, a fafeldolgozó iparban, a kohászatban és a villamosenergia-iparban) a kétféle módon számított indexek közel azonos arányokat és fejlődési tendenciákat tükröznek. A megfelelő indexpárok közötti különbség a nemzetközi gyakorlatban elfogadott hibahatárokon belül van (10 százaléknál kisebb). Az eltérés mértéke azoknál az ágazatoknál jelentős, amelyeknek termékstruktúrája heterogén, a vizsgált országokban eltérő, így elsősorban a gépiparban és a vegyiparban. Ezen ágazatok termelékenységi színvonalának összehasonlítása önmagában is sok, nehezen megoldható problémát vet fel. Az extrapoláció lehetőségét csökkenti az ezen ágazatokban végbenemő gyors technikai megújulás, a hazai és a nemzetközi kooperációs kapcsolatok bővülése, az intenzív termékváltás stb. A strukturális különbségek hatásának érzékeltetésére jó példa a papíripar, ahol az eltérő eredmények kialakulásában jelentős szerepe volt annak a körülménynek, hogy az ún. féltermékek (facsiszolat, cel-

lulóz) termelése Ausztriában megkétszereződött, míg Magyarországon az 1965. évi volumen a vizsgált időszakban csak másfélszeresére nőtt. Ez a növekedéskülönbség az extrapolációhoz alapul vett dinamikai indexekben csak kismértékben tükröződik.

A két módszerrel számított termelékenységi indexek közötti különbség nagyobb, mint a termelési arányok eltérése, ami a munkaráfordítások különböző irányú változásáról tanúskodik. A változás jelentősen módosíthatja a termelés munkaigényességét, ami számításainkban termelékenységi különbségként adódik. Emellett bővíthetnek bizonyos tevékenységfajták, például a piackutatás, szervízhálózat, marketing-tevékenység, csomagolás stb. E járulékos tevékenységek fejlesztési igénye általában az alacsonyabb fejlettségű országban nő erőteljesebben, s általában magas munkaigényük következtében a termelékenységi színvonalban meglévő különbségeket e tevékenységek előtérbe kerülése fokozza.

Nehezíti a hosszabb távú összehasonlíthatóságot az árszerkezeti különbségek és azok változásai s nem utolsósorban a termelési indexek nemzeti módszereiben meglévő sajátosságok.

Az eredmények jelentős eltérése és az okok vázlatos áttekintése alapján is nagy biztonsággal állítható, hogy a nemzetközi termelési és termelékenységi összehasonlítások eredményei tíz évre nem extrapolálhatók. A homogén és hosszabb időszakban is stabil termékszerkezettel rendelkező ágazatok termelékenységi színvonalának extrapolálása nagyobb biztonsággal végezhető, tízéves időszakra vonatkozó előrejelzés azonban ez esetben is meglehetősen hosszúnak és kétségesnek tűnik.

AZ EGÉSZ IPARRA KITERJEDŐ ÖSSZEHASONLÍTÁSOK EREDMÉNYEI⁷

A két ország iparának teljesítményét egy termelékenységi mutató és néhány kiegészítő tényező alapján meglehetősen nehéz értékelni. Különösen érvényes ez a mai világgazdasági helyzetben és főképpen a kis országokra, ahol a rugalmas alkalmazkodó képesség, a gazdasági struktúra, a termékszerkezet, a versenyképesség stb. olyan tényezők, amelyek rövid távon a termelési és termelékenységi mutatókban nem tükröződnek. Az eredmények összefoglalásakor erre tekintettel voltunk, és az értékelés során az országok adottságait, általános fejlettségi szintjét is igyekeztünk figyelembe venni.

Ausztria és Magyarország európai viszonylatban egyaránt a kis országok közé tartozik. Területük nagysága és népességük száma hasonló nagyságrendű. A gazdasági fejlettség színvonala Ausztriában magasabb.

Az osztrák gazdaság magasabb fejlettségét jelzi a termelés ágazati összetétele is. Ausztriában 1975-ben az iparban létrehozott bruttó hazai termék aránya 31 százalék volt, a tercier ágazatok részesedése ennél nagyobb, 37 százalékot tett ki. Ez utóbbi magas arányban a szolgáltatások szélesebb köre, a fejlettebb energia- és vízgazdálkodás eredményei és a nemzetközi turizmus magas foka is tükröződik, ami a kedvező természeti feltételekkel is szorosan összefügg. Magyarországon 1975-ben a bruttó hazai termék 52 százalékát állította elő az ipar, miközben a szolgáltató ágazatok részesedése 11 százalékot ért el. (Lásd a 2. táblát.)

A két ország főbb gazdasági ágainak részesedése olyan mértékben különbözik, hogy az eltérések nem magyarázhatók módszertani vagy árrendszerbeli sajátos-

⁷ A részletes eredményeket lásd: Ausztria és Magyarország ipari termelési és termelékenységi színvonalának összehasonlítása. Statisztikai Időszaki Közlemények 404. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1977. 32 old.

ságokkal. Az osztrák ipar magasabb fejlettségét tükrözik a foglalkoztatottsági arányok is. Az aktív keresők száma alapján az ipar és a mezőgazdaság aránya a hetvenes évek elején Magyarországon volt magasabb, míg a szolgáltatásban Ausztriában viszonylag többen dolgoztak.

2. tábla

A gazdaság ágazati struktúrája 1975-ben
(százalék)

Ágazat	Az ágazat aránya a bruttó hazai termék (GDP) alapján	
	Ausztria	Magyarország
Ipar	31,3	51,8
Építőipar	9,9	8,4
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	5,2	16,2
Szállítás és hírközlés	5,4	4,7
Kereskedelem	11,5	7,5
Egyéb ágazatok	36,7	11,4
Összesen	100,0	100,0

A természeti és a gazdasági feltételek különbsége ellenére az ipar mindkét országban a gazdaság vezető ágazata, fejlődése 1965 és 1974 között erőteljes volt; a bruttó termelés átlagosan évenként közel azonos ütemben, 6,4–6,6 százalékkal nőtt a két országban. A második összehasonlítás tárgyében, 1975-ben, a további előrehaladást számottevően befolyásolta a kibontakozó világgazdasági válság: kedvezőtlen hatása a két országban különböző időpontokban és eltérő erővel jelentkezett, ami részben a színvonalarányokat is befolyásolta.

A két ország iparának ágazati struktúrájában kevésbé tükröződnek a fejlettségbeli különbségek, az eltérő természeti feltételek hatása viszont jól kimutatható. A termelés alapján mindkét országban a gépipar aránya a legnagyobb (28–29 százalék), s jelentős a vegyipar és a kohászat részesedése. A kedvezőbb domborzati és talajviszonyok hatásaként az élelmiszeripar részesedése Magyarországon lényegesen nagyobb, mint Ausztriában.

Az osztrák ipar termelési volumene a magyar iparénak körülbelül 85 százalékát tette ki 1975-ben. A kedvezőbb természeti feltételekre építve Ausztria közel háromszor akkora papíripari kapacitást hozott létre, mint Magyarország. A kohászat, a vegyipar és a gépipar termelési volumene a két országban közel azonos, a magyar élelmiszeripar termelése viszont kétszerese az osztrák ágazaténak.

Az osztrák iparban foglalkoztatottak száma a magyar iparban dolgozók létszámának felét sem éri el (48,5 százalék), jelentős ágazati eltérésekkel.

A két ország termelési és létszámindexeinek eltérő aránya egyben meghatározza a termelékenységi színvonal különbségeit is. Az osztrák ipar termelékenységi színvonala 1975-ben az ágazatok többségében másfél-kétszerese volt a magyar iparénak, az ipar átlagában 75 százalékkal múlta felül a magyar szintet. E különbség nagyságrendileg hasonló az egy lakosra jutó anyagmentes ipari termelésben a hetvenes évek elején mutatkozó eltéréssel.

A papíripar, az építőanyag-ipar és a bányászat termelékenysége Ausztriában több mint kétszerese a megfelelő magyar ágazatokénak. Négy iparágban Ausztria előnye 50–90 százalék közötti, további öt ágazatban, köztük a magyar szempontból

jelentős élelmiszeriparban a különbség mérsékeltebb, az osztrák ipar előnye 15–46 százalék között változott 1975-ben.

Az osztrák ipar termelékenységi színvonala 1975-ben mintegy 40 százalékkal haladta meg a magyar iparban elért szintet. Az osztrák ipar előnye kimagaslóan nagy volt a bányászatban (a termelékenység közel kétszeres), és tetemes (50 százalék körüli) volt a színvonalkülönbség Ausztria javára a gépiparban, a villamosenergiaiparban, az építőanyag-iparban és a fafeldolgozó iparban is. Magyarország az élelmiszeriparban és a ruházati cikkek gyártásában termelt az osztrák iparénál nagyobb élők-munka-hatékonysággal.

3. tábla

Az egy foglalkoztatottra jutó termelés az osztrák és a magyar iparban

Ágazat	Az egy foglalkoztatottra jutó termelés indexe (a magyarországi színvonal százalékában)	
	1965-ben	1975-ben
Bányászat	295,5	221,2
Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	88,2	146,4
Textilgyártás	119,1	151,2
Ruházati cikkek gyártása	93,6	139,9
Bőrtermékek gyártása és lábbeli készítés	121,2	136,2
Fafeldolgozó ipar, bútorigar	151,1	176,7
Papír- és papíráru gyártás	128,7	203,0
Vegyí anyagok, vegyipari cikkek gyártása, gumi- és műanyagtermékek gyártása	121,4	153,8
Nem fémes ásványi termékek gyártása	147,0	208,7
Fémalapanyag-ipar	130,0	114,6
Fémfeldolgozó ipar és gépgyártás	150,1	190,2
Villanyvilágítás és villamos energia	152,9	135,5
<i>Ipari ágazatok összesen</i>	<i>138,1</i>	<i>174,7</i>

Az ágazati termelékenységi indexek egybevetéséből kitűnik, hogy az ágazati struktúra országok közötti eltérései a termelékenység színvonalát Ausztria javára növelik. Ez főként abból adódik, hogy ott a jóval termelékenyebben működő papíripar, az építőanyag-ipar és a villamosenergia-ipar részesedése lényegesen magasabb, ugyanakkor a magyar iparban nagy arányt képvisel a kedvezőtlen termelékenységű bányászat.

A termelékenység színvonalában és növekedési ütemében a két ország közti különbségek csak részben magyarázhatók strukturális differenciákkal és eltérő természeti adottságokkal. A vizsgált tízéves időszakban az *iparfejlesztés jellege* is különbözött a két országban, amelynek hatása meghatározó fontosságú. Az osztrák iparfejlesztés a vizsgált időszakban intenzív jellegű volt, a termelés növelését a technikai színvonal emelésével és a szervezés–irányítás javításával biztosították. A magyarországi iparfejlesztésben az extenzív elemek domináltak, a beruházások munkahelyteremtők voltak, az ipari munkaerő létszámának növekedése a vizsgált időszakban 14,3 százalék volt. Következésképpen a munka technikai felszereltsége mérsékeltebben emelkedett, s a szervezésben, irányításban rejlő tartalékok kiaknázásának kényszere is kisebb mértékben érvényesült. Jól tükröződik ez a természeti feltételektől kevésbé befolyásolt gépiparban és vegyiparban. Mindkét esetben az tapaszt-

talható, hogy 1965 és 1975 között elmaradásuk az osztrák ipar megfelelő ágazatához képest nőtt, a gépiparban 50 százalékról 90 százalékra, a vegyiparban 21 százalékról 54 százalékra. Az osztrák iparpolitikát – az előzőkön túlmenően – mindkét ágazatban erőteljesen motíválta a nemzetközi munkamegosztásból nyerhető előnyök kiaknázása. Ausztriában a gépiparban igen magas az összeszerelés, az ún. gépesítés aránya, a munkaigényes alkatrész- és részegységgyártás egyre inkább az országhatáron kívülre szorul. A vegyiparban az élőmunka hatékonyságában mutatkozó különbségek – a technológiai sajátosságok következtében – a kisegítő tevékenységen lekötött munkaerő létszámának eltérő részesedésével magyarázhatók, emellett szerepe lehet a munkaigényes termékek országoként különböző arányának is.

Az osztrák ipar magasabb élőmunka-hatékonyságát jelzik a teljesített munkaórák adatai. A részmunkaidőben foglalkoztatottak száma Ausztriában 1975-ben – a korábban jelzett gazdasági visszaesés következtében – nagyobb volt, mint a korábbi években. Arányuk az összlétszám 2 százalékát tette ki, míg a magyar iparban csupán 0,5 százalékot ért el. Ennek hatása megmutatkozott az egy napra számított munkaórák alakulásában is: ezek száma 1975-ben (ötnapos munkahetet véve alapul) az osztrák iparban 7,7 óra, a magyar iparban közel 9 óra volt.

19 AZ ÉLELMISZERIPAR, A KOHÁSZAT ÉS A GÉPIPAR TERMELÉKENYSÉGI SZÍNVONALÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÁSA⁸

Az 1965. és az 1975. évi – erősen aggregált ágazatokra, ISIC kétszámjegy-mélységben – végzett összehasonlítások eredményeit az előzőekben vázlatosan ismertettük. A termelékenységi színvonal különbségeinek és ezek hatóerőinek mélyebb feltárásához, mint erre korábban is utaltunk, az összehasonlítások kevés lehetőséget nyújtottak. E munka elmélyítése részletesebb, az ISIC négy számjegyű csoportjaira kiterjedő ágazati bontás, a vizsgált tényezők jelentős bővítését és specifikálását tette szükségessé. A részletesebb vizsgálatba bevont ágazatok az ipar termeléséből együttesen több mint 50 százalékkal részesedtek.

4. tábla

A vizsgált ágazatok részesedése az 1975. évi ipari termelésből és munkaerő-létszámából

ISIC-ágazat	Az ágazat 1975. évi aránya (az ipar százalékában)			
	a termelés		a foglalkoztatott létszám	
	alapján			
	Ausztria	Magyarország	Ausztria	Magyarország
31. Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás	13,4	19,3	9,0	12,2
37. Kohászati termékek gyártása	9,1	9,1	10,4	5,7
38. Fémfeldolgozó ipar és gépgyártás	27,6	28,7	34,1	34,4
<i>Megfigyelt ágazatok összesen</i>	<i>50,1</i>	<i>57,1</i>	<i>53,5</i>	<i>52,3</i>

Az 1965 és 1975 közötti időszakban a vizsgált ágazatok együttes részesedése tíz év alatt nem változott lényegesen. A termelés alapján mindkét országban csökkent a kohászat és nőtt a gépipar aránya az ipari termelésben. A foglalkoztatot-

⁸ Az eredményeket részletesen lásd: Az osztrák és a magyar élelmiszeripar, kohászat és gépipar termelékenységének összehasonlítása. Statisztikai Időszaki Közlemények 472. köt. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1980, 42. old.

tak létszáma szerint – a magyar kohászat kivételével – 1975-ben az ágazatok súlya mindkét országban nagyobb volt, mint tíz évvel korábban.

1. Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás

Az egész ágazat termelékenységi színvonala – a részletesebb vizsgálat alapján – 1975-ben Ausztriában mintegy 20 százalékkal volt magasabb, mint Magyarországon.

Módszertani szempontból is figyelemre méltó különbség van az élelmiszeripar összevontabb és részletesebb vizsgálata keretében számított termelékenységi indexek között: Ausztria előnye az első összehasonlításban 46, a részletező adatokra épülő számítások szerint pedig 20 százalék. Az eltérések lényegében egyetlen tényezőre, a megfigyelés körének más-más értelmezésére vezethetők vissza. Az első vizsgálat az élelmiszeripar teljes vertikumára kiterjedt, míg a második csak az ipari tevékenységre.

A nem ipari tevékenység (felvásárlás, termeltetés, kiskereskedelem stb.) aránya ugyanis Magyarországon a munkaráfordításokban magas, közel 10 százalék, miközben termelési értékük mindössze 1–2 százalék. E tevékenységek Ausztriában nem az élelmiszeriparba, hanem a gazdaság más ágaiba vannak sorolva. Jellemző, hogy az élelmiszeripar szóban forgó nem ipari tevékenységeiben Magyarországon foglalkoztatottak létszáma az osztrák élelmiszeriparban foglalkoztatottaknak közel 25 százalékát tette ki. Az említett tevékenységek kirekesztése a megfigyelésből ezért mindenképpen indokoltnak tűnik, s egyben módszertanilag is meggyőzően mutatja, hogy az ún. össze nem hasonlítható termelés számbavétele, átszámítása egyes esetekben fokozott figyelmet és tartalmi vizsgálatot igényel.

A magyar gazdaság adottságainak megfelelően az élelmiszer-, ital- és dohánygyártás alapvető feladata a hazai igények kielégítése, emellett az ágazatra jelentős exportkötelezettségek is hárulnak. A feldolgozóipari kapacitások nem kielégítő nagysága miatt a magyar ágazatban 1975-ben az alacsonyabb feldolgozottságú termékek gyártása dominált, ezek előállítására általában sok kézimunkát igényelt. Ausztriában viszont nagyrészt értékesebb, magasabb feldolgozottságú termékeket állítanak elő, és a tevékenységek gépesítettsége magasabb. A gépesítettségi színvonal különbségére jellemző, hogy az ágazatban az egy foglalkoztatottra jutó villamosenergia-felhasználás Ausztriában közel kétszer akkora volt, mint Magyarországon.

A fontosabb alágazatok közül az osztrák ipar a legnagyobb előnyt a cukoriparban és a tartósítóiparban érte el, míg a húsiparban a magyar termelékenységi színvonal volt magasabb.

Az osztrák cukoripar 1975. évi termelékenysége 3,5-szerese volt a magyarénak. Ennek egyik fő oka abban rejlik, hogy az 1975/1976. évi gyártási kampányban Magyarországon a felhasznált répa cukortartalma 11,5 százalék volt, az Ausztriában tartósan elért 20 százalékkal szemben. Ezenkívül a magyar cukoripari berendezések meglehetősen elavultak (s javításuk viszonylag nagy létszámot igényel), Ausztria cukoriparát viszont a hatvanas években megújították, korszerű gyártási technológiát honosítottak meg racionalizálással, jobb szervezéssel egybekötve.

A tartósítóiparban az osztrák termelékenységi színvonal a magyar szakágazat 3,1-szerese volt. A különbség részben a jóval intenzívebb osztrák beruházásokból és a nagyobb gépesítettségéből, részben a rugalmasabb osztrák létszámgazdálkodásból adódott. A létszámgazdálkodás rugalmasságára jellemző, hogy míg Magyarországon az ún. holtidény legalacsonyabb havi állományi létszáma csupán 7 száza-

lékkal maradt el a csúcsidényben foglalkoztatott létszámtól, addig Ausztriában a létszámingadozás mértéke 32 százalék volt.

5. tábla

Az alágazatok csoportosítása a termelékenységi színvonal szerint

ISIC-alágazat	A termelékenységi index (Index: Magyarország = 100)	Termelés az ágazat összes termelésének százalékában	
		Ausztria	Magyarország
300 százalék felett			
3118 Cukoripar	352,1	7,0	2,7
3113 Tartósítóipar	311,8	4,1	7,1
Együtt	—	11,1	9,8
150–190 százalék			
3119 Csokoládé és édesárak gyártása	187,4	4,9	2,0
3112 Tejipar	179,0	10,2	10,8
3134 Alkoholmentes italok és gyümölcslevek gyártása	158,8	4,1	2,1
3116 Malomipar	156,0	4,9	5,5
Együtt	—	24,1	20,4
110–130 százalék			
3140 Dohányfeldolgozás	121,9	5,5	1,9
3133 Sör- és malátagyártás	116,5	9,4	2,6
Együtt	—	14,9	4,5
100 százalék alatt			
3111 Húsipar	90,5	17,1	42,5
3117 Sütőipar	89,8	8,0	5,9
3131–3132 Bor, szesz- és égetett szeszes italok gyártása	80,0	4,5	2,8
3114–3115–3121–3122 Egyéb élelmiszerek és élvezeti cikkek gyártása	64,0	20,3	14,1
Együtt	—	49,9	65,3
<i>Élelmiszer-, ital- és dohánygyártás összesen</i>	<i>116,1</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A fejlett állattenyésztés bázisán kiépült húsipar a magyar élelmiszeripar meghatározó alágazata, termelése az élelmiszer-, ital- és dohánygyártásból 1975-ben 42,5 százalékkal részesedett, az osztrák húsipar 17,1 százalékos arányával szemben. A mintegy 10 százalékos kitevő magyar termelékenységi előny több tényezőre vezethető vissza.

Magyarországon a viszonylag magas egységárú és kisebb feldolgozottsági fokú nyershús aránya körülbelül 60 százalék volt 1975-ben, az osztrák 30 százalékkal szemben. A vágási tevékenység volumene, koncentrálttsága és gépesítése a magyar húsiparban, mindenekelőtt a baromfihús-termelésben lényegesen magasabb fokú, mint az osztrák iparban.

2. Kohászati termékek gyártása

A kohászat 1975. évi termelékenységi színvonala Ausztriában 15–18 százalékkal volt magasabb, mint Magyarországon.

Az ágazaton belül mindkét országban a vas- és acélgyártás tölti be a fő szerepet: termelésének aránya Ausztriában 87,1, Magyarországon 78,8 százalékot tett ki. Az alágazat termelékenysége 1975-ben Ausztriában 22 százalékkal volt nagyobb, mint Magyarországon. A termelékenység színvonalát a három fő technológiai fázis, a nyersvas-, az acél-, illetve a hengereltacél-gyártás eredményei alapvetően meghatározzák.

A nyersvas egy üzemnapra jutó termelése Ausztriában 68,7 százalékkal, az egy foglalkoztatottra jutó termelés pedig 60,0 százalékkal volt nagyobb, mint Magyarországon. A különbség abból adódott, hogy az osztrák nagyolvasztók átlagos térfogata jóval nagyobb (951 m^3), mint a magyar kohóké (565 m^3), továbbá a felhasznált érc vastartalma is lényegesen magasabb. Ez azzal a további előnnyel is járt, hogy egy tonna nyersvas termeléséhez Ausztriában 30 százalékkal kevesebb kohókokszt használtak fel, mint Magyarországon.

Az acélgyártás termelékenysége technológiai eljárásoként lényegesen különbözött. A martinacélgyártásban az egy foglalkoztatottra jutó termelés Magyarországon 26,9 százalékkal haladta meg az osztrák színvonalat. A magyar acélgyártás több mint 90 százalékát a martinkemencék szolgáltatták, s ezek befogadóképessége lényegesen felülmúlta az osztrák berendezéseket: a 25 kemencéből 21 ötven tonnánál nagyobb volt, míg Ausztriában a 11 kemencéből egynek a befogadóképessége haladta meg az 50 tonnát. A magyar kemencék működését oxigénbefúvással intenzívvé is tették. Az osztrák acéltermelésben a martin eljárás szerepe csekély, a gyártott acélnak 1975-ben csupán 7,4 százaléka készült ezzel a technológiával.

Az elektroacél-gyártás a két országban közel azonos arányban (12, illetve 8 százalék) részesedett az acéltermelésből. A kemencék mintegy 40 százaléka azonban Ausztriában 10 tonnánál nagyobb, míg Magyarországon a 39 kemence közül hasonló méretű csak egy volt. Főként ebből adódott, hogy az egy főre jutó elektroacéltermelés Ausztriában 33,7 százalékkal haladta meg a magyar színvonalat.

Az acél négyötödét Ausztriában LD-konverterekben állították elő 1975-ben, Magyarországon ezt az eljárást üzemszerűen csak a közeljövőben vezetik be. E korszerű technológia térhódítására jellemző, hogy 1975-ben az egy főre jutó konverteracél-termelés Ausztriában 2196 tonna volt, ami a fajlagos magyar martinacél-termelés 3,2-szerese.

Az LD-konverteres eljárás széles körű alkalmazásának eredményeként 1975-ben az összes acél egy főre jutó termelése Ausztriában 77,2 százalékkal haladta meg a magyar színvonalat.

A hengerelt acél gyártásában az előzőeknél kisebb volt a termelékenységszínvonal-különbség. Egy főre számítva Ausztriában 21,7 százalékkal termeltek többet, mint Magyarországon. Az elmaradás nagyrészt annak a következménye, hogy Magyarországon a hengerek többsége elavult, korszerűtlen, az 1975 végén működő hengerek közel felét (46,4 százalékát) 1940-ben vagy korábban helyezték üzembe. Az osztrák hengerekben ez az arány csak 24,5 százalékot tett ki. A sok régi hengersor gyakori javítása a magyar kohászatban jelentős munkaerő-többlettel s egyben termelékieséssel járt.

A színesfémalapanyag-ipar 1975. évi termelékenysége a két országban közel azonos volt, az osztrák alágazat előnye 3,6 százalékot tett ki. A jelentős bauxitvagyonra és a nemzetközi együttműködésre alapozott alumíniumprogram folyamatos megvalósításával a magyar alágazat viszonylag magas technológiai színvonalat ért el.

Az alágazat termelésének közel 60 százalékát képező alumínium termékek gyártását Magyarországon a hetvenes évek elejétől folyamatosan korszerűsítették. Az

alumíniumprogram keretében megvalósított jelentős új beruházások révén a gyártás termelékenysége növekedett. A termelés egységére jutó üzembe helyezett gépberuházások értéke az 1971 és 1975 közötti időszakban ugyan Ausztriában valamivel nagyobb volt, a magyar beruházások zömét azonban még az időszak elején helyezték üzembe, és így termelékenységnövelő hatásuk 1975-ben nagyobb mértékben érvényesült.

3. Fémfeldolgozó ipar és gépgyártás

A fémfeldolgozó ipar és a gépgyártás mindkét ország iparának vezető ágazata. Termelékenysége 1975-ben mintegy 70–80 százalékkal volt magasabb Ausztriában, mint Magyarországon.

Az ágazat egészének és legtöbb alágazatának termelékenységi különbségét jelentősen befolyásolta, hogy az osztrák gépiparban a nemzetközi kereskedelmi és termelési együttműködés már a hetvenes évek elején széles körű volt, ami a technikai színvonal emeléséhez, a termelékenységre kedvezően ható termékstruktúra kialakításához kellő feltételeket teremtett. További lényeges tényező az, hogy az osztrák gépipar belső (ágazaton belüli) kooperációja jóval fejlettebb a magyar gépiparénál.

Nem hanyagolható el az a körülmény sem, hogy 1971 és 1975 között a 17 vizsgált gépipari ágazatok közül nyolcban legalább 20 százalékkal volt nagyobb az üzembe helyezett gépberuházásoknak a termeléshez viszonyított értéke Ausztriában, mint Magyarországon. A nyolc közül öt alágazat termelékenységi színvonala Ausztriában a magyar alágazaténak 2–3-szorosát is elérte.

A gépipar fontosabb alágazatainak termelékenységi színvonalát és a termelés feltételeit a következőkben vázlatosan ismertetjük.

A vas- és acéltermékek gyártása, a szorosán vett fémtömegcikk-ipar az osztrák gépipar legnagyobb, a magyar gépipar második legnagyobb alágazata. Az osztrák alágazatban folyamatos és erőteljes volt a fejlesztés, a termelés egységére jutó üzembe helyezett gépberuházások értéke 1971–1975-ben Ausztriában 65,8 százalékkal haladta meg a magyar értéket. A magyar fémtömegcikk-gyártásnak viszont 1975-ben kevésbé volt korszerű a technikai színvonala, fejlesztése lassúbb ütemben történt. Az osztrák alágazat termelékenységi színvonala két és félszerese a magyarénak.

A híradástechnikai termékek gyártása egyike azon kis számú gépipari alágazatoknak, amelyekben az egységnyi termelésre jutó beruházások 1971–1975. évi értéke Magyarországon nagyobb volt, mint Ausztriában. Ennek ellenére az alágazat termelékenységi színvonala Ausztriában 2,4-szerese a magyarénak. Az index értékének mérlegelésekor azonban figyelembe kell venni azt, hogy míg a termékrepresentáció mértéke Ausztriában meghaladta a 90 százalékot, a magyar alágazatban csak 62,3 százalékot tett ki, főleg az ún. professzionális híradástechnikai termékek össze nem hasonlíthatósága miatt. A rendelkezésre álló információk szerint nagy a valószínűsége annak, hogy az osztrák alágazatban jelentősebb a kisebb munkaigényességű összeszerelő tevékenység aránya. Magyarországon az általános híradástechnikai szerkezeti elemek túlnyomó többségét is az alágazaton belül, nagyszámú munkaerő igénybevételével állították elő.

A különféle munkagépek gyártása az osztrák gépipar második legnagyobb és jelentős műszaki hagyományokkal rendelkező alágazata. Magyarországon viszont az alágazat tevékenysége nagyrészt a külföldről vásárolt technológiai berendezések pótalkatrészeinek, tartozékainak, kiegészítő berendezéseinek gyártására korlátozó-

dott, s ez igen munkaigényes folyamat. Összességében az osztrák alágazat termelékenységi színvonala 233 százalék a magyar szinthez viszonyítva.

6. tábla

Az alágazatok csoportosítása a termelékenységi színvonal szerint

ISIC-alágazat	Termelékenységi index (Index: Magyarország = 100)	Termelés az ágazat összes termelésének százalékában	
		Ausztria	Magyarország
260 százalék felett			
3842 Vasúti járművek gyártása	297,5	2,7	1,8
3844 Motorkerékpár és kerékpár gyártása	281,7	2,1	0,6
Együtt	—	4,8	2,4
210–260 százalék			
3811–3812–3819 Különbféle vas- és acéltermékek gyártása	258,3	15,7	14,0
3821 Erőgépek, szivattyúk és kompresszorok gyártása	257,6	4,6	2,9
3832 Híradástechnikai termékek gyártása	243,7	11,0	10,6
3824–3825 Munkagépek gyártása	233,1	13,5	9,8
3829 Egyéb gépgyártás	228,8	4,4	3,2
3850 Finommechanikai és optikai készülékek gyártása	227,3	3,5	2,6
3813 Acél és könnyűfém szerkezeti elemek gyártása	210,3	9,3	3,7
3822 Mezőgazdasági gépek és traktorok gyártása	210,1	4,2	5,3
Együtt	—	66,2	52,1
130–170 százalék			
3833 Háztartási villamos készülékek gyártása	167,4	2,6	2,1
3839 Egyéb elektrotechnikai berendezések gyártása	153,4	9,4	11,3
3831 Villamosgépipar	150,4	6,6	4,9
3949 Egyéb szállítóeszközök gyártása	143,4	0,6	0,8
3823 Fém- és famegmunkáló gépek gyártása	139,8	2,7	2,1
3841 Hajó- és csónaképítés	139,5	0,3	1,2
Együtt	—	22,2	22,4
100 százalék alatt			
3843 Közúti járművek gyártása	47,4	6,8	23,1
<i>Fémfeldolgozó ipar és gépgyártás összesen</i>	<i>164,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A háztartási villamos készülékek gyártása alágazat osztrák termelékenységi színvonala lényegében a gépipar átlagával azonos mértékben, 67,4 százalékkal volt magasabb, mint a magyar alágazatban. Magyarországon a sorozatnagyság termelékenység-növelő hatását számottevően mérsékelte a kooperáció alacsony szintje. A késztermékgyártó vállalatok ebben az alágazatban is maguk készítették az alkatrészek jelentős hányadát, ez szétforgácsolta kapacitásukat, rontotta munkájuk hatékonyságát. E tényező hatása valószínűsíthető a villamosgépiparban és az elektrotechnikai berendezések gyártásában is, amelyeknek termelékenysége közel azonos, de az átlagosnál kisebb mértékben (50,4, illetve 53,4 százalékkal) volt magasabb Ausztriában, mint Magyarországon.

A magyar gépipar legnagyobb alágazata a közúti járművek gyártása. Ez az egyetlen olyan gépipari alágazat, amelynek termelékenysége Magyarországon nagyobb volt, mint Ausztriában (az osztrák színvonal kétszeresét érte el). A magyar eredmények elérését az tette lehetővé, hogy a közútijármű-gyártás fejlesztésére központi, kormány szintű programot dolgoztak ki és valósítottak meg. Ennek keretében – a magyar gépipar többi alágazatától eltérően – széles körű nemzetközi és hazai termelési kooperációt kiépítve, már 1970 előtt is sikeres és nagy beruházásokat hajtottak végre. Magyarország ezzel Európában az egyik legnagyobb autóbusszgyártó üzemmel rendelkezik, 1975-ben közel ötvenszer annyi autóbusszt állítottak elő, mint Ausztriában. Az autóbusszgyártás fejlesztése a közúti jármű motorok és futóművek termelésének igen jelentős növekedésével járt együtt. A motorgyártásban külföldi licenceket hasznosítottak. A futóműgyártás lényegében a hátsóhíd előállítására korlátozódik.

*

Az osztrák–magyar termelékenységi színvonal másfél évtizedes tapasztalatainak és eredményeinek néhány bekezdésben történő összefoglalása csaknem reménytelen vállalkozás lenne, annál is inkább, mivel e terjedelmesnek tűnő anyag maga is csupán összefoglalás, válogatás. Zárszóként a hasonló témakörben dolgozók figyelmét két körülményre szeretném felhívni.

A nemzetközi szervezetek aktív tevékenységének eredményeként a fejlettebb statisztikával rendelkező országok információi elég széles körűek ahhoz, hogy „a világban elfoglalt helyüket” viszonylag objektíven megítéljék. Két- és sokoldalú színvonal-összehasonlítást, legalábbis az iparra vonatkozóan, elsősorban a különbségek okainak, tényezőinek feltárása érdekében célszerű kezdeményezni. A gazdaságpolitika számára is hasznosítható eredményt szűkebb körű, csak a legfontosabb ágazatokra kiterjedő mély és sokoldalú elemzés adhat. A nemzetközi szervezetek módszertani, egységesítési törekvései ehhez egyre kedvezőbb feltételeket biztosítanak.

Azokban az ágazatokban, amelyekben a nemzetközi munkamegosztás szerepe jelentős, a műszaki fejlődés intenzív, a termékváltás gyors: az összehasonlítás módszerét úgy célszerű megválasztani, hogy az egyre inkább elszakadjon a naturáliáktól, és a létrehozott új érték egybevetését tartalmazza. Gondolunk itt mindenekelőtt a gépiparra és a vegyiparra, amelyekről a nemzetközi összehasonlítások során kiderült, hogy csak elnevezésükben azonosak, tartalmilag esetenként a hasonlóság jegyeit is nehéz megtalálni. A műszaki fejlődéssel e tendencia tovább erősödik.

РЕЗЮМЕ

Сотрудничество между Центральными Статистическими Управлениями Австрии и Венгрии в области сопоставлений производительности труда в промышленности имеет уже двухдесятилетнее прошлое. Первое сопоставление было проведено на основе данных 1965. г. и имело отчасти экспериментальную цель и такой же характер. Второе, сплошное исследование было проведено в 1975 г. За этим последовала почти двухлетняя совместная работа, в ходе которой были исследованы уровень производительности труда и факторы, влияющие на производительности труда по отраслям пищевой промышленности, металлургии и машиностроения.

В первой части данной статьи автор излагает методы исследования, параллельно представляя теоретические основы и практические возможности сопоставления. Между тем автор кратко показывает методы и результаты чехословацко-французского и чехословацко-венгерского сопоставления тоже. Автор занимается и экстраполяцией индексов уровня. В этой части материала он делает вывод и расчёты на основе теоретических соображений и результатов двух сплошных исследований (1965, 1975), взятых десятилетний срок.

Вторая часть статьи содержит количественные результаты вышеуказанных сопоставлений и их экономическую оценку. На основе данных оказывается, что проявляющаяся разница в уровне производительности труда в промышленности двух стран в ходе десяти лет увеличилась в пользу австрийской промышленности. Причины этого являются многообразными; отставание можно свести с одной стороны к причинам технического характера, с другой стороны к организационным недостаткам. На основе подробного исследования вышеуказанных трёх отраслей было возможно сделать интересные и новые выводы как методологического так и экономического характера. Глубина и подробность исследования делают возможным использовать его результаты и выводы в формировании текущей экономической политики.

SUMMARY

The co-operation of the Hungarian and the Austrian Central Statistical Office in the comparison of industrial productivity goes back to two decades. The first comparison, partly experimental, was based on the data of 1965. The second, full scope comparison was carried out in 1975. It was followed by an almost two years' joint research on the productivity level and on the factors influencing productivity in food industry, metallurgy and machine industry.

The first part of the article discusses the methods used in comparing the theoretical bases and the practical possibilities of the comparison. The author outlines also the methods and results of the Czechoslovak-French and Czechoslovak-Hungarian comparisons. The study dealing with the extrapolated indices of productivity level presents computations and conclusions based on both theoretical considerations and on the results of two surveys (in 1965 and 1975) which cover a whole decade.

The second part of the study gives the numerical results, including economic evaluation, of the comparisons mentioned above. The data show that the difference in the productivity level of industry in the two countries increased in the observed ten years' period, in favour of the Austrian industry. This has manifold reasons. The backwardness can partly be attributed to technical problems and partly to lack of organization of labour. The thorough analysis of the three industrial branches made it possible to draw interesting and novel conclusions both in methodological and economic aspects. Due to the depth of the analysis the results and conclusions can be utilized also in current economic policy.

A TERMÉSÁTLAGOK VÁRHATÓ ALAKULÁSA*

SZÁSZ KÁLMÁN

Ahhoz, hogy a termésátlagokról megalapozott előrejelzést adjunk, valamilyen törvényszerűséget, tendenciát kell felfedeznünk az eddigi fejlődésben. A törvényszerűség felismerését megkönnyíti, ha vizsgálatainkat több országra terjesztjük ki. Az ilyen vizsgálathoz szükséges adatgyűjtés eredményeiből kitűnik, hogy a növényi hozamok növekedése az ún. S görbét követi. A magyar mezőgazdaság általában az S görbe erősen emelkedő részén jár. Elfogadva azt a feltételezést, hogy mezőgazdaságunk hasonló úton fog haladni, mint amilyen utat a mezőgazdaság fejlettségét tekintve az előttünk járó országok már megtettek, adatokhoz jutunk az S görbe felső, ellaposodó szakaszára vonatkozóan is. A növekedési görbe mindhárom jellegzetes szakaszát – lassú, gyors majd újra lassú növekedés – jellemző adatok birtokában ily módon csak az igényeken vagy az elhatározáson múlik, hogy milyen időszakra extrapolálunk.

A BÚZA TERMÉSÁTLAGÁNAK ALAKULÁSA

Valamely növény termesztésének eredményességét a természeti–biológiai és technikai–közgazdasági feltételeken túlmenően a termelés volumene is megszabja. Más ugyanis a termelési technológia a nagyüzemekben, mint a kistermelők parcelláin, vagy a tenyészkertekben. Mást jelent egymillió hektárt meghaladó területen búzát termesztetni, mint akár százezer hektáron. (Gondoljunk a termésátlag időbeni alakulását nagyban meghatározó fajtaváltás keresztülvitelére.)

A fentieket figyelembe véve Magyarország mellett azoknak az európai országoknak az adatait gyűjtöttük ki,¹ amelyekben a búza vetésterülete megközelíti vagy meghaladja az egymillió hektárt. Ezek között vannak olyanok, amelyekben a búza termésátlaga magasabb, mint hazánkban, és vannak olyanok, ahol elmarad a magyarországitól. Az előrejelzéshez elég, ha csak az első országcsoporttal foglalkozunk. Ezek az országok (a termésátlag növekvő sorrendjében): a Német Demokratikus Köztársaság, Franciaország, a Német Szövetségi Köztársaság, és az Egyesült Királyság. A búza termésátlagának alakulását az elmúlt 30 évben Magyarországon, valamint a felsorolt országokban az 1. tábla tünteti fel.

* A közelmúltban fejeződött be az agroökológiai potenciál országos felmérése, amit a Magyar Tudományos Akadémia szervezett és fogott össze. E felmérés első összegezésének szakértői megvitatása és az e munka keretében készült termésátlag-előrejelzések megismerése segítették az itt leírt kutatást és tanulmány megírását.

¹ A tanulmányban a következő kiadványok adatait használtuk fel: Production Yearbook (Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.) 1950–1980. évi kötetei; Mezőgazdasági Adattár I. (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1965. 736 old.); Mezőgazdasági Adattár I. 1961–1976. (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1978. 547 old.); Mezőgazdasági Adattár III. (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1980. 416 old.).

A bemutatott országok közül a Német Szövetségi Köztársaság és az Egyesült Királyság időszora az időszak egészében tapasztalható növekvő tendencián túl nem mutat más törvényszerűséget. A többi országnál a búza termésátlagának alakulásában egyértelműen kimutatható egy lassúbb, majd egy gyorsabb növekedési szakasz. (A lassúbb növekedés szakasza a Német Szövetségi Köztársaság és az Egyesült Királyság esetében is kimutatható, ha a századfordulóig visszanyúló adatokat figyelembe vesszük.) Az intenzív növekedés majdnem egyszerre – 1960 és 1965 között – indult meg Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban és Franciaországban, sőt a növekedés évi átlagos ütemét tekintve sincs jelentős eltérés ebben az időszakban ezen országok között. Két ország – a Német Demokratikus Köztársaság és Franciaország – idősorában a növekedés megtorpanása is szembetűnik. Ezeknél az országoknál az utolsó 6 év adata szerint a növekedés üteme a korábbi intenzív növekedési szakaszra jellemző értéknek csak a felét éri el.

1. tábla

*A búza termésátlagának alakulása néhány európai országban**
(tonna/hektár)

Év	Magyarország	Német Demokratikus Köztársaság	Franciaország	Német Szövetségi Köztársaság	Egyesült Királyság
1950	1,38	2,63	1,82	2,61	2,73
1951	1,48	.	1,89	2,73	2,81
1952	1,45	.	1,98	2,71	2,82
1953	1,46	.	2,08	2,77	2,96
1954	1,39	.	2,16	2,81	3,04
1955	1,46	.	2,24	2,88	3,11
1956	1,38	2,91	2,23	2,90	3,12
1957	1,49	3,03	2,28	3,05	3,27
1958	1,51	3,12	2,33	3,19	3,32
1959	1,62	3,10	2,39	3,16	3,40
1960	1,67	3,12	2,53	3,29	3,62
1961	1,73	3,10	2,65	3,36	3,80
1962	1,76	3,09	2,76	3,40	3,92
1963	1,86	3,13	2,91	3,31	4,02
1964	1,91	3,21	3,00	3,39	4,08
1965	2,07	3,34	3,11	3,51	4,05
1966	2,26	3,57	3,31	3,66	3,98
1967	2,43	3,66	3,40	3,74	3,93
1968	2,43	3,64	3,43	3,88	3,96
1969	2,61	3,80	3,65	4,16	4,07
1970	2,71	3,84	3,83	4,15	4,08
1971	2,90	3,83	4,00	4,19	4,25
1972	3,11	3,98	4,21	4,34	4,43
1973	3,32	4,06	4,29	4,47	4,46
1974	3,49	3,99	4,27	4,37	4,35
1975	3,68	3,99	4,20	4,46	4,48
1976	3,84	4,09	4,30	4,58	4,66
1977	3,74	4,09	4,34	4,61	4,71
1978	4,04	4,26	4,59	4,70	4,98

* Öttagú mozgó átlagok.

Mindezekhez hozzávéve más országok adatait is, megállapíthatjuk, hogy a búza termésátlagának növekedése az S görbét követi. Magyarországon az intenzív nö-

vekedés a hatvanas évek első felében kezdődött, és napjainkban is tart. Más országok példája arra figyelmeztet, hogy hektáronként 4 tonna felett a termésátlag növekedésének lassulásával lehet számolni, más szóval itt már az S görbe felső, elapósodó szakaszába érünk.

Feltételezve, hogy Magyarországon a búza termésátlagának alakulása hasonló lesz, mint az ilyen vonatkozásban előttünk álló országokban, a termésátlag idősorának folytatásához szükséges adatokhoz juthatunk. Az előbbi feltételezés azt jelenti, hogy a továbbiakban a búza termésátlagát hasonló módon tudjuk majd emelni, mint ahogyan azt a Német Demokratikus Köztársaságban, Franciaországban, a Német Szövetségi Köztársaságban, illetve az Egyesült Királyságban tették.

Ezt követően az említett országok idősoraiban megkerestük azt az értéket, ahol Magyarország most tart, és a magasabb értékeket – pontosabban azoknak több országból számított átlagait – a magyar adatok várható folytatásának fogadtuk el. Ily módon 1987-ig előretekintő adatokhoz jutottunk. Ahhoz, hogy minél hosszabb időre tudjunk előretekinteni – azon túlmenően, hogy már tudjuk, a növekedési ütem csökkenni fog –, a növekedést leíró függvényt kell találnunk, illetve választanunk. Az S görbét közelítő növekedést logisztikus trendfüggvénnyel kíséreltük meg leírni. Ennek képlete:

$$y = \frac{k}{1 + e^{b_0 + b_1 t}}$$

ahol:

- Y – a termésátlag tetszőleges t időpontban,
- k – állandó érték (az a termésátlag, amelyhez a növekedés közelít),
- b_0, b_1 – a növekedési görbe alakját meghatározó tényezők.

A továbbiakban k , b_0 és b_1 számszerű meghatározásához a növekedési görbe rendelkezésre álló szakaszán három jól meghatározott pontot kell felvenni. A jól meghatározottság igénye azt jelenti, hogy a kiválasztott pontok helyétől függően változik, hogy milyen görbét és milyen y értékeket fogunk kapni. Következésképpen lehetőleg objektív, elméletileg megalapozott döntésre kell jutnunk. A logisztikus görbének egyetlen „jól meghatározott” pontja van, és ez az inflexiós pont. Jelen esetben ezt az intenzív növekedési szakasz középpontjával közelíthetjük meg a legjobban. Mivel nincs semmilyen alapunk annak feltételezésére, hogy a logisztikus görbének nem szimmetrikusnak kellene lennie, a középpontot úgy jelöltük, hogy a tőle egyenlő távolságban felveendő másik két ponttól, illetve pontig a növekedés megközelítőleg egyenlő legyen. A logisztikus görbét több lépésben közelítve határoztuk meg, és a tényadatokhoz való illeszkedés mértéke szerint választottuk ki a legjobbnak ítélt változatot.

A számításokat elvégezve Magyarországon a búza termésátlagának alakulását leíró egyenlet a következő:

$$y = \frac{6,046}{1 + e^{1,1893 - 0,0734t}}$$

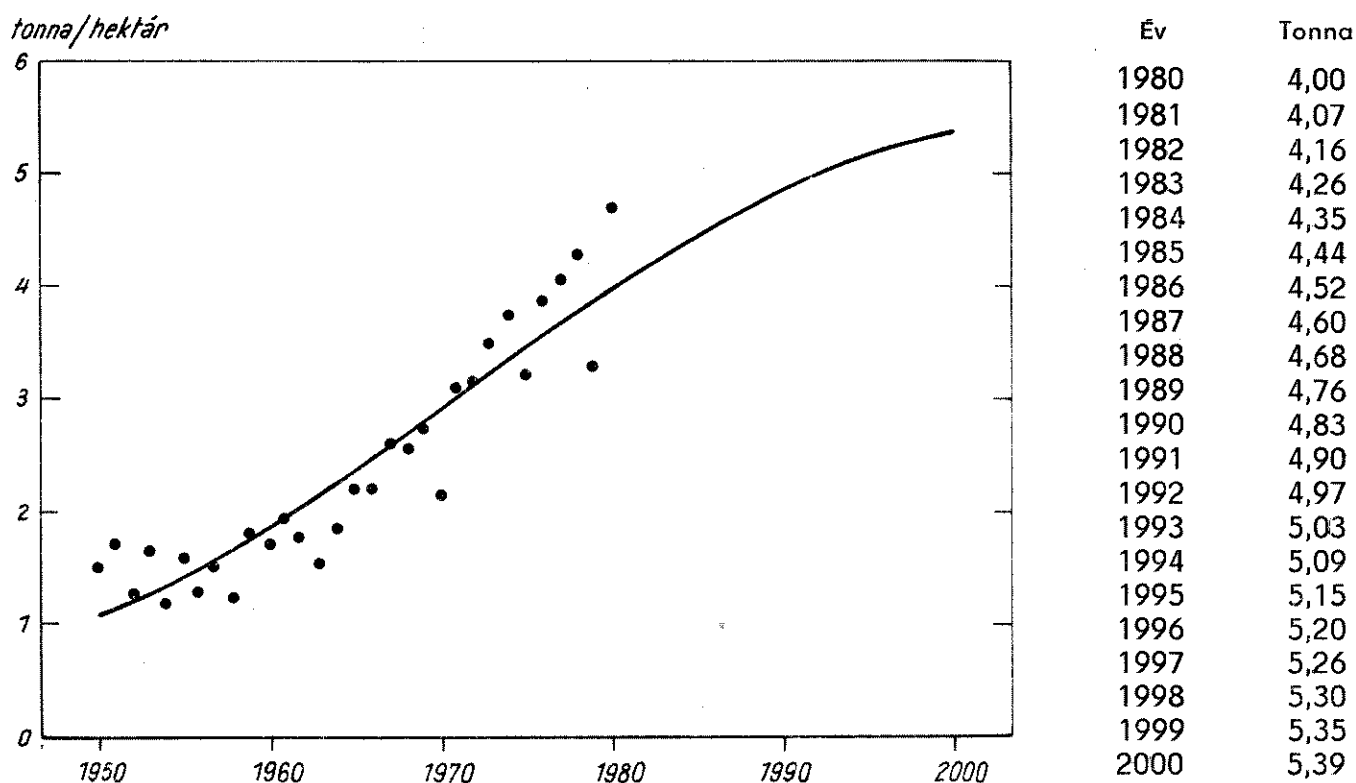
ahol t_0 az 1955. év.

A görbét, annak az éves adatokhoz való illeszkedését és az előrejelzés számszerű értékeit 1981-től 2000-ig az 1. ábra szemlélteti.

Az illeszkedés megítélésénél két dolgot kell mindenekelőtt figyelembe venni. Először azt, hogy a termésátlagoknak akármilyen – akár csak részidőszakokat fel-

ölelő – trendre vonatkoztatva nagy a szórása, ami ténykérdés. A másik a választott módszerrel kapcsolatos. A termésátlagok idősoránál valójában inkább különböző meredekségű egyenes szakaszokról van szó, melyeket az S görbe az egyenesek átváltási szakaszainál felfelé (az 1960-as évek elején) vagy lefelé (az 1970-es évek második felében) kerül meg. A trendszámítási módszer megfelelő kezelésével a görbe kifejezettebben is hajlítható, de elveszne az alkalmazott módszer szemléletessége, nevezetesen az, hogy a görbe egyenletében szereplő k érték a termésátlag felső határát jelenti. Ebből a megfontolásból ezúttal a matematikai eljárás ritkán mutatkozó szemléletességét értékeltük többre.

1. ábra. A búza termésátlagának alakulása Magyarországon, 1950–2000

A megadott számszerű értékekkel kapcsolatban meg kell említeni, hogy azok nem az egyes években várható termésátlagot jelentik, hanem azt, hogy a termésátlag várhatóan azok körül fog alakulni. Az ötéves tervidőszakok egészére végzendő számításokhoz viszont, úgy gondoljuk, számszerűleg is elfogadható a kérdéses tervidőszakok középső évének (a hatodik ötéves tervhez az 1983., a hetedik ötéves tervhez az 1988. stb. évek) az értéke.

Az előrejelzéseket időszakonként felül kell vizsgálni, és aktualitásukat folyamatosan biztosítani kell. A jelen módszer ehhez a lehetőséget megadja. Az aktualitás vagy az előrejelzés helyességének post factum eldöntése már kevésbé lesz időigényes, mint a számítások.

A KUKORICA TERMÉSÁTLAGÁNAK ALAKULÁSA

Európában még öt országban termelnek a magyarországihoz hasonló vetésterületen kukoricát. Ezek közül Franciaországban és Olaszországban magasabb a kukorica termésátlaga, mint nálunk. (Lásd a 2. táblát.) Ebben a két országban a kukorica termésátlaga eléggé eltérő módon alakult a vizsgált időszakban. Franciaországban az 1950-től 1970-ig bekövetkezett változást egészében véve egyenes vonalú növekedéssel lehet leírni, ezt követően viszont nemcsak megállt a termésátlag növekedése, hanem még időleges visszaesés is tapasztalható. Olaszországban az

1960-as évek közepén indult meg a kukorica termésátlagának intenzív növekedése, és még jelenleg is tart.

2. tábla

*A kukorica termésátlagának alakulása három országban**
(tonna/hektár)

Év	Magyarország	Franciaország	Olaszország
1950	1,77	1,36	1,84
1951	1,77	1,48	1,98
1952	1,89	1,82	2,09
1953	2,01	2,05	2,30
1954	1,89	2,19	2,41
1955	2,15	2,42	2,59
1956	2,14	2,56	2,69
1957	2,24	2,61	2,87
1958	2,29	2,81	3,00
1959	2,34	2,78	3,11
1960	2,37	2,70	3,14
1961	2,48	2,95	3,19
1962	2,54	2,90	3,28
1963	2,63	3,01	3,28
1964	2,85	3,41	3,34
1965	2,92	3,80	3,51
1966	2,97	4,04	3,68
1967	3,14	4,53	3,85
1968	3,23	4,76	4,13
1969	3,31	4,95	4,39
1970	3,53	5,00	4,70
1971	3,73	5,05	5,02
1972	3,82	5,02	5,25
1973	4,15	4,83	5,51
1974	4,21	4,55	5,74
1975	4,34	4,72	5,98
1976	4,57	4,68	6,17
1977	4,80	4,77	6,38
1978	4,86	4,98	6,59

* Öttagú mozgó átlagok.

A búzánál alkalmazott eljáráshoz hasonlóan ezúttal is a rendelkezésre álló országok idősorában a hazaiaknál magasabb értékekből számított átlagokat tekintettük a magyar adatok várható folytatásának. Ily módon 1986-ig kaptunk előretekintő adatokat, amelyek hektáronként 5 tonna felett a növekedési ütem csökkenését jelzik. Az, hogy e pontnál már az S görbe felső, ellaposodó szakaszába lépünk, lényegében egyetlen ország (Franciaország) adataiból adódott. (Mint azt megfigyelhettük, a búza esetében két ország idősora is jelezte a növekedés megtorpanását, természetesen más értékeknél.) Viszont a hektáronként 6 tonna felett még folytatódó intenzív termésátlag-növekedésre is csak egy példa van (Olaszország). Azt az elgondolást, hogy Magyarországon a kukorica termésátlagának növelésében hektáronként 5 tonna felett már mérsékelt ütemmel indokolt számolni, alátámasztani látszik egy másik ország példája. Az Egyesült Államokban hektáronként 5,5 tonna termésátlag elérésekor, 1971-ben következett be a megtorpanás. (Az Egyesült Államokat annyiban tekinthetjük hazánkkal összehasonlíthatónak, hogy kukoricatermelésünk technológiája sokban követi az amerikai gyakorlatot.)

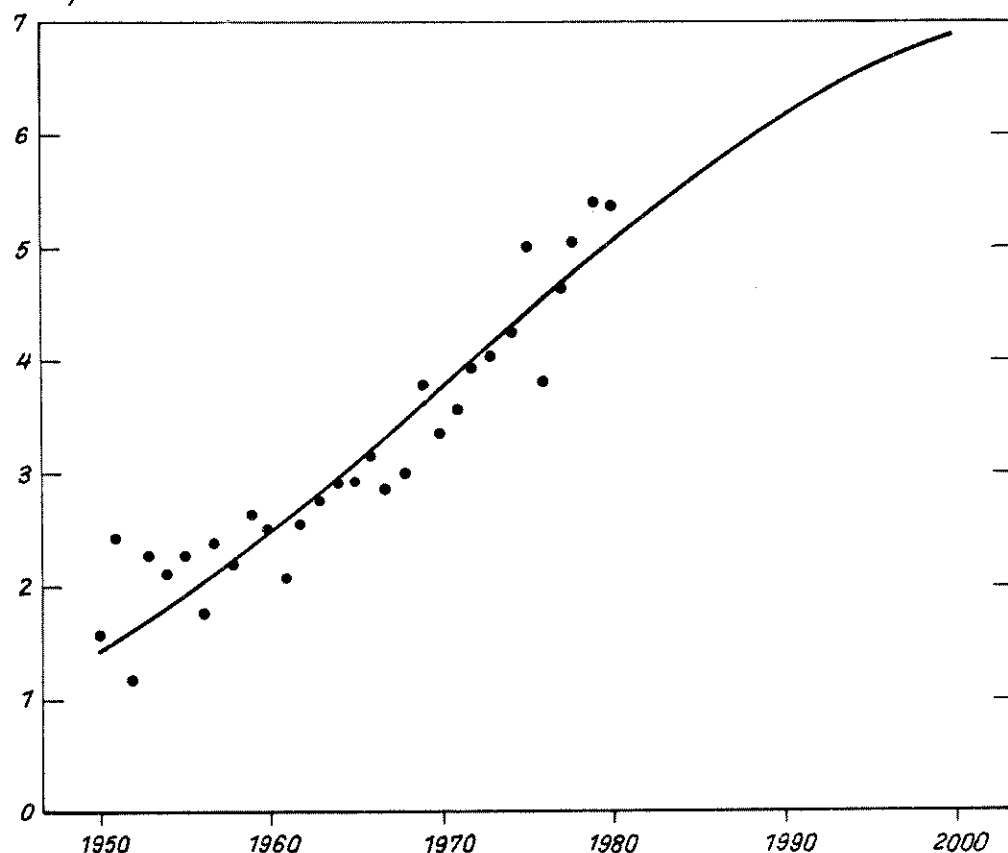
A búzához hasonlóan végrehajtott logisztikus trend extrapolációval kapott adatokat a 2. ábra szemlélteti. A trendfüggvény a következő:

$$y = \frac{7,685}{1 + e^{0,8308 - 0,0709t}}$$

ahol t_0 az 1959. év.

2. ábra. A kukorica termésátlagának alakulása Magyarországon, 1950–2000

tonna/hektár

Év	Tonna
1980	5,06
1981	5,18
1982	5,30
1983	5,42
1984	5,53
1985	5,64
1986	5,74
1987	5,84
1988	5,94
1989	6,03
1990	6,12
1991	6,21
1992	6,29
1993	6,37
1994	6,45
1995	6,52
1996	6,59
1997	6,65
1998	6,72
1999	6,78
2000	6,83

Megjegyezzük, hogy csak a búza és a kukorica termésátlagának előrejelzését tartjuk érdemesnek elvégezni. Magyarországon ugyanis ez az a két növény, amely-nél arányaiban lényeges vetésterület-növelésre nincs lehetőség, következésképpen a termésmennyiség növelésének útja alapvetően csak a termésátlag emelése lehet. Ezek szerint búzából és kukoricából a jelenlegi mennyiségnél 30–40 százalékkal tudunk majd többet termelni az ezredfordulón.

A CUKORRÉPA TERMÉSÁTLAGÁNAK ALAKULÁSA

A cukorrépa termésátlagának alakulása azért érdemel figyelmet, mert így jobban kitűnik, hogy a cukorrépa-termelésben – legalábbis ami a színvonalat illeti – már nincsenek jelentősebb tartalékaink. A termésátlag gyors emelkedése 1960-tól az évtized második felének közepéig tartott: az ötéves termésátlag a hektáronkénti 21 tonnáról 32 tonnára emelkedett. Azóta érdemleges előrelépés nem történt. (A legutóbbi ötéves átlag 34 tonna hektáronként.) Azt, hogy a cukorrépa termésátlaga Magyarországon az elmúlt tíz évben alig változott, úgy értelmezzük, hogy elértünk az S alakú növekedési görbe felső, ellaposodó ágába, ahol már nem következik be gyors változás.

Mindezekből következik, hogy a logisztikus trendfüggvény meghatározásához nem volt szükség külföldi adatok figyelembevételére, hiszen a magyar adatok az S

görbe mindhárom jellegzetes szakaszát megadják. A trendfüggvény a következő:

$$y = \frac{38,27}{1 + e^{0,2346 - 0,0836t}}$$

ahol t_0 az 1950. év.

A trendextrapoláció 10 százalék körüli termésátlag-növekedést jelez az ezredfordulóig, azaz a cukorrépa-termelésben nem látszik megalapozottnak, hogy lényeges hozamnövekedéssel számoljunk. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy nagyobb cukorterméshez a vetésterület növelésére lesz szükség, vagy pedig egyéb cukorforrásokat kell keresni (például kukoricából).

AZ AGROTECHNIKA NÉHÁNY ELEMÉNEK VIZSGÁLATA

Célszerű megvizsgálni a termésátlagok növekedésének hátterében álló agrotechnika néhány elemének alakulását. Abból az általános elméleti megközelítésből indulunk ki, hogy a hozamok növekedését két tényezőcsoport határozza meg: a szükséglet, illetve a lehetőségek körébe sorolható tényezők. A szükséglet a búza és a kukorica esetében egyelőre nem szab határt a növekedésnek. Mindkét növénynél a takarmányként való hasznosítás a felhasználás legnagyobb súlyú eleme, és ez folyamatosan növekvő tendenciát mutat. Emellett mindkét termékből tovább növelhető az export.

A lehetőségeket meghatározó tényezők közül az agrotechnikának azokkal az elemeivel foglalkozunk, amelyeknél megbízható előrejelzést lehet adni. Ezek az öntözés, a talajjavítás, a műtrágyázás és a gépesítés.

A 3. táblában bemutatott adatok szerint az öntözési kapacitás fejlesztésének intenzív szakasza az 1960-as évekre tehető. Ezt követően a fejlődés lelassult, majd az 1970-es években az öntözési kapacitás félmillió hektárt közelítő értéknél megállapodott. Érdemes felfigyelni arra, hogy az időbeli változás itt is az S görbét közelíti. Az öntözött terület nagyságának alakulása kevésbé szabályos volt, de nagyjából az öntözési kapacitás változását követte. Az öntözött terület az utóbbi évtized átlagában majdnem a fele volt az öntözési kapacitásnak, ami azt jelzi, hogy a kihasználás terén vannak még tartalékok.

A talajjavítás helyzetének megítéléséhez 11 évig halmoztuk az éves adatokat. (A talajjavítás amortizációs kulcsait és a különböző típusú talajokon végzett talajjavítás arányait figyelembe véve kaptuk ezt az átlagos hatásidőtartamot.) Ezek szerint az 1960-as évek végéig növekedett az a terület, amelyen talajjavítást végeztek, és annak hatása érvényesül is. Ezután jelentős visszaesés következett, és jelenleg félmillió hektárnál kisebb területen számolhatunk a talajjavítás hatásával. A talajjavítás éves adatai 1974-től emelkednek ugyan, de nem annyira, hogy pótolják azokat a területeket, ahol megszűnik a korábbi talajjavítás hatása. Mindezek arra mutatnak, hogy Magyarországon az a terület is beáll egy adott szintre, amely talajjavításban részesült, és ahol a talajjavítás hatása érvényesül. A jövőben a talajjavítás kiterjesztésével csak akkor számolhatunk, ha az eddigi fejlődést kialakító technikai-közgazdasági körülmények alapvetően megváltoznak. Beruházási politikánk kilátásai viszont nem ilyen irányba mutatnak.

A műtrágya-felhasználásban az intenzív növekedés az 1960-as évek közepén indult meg, és napjainkig tartott. A jövő kilátásait tekintve óvatosságra intenek az állami gazdaságok adatai, mivel ezen a területen – az országos adatoknál magasabb szinten 1973 óta stagnál a felhasználás. A műtrágya-felhasználásnak az eddigihez hasonló ütemű növelését a piaci viszonyok már nem támogatják. Tehát ezen a te-

rületen is az S görbét követő növekedéssel állunk szemben, és most lépünk majd a lassúbb növekedési szakaszba.

3. tábla

Az agrotechnika néhány elemének alakulása

Év	Öntözési kapacitás*	Talajjavítás**	Az egy hektár mezőgazdasági területre jutó műtrágya-hatóanyag* (kilogramm)	A mezőgazdasági	A gabona-vetés-
	ezer hektár			területre jutó	
				traktor	arató-cséplőgép
motorkapacitás* (kilowatt/ezer hektár)					
1950	.	14	5	.	.
1951	.	24	6	.	.
1952	70	36	7	42	11
1953	89	51	7	48	16
1954	107	77	7	56	20
1955	123	100	8	63	24
1956	125	134	10	71	25
1957	131	171	13	82	27
1958	134	214	16	96	32
1959	146	268	21	113	40
1960	172	323	26	134	50
1961	206	393	32	162	66
1962	246	468	37	191	82
1963	291	546	42	218	99
1964	333	631	48	244	115
1965	362	705	55	266	132
1966	387	779	64	283	143
1967	409	847	75	295	155
1968	427	884	89	307	172
1969	440	888	105	318	188
1970	454	875	120	329	205
1971	466	845	137	341	224
1972	474	806	156	353	243
1973	480	756	177	362	261
1974	481	699	190	370	282
1975	481	640	205	381	308
1976	482	582	216	392	336
1977	482	534	222	404	368
1978	473	477	219	421	397

* Öttagú mozgó átlag.

** 11 évig halmozott adatok.

A gabonatermelés gépesítési színvonalát két mutatóval jellemezzük. A traktorok motorkapacitásának növekedése az 1960-as évek első felében volt a leggyorsabb. Ezt követően a növekedési ütem a felére csökkent, amit viszont már több mint egy évtizede tartunk. Az arató-cséplőgépek motorkapacitásának növekedése 1960 óta gyorsult meg, és a növekedési ütem azóta sem csökkent.

Osszefoglalóan értékelve a vizsgált agrotechnikai tényezők alakulását megállapíthatjuk, hogy

– az öntözés és a műtrágya-felhasználás területén elértünk abba a szakaszba, ahol már csak mérsékelt ütemű fejlesztés lehetséges;

- a talajjavításban az elért szint tartására rendezkedünk be;
- a gépesítésben jelentős ütemű fejlesztéssel számolhatunk a jövőben is.

Az agrotechnikai tényezők jövőbeli alakulása így összességében korlátozott lehetőségeket jelez, ami alátámasztja a búza- és a kukoricatermelés mérsékelt növekedésének prognózisát.

Említést érdemel még egy jelentős tényező: a mezőgazdasági termelést folytatók képzettségének alakulása. A tudomány mint termelőerő elsősorban az irányítók szakmai képzettségén keresztül jut be a termelésbe, és róluk – legalábbis mennyiségi – adatok rendelkezésünkre állnak. Az 1970-es években átlagosan 2000-nél több hallgató végzett évente a mezőgazdasági felsőfokú oktatási intézményekben. Ez a szám önmagában is jelentős, kétszer akkora, mint a végző orvosok száma. Ha figyelembe vesszük, hogy az 1970-es években 34 százalékkal magasabb ez a szám, mint az azt megelőző évtizedben, arra következtethetünk, hogy a felsőfokú végzettséggel a termelés, a kutatás és az irányítás területén évente munkába lépő mezőgazdasági szakemberek száma még mindig nő. Nehéz közvetlen összefüggést kimutatni az irányítók szakmai képzettsége és a termelési színvonal valamely mutatója között, egy kapcsolatra azonban mégis utalni kívánok. Szinte megválaszolhatatlannak tűnik az a kérdés, hogyan jöhetett létre az utóbbi években a növénytermelési hozamok növekedése csökkenő műtrágya-felhasználás mellett. Úgy vélem, megkockáztathatom azt a kijelentést, hogy a szakismereteknek az ágazatban való felhalmozódása eredményezi, hogy időlegesen ilyen ellentmondás jelentkezhet.

РЕЗЮМЕ

Автор статьи излагает прогноз ожидаемой динамики средней урожайности пшеницы и кукурузы в Венгрии до стыка двух тысячелетий. В своем прогнозе исходит из того теоретического соображения, что в Венгрии удастся повысить урожайность аналогичным образом, как это имеет место в более развитых странах с аналогичным размером посевными площадями. В целях практического решения вопроса автор производит экстраполяцию логистического тренда на основании отечественных и соответствующих зарубежных временных рядов. Согласно полученным результатам на стыке тысячелетий в Венгрии производство пшеницы и кукурузы возрастет на 30—40% по сравнению с нынешним уровнем.

Прогноз средней урожайности автор дополняет рассмотрением нескольких элементов агротехники. В отношении имевшего место по сей день и ожидаемой в будущем динамики агротехнических факторов отмечает в целом ограниченные возможности. Только в области механизации можно ожидать значительное по темпам и постоянное развитие, в то время как в сфере орошения, использования минеральных удобрений и улучшения почвы ускоренное развитие уже произошло.

SUMMARY

The author gives in his article forecasts of wheat and corn yield in Hungary up to the turn of the millenary. He starts from the idea that yields in Hungary may be increased in a way similar to that of the countries of comparable sown area and being ahead of us in this respect. For solving the problem he applies logistic trend extrapolation based on the time series of yields in Hungary and in the comparable foreign countries. According to the forecast results wheat and corn production in Hungary will, at the turn of the millenary, be by 30—40 per cent higher as compared to the present production figures.

Yield forecasting is supplemented by the analysis of the changes of agricultural techniques. The changes taken place so far in this field as well as the likely development indicate only limited possibilities in the future. It is only the mechanization of agricultural production which shows a steady and considerable growth rate while the fast development in irrigation, fertilizer consumption and land reclamation has already taken place.

A TÁPPÉNZHELYZET, 1970—1980*

DR. BELYÓ PÁL

A dolgozó ember szemszögéből a munkaerő újratermelésének egyik biztosítéka, megbetegedés esetére a létbiztonság fontos eleme a táppénz. 1980-ban a mintegy 77 millió táppénzes napot igénybe vevő dolgozóknak 8 milliárd forintot meghaladó összegű táppénzt fizettek ki. A társadalom szintjéről nézve, a keresőképtelenség nem csupán a táppénzben levő dolgozót sújtja, hanem a táppénzben levők arányának függvényében az adott munkahelyet, az egész népgazdaságot. A táppénzesek évi átlagos 5–6 százalékos aránya a nemzeti jövedelem ugyanilyen arányú vagy akár nagyobb részének a kiesését is jelentheti. A keresőképesség megővése tehát nem csupán szociális feladat, hanem fontos gazdasági szükségszerűség is. Ezért is olyan lényeges az egészségügyi ellátás fejlesztése, a gyógyító, sőt a megelőző orvosi, egészségügyi munka.

A táppénzhelyzet nagyon sok tényező együttes hatására alakul. Függ a biztosítottak arányának változásától, az egészségi állapottól, a járványoktól, a munkahelyek és a foglalkozások megbetegedést okozó technológiájától. Függ azonban olyan tényezőktől is, mint a táppénzfegyelem, a táppénzes állományba vétel gyakorlata, a keresőképesség elbírálása.

1970 és 1980 között a népesség száma 388 000 fővel nőtt. Az aktív korú népesség száma 113 000, az aktív keresők száma pedig 93 000 fővel emelkedett.

1980-ban 4,2 millió fő volt a táppénzre jogosultak évi átlagos száma, 281 000-rel több, mint 1970-ben. A táppénzesek napi átlagos száma 1980-ban 248 000, 1970-ben 214 000 fő volt. A táppénzre jogosultak száma lassan, egyenletesen emelkedett 1978-ig. 1979-ben a növekedés megállt. A táppénzesek napi átlagos létszáma, a táppénzesek aránya a negyedik és az ötödik ötéves tervidőszakban lényegében ezen kedvezőtlennek ítélt szinten maradt. (Lásd az 1. táblát.)

A táppénzes állományon belül tovább emelkedett a hosszabb, megszakítatlan munkaviszony alapján 75 százalékos táppénzben részesülők aránya. 1980-ban az átlagos napi 248 000 táppénzes közül 209 000 fő részesült magasabb táppénzben. Ez az évek óta tartó emelkedő irányzat, vagyis az, hogy a keresőképteleneknek 1975-ben több mint háromnegyede (77%) és 1980-ban több mint négyötöd része volt 75 százalékos táppénzre jogosult, a táppénzes napok számának emelkedése nélkül is növeli a táppénzköltségeket. A kórházi táppénzben részesülők aránya már több éve azonos, 9 százaléka az összes táppénzes állománynak. (Lásd a 2. táblát.) Általában a kórházi ágyak egynegyedét táppénzes betegek foglalják el.

* Forrásul a következő művek szolgáltak: Szociálpolitikai adatgyűjtemény (MüM Számítástechnikai Intézet. Budapest. 1978. 197 old.); Statisztikai évkönyv, 1980 (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 541 old.); Statisztikai jelentés, 1980 (SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóság. Budapest. 1981. 113 old.); Bejelentett üzemi balesetek, 1979. év. (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1980. 82 old.).

1. tábla

A táppénzesek aránya és a táppénzköltség

Év	A táppénzesek aránya (százalék)	Az egy dolgozóra jutó táppénzes napok száma	Az egy táppénzes napra jutó táppénzköltség (forint)
1971 . . .	5,4	16,4	59
1972 . . .	5,2	15,7	64
1973 . . .	5,4	16,4	66
1974 . . .	5,8	17,6	69
1975 . . .	6,1	18,6	75
1976 . . .	5,7	17,2	80
1977 . . .	5,6	17,2	81
1978 . . .	5,8	17,7	86
1979 . . .	5,7	17,5	94
1980 . . .	5,9	18,1	98

2. tábla

A 75 százalékos és a kórházi táppénzben részesülők (százalék)

Év	Táppénzes összesen	Ebből:	
		75 százalékos táppénzt kap	kórházi táppénzt kap
1975 . . .	100	77	9
1976 . . .	100	78	10
1977 . . .	100	79	9
1978 . . .	100	82	9
1979 . . .	100	83	9
1980 . . .	100	84	9

A főbb népgazdasági ágakban a táppénzes állományban levő dolgozók átlagos napi számának aránya lényegében megfelel az összes foglalkoztatott aktív keresők létszáma arányának. Az iparban dolgozik az aktív keresők 41 százaléka, és a táppénzben levők 45,3 százalékát adják az ipar népgazdasági ágban dolgozók, míg a mezőgazdaságban van az aktív keresők 27,5 százaléka, és közülük kerül ki a táppénzben levők 23,5 százaléka. A táppénzesek arányát a 3. tábla mutatja.

3. tábla

A száz főre számított táppénzes aktív keresők száma

Népgazdasági ág	1970.	1975.	1979.	1980.
	évben			
Ipar	6,1	7,0	6,4	6,6
Építőipar	5,2	5,8	5,5	5,6
Mezőgazdaság, erdő- gazdálkodás	4,5*	5,3*	5,0	5,1
Szállítás, hírközlés	5,9	6,0	5,6	5,9
Kereskedelem	5,6	6,5	6,2	6,3

* A vízgazdálkodással együtt.

1970 és 1975 között 0,1–0,9 százalékponttal növekedett a táppénzesek aránya, legjobban az iparban és a kereskedelemben. Az 1975. évi magasabb táppénzes arány oka az abban az évben lezajlott influenzajárvány volt. Az 1974 óta tapasztalható magasabb táppénzes arány alapvetően a gyermekápolással kapcsolatos jogszabály-módosításra vezethető vissza.

A táppénzesek 1970–1975 folyamán kialakult magas aránya nem állt összhangban a lakosság állandóan javuló egészségi állapotával. Az e tárgyban lefolytatott vizsgálat két lényeges okot talált:

- a keresőképesség elbírálásában meglevő lazaságok,
- a táppénz igénylésében tapasztalható visszaélések.

A keresőképesség elbírálása során az orvosok számára nagy gondot jelentett ügyviteli munkájuk növekedése, a gyógyszerrendelés bonyolultsága. 1970 óta az egy gyógykezelésre jutó idő csökkent, és – az orvosi ellátás állampolgári jogként történő kiterjesztésével, az egészségügyi felvilágosítás növekvő hatásával számolva – az orvosok terhelése tovább növekedett.

A táppénz indokolatlan igénybevételénél tapasztalható visszaélések összefüggettek az orvosi vizsgálat időtartamának csökkenésével. Lényegesebbek azonban azok az esetek, amikor egyes munkavállalók a mellékmunkákkal elérhető magasabb kereset érdekében betegállományba vetették magukat. Előfordult az is, hogy a betegállományt utazásra, üdülésre vagy egyszerűen csak a „fáradalmak” kipihenésére vették igénybe. A néhány napos, sőt néhány hetes táppénzes állomány nem jelentett visszatartó anyagi problémát az igénybevevőknek. Más oldalról, bizonyos területek állandó munkaerőhiánya okozta azt, hogy a munkaadó elnézte a dolgozók ilyen néhány napos visszaéléseit. Ha azonban nem így történt, akkor is könnyű volt elhelyezkedni más vállalatnál. A hiányszakmákban így volt ez az 1970-es évek közepéig. Azóta a munkaügyi szigorítások, a bérgazdálkodásban bevezetett rendelkezések jól hatottak a táppénzcsalások csökkentésére is.

A táppénzfegyelem erősítése érdekében az egészségügyi miniszter ellenőrző főorvosi csoportot hozott létre az Országos Orvosszakértői Intézet keretében. Kidolgoztatta a keresőképtelenség elbírálásának szakmai szempontjait, és korszerűsítette a táppénzes állományba vétellel és a felülvizsgálattal kapcsolatos rendelkezéseket és adatszolgáltatásokat. Állásfoglalást adott ki a keresőképességnek jogszabályt sértő elbírálása esetén követendő eljárásról. Elrendelte, hogy a megyei egészségügyi szakigazgatási szervek az egész megyére kiterjedő hatáskörrel felruházott szakfelügyelő főorvosokat jelöljenek ki. Az egészségügyi hálózat fejlesztésekor a körzeti orvosi, az üzemi orvosi, a csoportvezetői, illetve a felülvizsgáló főorvosi állásokat kell elsősorban betölteni, hiszen ezek az állások kiemelkedő jelentőségűek a keresőképesség elbírálása során. Megfelelő feltételek esetén az üzemi orvosokat táppénzbe vételi joggal kell felruházni. Elő kell segíteni olyan részlegek működését, amelyek a gyakorlatban előforduló megbetegedések, foglalkozási ártalmak gyógyításához és orvosi rehabilitációjához nélkülözhetetlenek. Érvényt kell szerezni annak a rendelkezésnek, hogy a keresőképtelen állományban levők a szakrendeléseken, a kórházi és szanatóriumi beutalásoknál elsőbbséget élvezzenek.

Jelentős lépés volt a gyógyszerárrendszer és az ehhez kapcsolódó gyógyszerrendelés egyszerűsítése a keresőképességet elbíráló orvosok tehermentesítésére.

1977. január 1 óta a táppénz megállapításakor az előző naptári évi keresetet veszik alapul. A vállalatok és a vállalati rendszerben gazdálkodó szervek – a beteg gyermek ápolására járó táppénz, az üzemi baleset és a biztosítás megszűnése után járó táppénz kivételével – a három napnál nem hosszabb keresőképtelenség ide-

jére járó táppénzt adózatlan nyereségükből fedezik. A kórházi ápolás idejére – nem értve ide a kórházból elbocsátás napját – a táppénz 70 százaléka, ha a betegnek eltartott családtagja is van, a táppénz 90 százaléka jár. A táppénz jogtalan igénybevételenek megghusítását célzó intézkedések 1977-ben már kedvező változást eredményeztek, de 1978-ban ismét influenzajárvány volt. Ez az 5,6 százalékos táppénzes arányszámot 5,8 százalékra növelte.

A táppénzes helyzet területi alakulása¹

Az ismertett okok miatt a területi szinten kiszámított táppénzes arányszámok – évről évre csökkenő szélsőértékek között – tendenciózusan szóródnak. 1970-ben az országos átlagtól még 30–40 százalékkal is eltértek az egyes megyék arányszámai. Így Vas megye adata csak 72 százaléka, Nógrád megye adata viszont 139 százaléka volt az országos táppénzes arányszámnak. 1980-ban a legnagyobb mértékben Komárom megye adata tért el az országos átlagtól (110,2 százaléka volt), a legkisebb eltérést pedig Zala, valamint Tolna és Vas megye mutatta, ahol az országos adatnak 81–83 százaléka volt a megyei táppénzes arányszám.

A vizsgált időszakban az országos átlagnál mindig alacsonyabb volt a táppénzes arány Bács-Kiskun, Békés, Győr-Sopron, Heves, Szolnok, Tolna, Vas, Veszprém és Zala megyében. Mindig magasabb volt Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom, Nógrád és Pest megyében. (Lásd a 4. táblát.)

Az egy táppénzes napra jutó táppénzki költség a negyedik ötéves tervidőszakban 20, az ötödik ötéves tervidőszakban 23 forinttal emelkedett.

4. tábla

A megyei táppénzes arányok alakulása
(Index: az országos táppénzes arány = 100)

Megye	1970.	1975.	1980.
	évben		
Baranya	113,0	109,8	100,0
Bács-Kiskun	98,1	86,9	93,2
Békés	74,1	91,8	84,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	118,5	113,1	103,4
Csongrád	87,0	101,6	96,6
Fejér	98,1	106,6	103,4
Győr-Sopron	87,0	91,8	98,3
Hajdú-Bihar	93,0	103,3	94,9
Heves	88,9	93,4	98,3
Komárom	124,1	114,8	110,2
Nógrád	139,0	111,5	100,0
Pest (Budapesttel együtt)	103,7	101,6	105,1
Somogy	101,9	101,6	93,2
Szabolcs-Szatmár	87,0	108,2	91,5
Szolnok	83,3	91,8	88,1
Tolna	74,1	85,2	83,1
Vas	72,2	85,2	81,4
Veszprém	87,0	91,8	94,9
Zala	85,2	86,9	83,1
MÁV	122,2	108,2	110,2

¹ A területi jellemzőket a társadalombiztosítási igazgatóságok területi szervezete szerinti adatok alapján értékeltük és mutatjuk be. Budapestre és Pest megyére egy igazgatóság illetékes, így Pest megye és a főváros adatai általában együtt szerepelnek. Nem bontjuk terület szerint a MÁV-dolgozók társadalombiztosítási adatait sem.

Az egy táppénzes napra jutó táppénz összege 1980-ban országos átlagban 98 forint. A táppénzes állományban levő dolgozók bérszínvonalának és további okoknak (például a kórházi ápolás mértéke) következményeként ennél magasabb összegeket fizettek ki Komárom, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Veszprém megyében. Budapesten 103 forint volt az egy táppénzes napra jutó táppénz összege.

1970-től a vizsgált időszak végéig a fővárosi dolgozók által igénybe vett táppénzes napok évi száma 10 százalékkal emelkedett. A fővárosi dolgozók 1980-ban 23,3 millió napot töltöttek táppénzes állományban. A nagy növekedés (9,9%) 1970 és 1975 között következett be, azóta csupán 0,8 százalékkal emelkedett a fővárosi táppénzes napok száma. A növekedés nagyjából a gyermekek ápolására igénybe vehető táppénzes állomány növekedése miatt történt. 1980-ban a gyermekápolás miatt igénybe vett napok száma 59 százalékkal nagyobb volt, mint 1975-ben. (A nagyarányú növekedés oka az influenzajárványon kívül a rubeola és a járványos fültőmirigy-gyulladás volt, amelyek a 3–6 éves korosztályt érintették leginkább.)

5. tábla

A keresőképtelenség miatti táppénzjuttatás fontosabb adatai Budapesten

Mutatószám	1970.	1975.	1978.	1980.
	évben			
Táppénzes napok száma (ezer nap)	21 060,3	22 932,2	23 114,1	23 192,9
Ebből a gyermekápolási táppénzes napok száma	.	1 392,4	1 975,9	2 219,8
Táppénzes állományban levők átlagos napi száma	71 012	77 461	76 406	76 062
Ebből gyermekápolás miatt	4713	6 538	7 278
Táppénzesek aránya (százalék)	5,7	6,2	6,1	6,3
Kifizetett táppénz összege (millió forint)	1 271,2	1 900,0	2 045,3	2 398,9

A foglalkoztatottak táppénzes állományban levő napi átlagos száma 1970 és 1975 között 9,1 százalékkal nőtt, 1975 és 1980 között azonban 1,8 százalékkal csökkent. 1980-ban Budapesten naponta átlagosan 76 062 dolgozó volt táppénzen, ebből 7278 anyja a gyermekét ápolta.

Az 1970. évi 5,7 százalékos táppénzes arány 1975-re 6,2 százalékra nőtt. A munkafegyelem erősítése és a táppénzes állományban töltött idő csökkentése céljából hozott határozatok ellenére 1976-ban 5,9, 1977-ben 5,9, 1978-ban 6,1, 1977-ben 6,1 és 1980-ban 6,3 százalék volt a táppénzesek aránya. (Az 1978. évi adat – mint már szó volt róla – az influenzajárvány következtében ilyen magas.) Budapesten 1970-ben 1271 millió forintot fizettek ki táppénzre. Öt év alatt ez az összeg 49 százalékkal emelkedett. 1975-től évenként csak 2–3 százalékkal nőtt, 1980-ban 2,4 milliárd forint volt a fővárosi táppénzkiadás.

A vállalat terhére elszámolt táppénz

1977 óta a három napnál nem hosszabb keresőképtelenség után járó táppénzt a vállalatok adózatlan nyereségükből fedezik. Ez a rendelet a munkafegyelem megszilárdítását célozta, hiszen érdekeltté tette a vállalati vezetést, hogy az egy-két napos „betegségeket” fokozott figyelemmel kísérje. Az eltelt négy év adatai alapján azonban látható, hogy nincs szó jelentős létszámról.

Az eltelt négy évben a vállalatok terhére elszámolt táppénz aránya változatlan maradt, a táppénzköltség összeg azonban emelkedett.

6. tábla

A vállalat terhére elszámolt táppénz adatai

Mutatószám	1977.	1978.	1979.	1980.
	évben			
Táppénzes napok száma (ezer nap)	1 250	1 289	1 234	1 283
az összes táppénzes naphoz viszonyított aránya (százalék)	1,7	1,7	1,7	1,7
Napi átlagos létszám (ezer fő)	4,1	4,2	4,0	4,2
Táppénzköltség (ezer forint)	103 121	114 336	118 418	128 094
Egy napra jutó táppénzköltség (forint)	83	89	96	100

A résztáppénz intézménye

1977 óta² kísérletképpen bevezették néhány nagyvállalatnál a résztáppénz intézményét. Ennek értelmében a korlátozottan munkaképes dolgozókat napi munkaidejük meghatározott részében küldik „betegállományba”. Széles körű bevezetése nagyon hasznos lehetne, hiszen sokféle érv felhozható a résztáppénz alkalmazása mellett. Egyelőre – mint az adatokból is látható – tulajdonképpen az összes táppénzes napnak csupán minimális hányadát érik el a résztáppénzes napok, sőt 1980-ban a résztáppénzes napok aránya az előző évi kétötödére esett vissza.

A résztáppénz elterjesztését, alkalmazásának általánossá tételét minden bizonnyal az is hátráltatja, hogy nagyon sok szervezeti és szemléletbeli feltétel megteremtését igényli.

7. tábla

A résztáppénzes napok száma

Kijelölt nagyüzem	1977.	1978.	1979.	1980.
	évben (nap)			
BHG Híradástechnikai Vállalat	73	101	317	192
Láng Gépgyár	215	286	92	51
Egyesült Izzó Fényforrás- és Alkatrészgyár	67	199	136	35
Nagykőrösi Konzervgyár	366	86	–	–
Sabaria Cipőgyár	20	79	370	98
Összesen	741	751	915	376

A gyermekápolással kapcsolatos táppénz

A dolgozók betegségi biztosításáról szóló 1955. évi 39. számú törvényerejű rendelet egyes rendelkezéseit az Elnöki Tanács 1973-ban módosította. Eszerint táppénzre jogosult az a dolgozó nő, illetve az az egyedülálló dolgozó férfi, aki egyévesnél fiatalabb beteg gyermekét ápolja, továbbá az a nő, aki kórházi ápolás alatt álló egyévesnél fiatalabb gyermekét szoptatja. Táppénzre jogosult a dolgozó nő akkor is, ha egyévesnél idősebb, de hatévesnél fiatalabb beteg gyermekét ápolja. A gyermek hároméves életkorának betöltéséig gyermekenként és évenként 60 napig, ha három-

² Az 1007/1967. (III. 16.) Mt. h. számú minisztertanácsi határozat alapján.

évesnél idősebb, akkor 30 napig jár táppénz. Egyedülállónak egy évnél idősebb, de hat évnél fiatalabb gyermek betegsége esetén 60 napig jár táppénz. 1980 elejétől az anya helyett az apa is igénybe veheti a gyermekápolási táppénzt, ha a munkahelye szerint illetékes társadalombiztosítási tanács, illetve társadalombiztosítási bizottság – méltányosságból – hozzájárul, de csak abban az esetben, ha a gyermekápolási táppénz az anya jogán járna.

8. tábla

A gyermekápolási táppénz mutatói

Megnevezés	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.
	évben					
Gyermekápolási táppénzes napok száma (millió)	4,1	4,4	5,2	5,8	6,3	6,6
aránya az összes táppénzes napokból (százalék)	5,2	6,1	7,1	7,6	8,5	8,7
Napi átlagos gyermekápolási létszám (ezer fő)	13,6	14,6	16,8	18,8	20,7	21,6

Öt év alatt a gyermekápolásra kivett táppénzes napok száma 60 százalékkal nőtt. A segélyezettek átlagos létszáma is emelkedett, 59 százalékkal, így 1980-ban már átlagosan 21 600-an voltak naponta gyermekápolási táppénzen az 1975. évi 13 600 fővel szemben. Természetesen, az igénybevétel gyakorisága nagy időszakos eltéréseket mutat.

9. tábla

A gyermekápolási táppénz időszakos hullámozása
(Index: augusztus = 100)

Hónapok	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.
	évben				
Január	170	176	165	199	147
Február	213	221	217	237	216
Március	206	185	155	210	231

A gyermekápolási táppénzt a téli hónapokban – amint ez a 9. tábla adataiból kiviláglik – általában kétszer annyian veszik igénybe, mint nyáron.

A népgazdasági ágak, ágazatok táppénzes arányai

A táppénzes állományban levők arányát tekintve a helyzet – a SZOT Társadalombiztosítási Főigazgatóságának felmérése szerint – legkedvezőtlenebb a szénbányászatban és a textiliparban. Mindkét iparágra jellemző az egyik nem – a szénbányászatban a férfiak, a textiliparban a nők – túlsúlya és az egészségre ártalmas technológiai folyamatok kiterjedt alkalmazása. A megyék egyes népgazdasági ágazatokra vonatkozó táppénzes helyzete nagyon eltérő. Ennek alapvető oka az alkalmazott technika, a foglalkozási ártalmak és az üzemi balesetek veszélyének a nagysága. Például az a tény, hogy Heves megyében a szénbányászat túlnyomórészt külszíni fejtéssel dolgozik, a hagyományos bányászati technológiájú Borsod-Abaúj-

Zemplén megyével szemben mintegy három százalékkal kedvezőbb táppénzes arányt eredményez. A statisztikai megfigyelés a népgazdasági ágakat területi súlypont szerint az egyes megyékre kiemelkedően jellemző, illetve valamennyi megyére jellemző népgazdasági ágak csoportjába sorolja.

10. tábla

*A táppénzesek aránya
az egyes megyékre kiemelkedően jellemző ágazatokban, alágazatokban
(százalék)*

Ágazat, alágazat	Terület	1979.	1980.
		évben	
Szénbányászat	Baranya megye	8,7	8,6
	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	8,7	8,8
	Komárom megye	8,0	8,1
	Veszprém megye	7,8	8,0
	Nógrád megye	7,4	7,7
	Heves megye	5,3	5,6
Kohászat	Pest megye és Budapest	7,0	7,1
	Nógrád megye	6,8	7,2
	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	6,4	6,6
	Fejér megye	5,5	5,7
Gép- és gépi berendezés ipar	Pest megye és Budapest	5,9	6,2
	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	5,5	5,8
	Bács-Kiskun megye	5,4	5,7
	Hajdú-Bihar megye	5,1	5,8
Közlekedési eszköz ipar	Pest megye és Budapest	7,0	7,2
	Győr-Sopron megye	6,5	7,0
Híradás- és vákuumtechnikai ipar	Fejér megye	6,2	6,7
	Pest megye és Budapest	6,2	6,4
	Zala megye	5,6	5,8
Vegyipar	Szabolcs-Szatmár megye	6,8	5,9
	Pest megye és Budapest	6,4	6,8
	Komárom megye	6,3	6,5
	Veszprém megye	5,4	6,0
	Borsod-Abaúj-Zemplén megye	5,1	5,3
Textilipar	Pest megye és Budapest	8,0	7,9
	Csongrád megye	7,5	7,4
	Győr-Sopron megye	6,8	7,6
	Vas megye	6,6	6,8
Bőr-, szőrme- és cipőipar	Baranya megye	7,8	7,9
	Pest megye és Budapest	7,0	7,1
	Tolna megye	6,2	7,0
	Szolnok megye	5,8	5,7

Merész feltételezés lenne, hogy a jelentős eltérések a kedvezőtlenebb technológiai körülmények okozta magasabb megbetegedési arány miatt jönnek létre. Bár ez egyik valószínű oka a különbségeknek, eltéréseket eredményezhet a bizonyosan különböző táppénzes állományba vételi gyakorlat, a keresőképesség szubjektív értékelése, a megelőző orvosi munkának és az üzemorvosi feladatok ellátásának nem egységes színvonala is. Az mindenképpen bizonyos, hogy az alacsonyabb táppénzes arányszámok jelenthetik a reális, az elérendő táppénzes „nagyságot” a többi megye számára is.

A táppénzes állományt kialakító betegségek és balesetek

A táppénzes arányszámok eddigi elemzéséből is kiderült, hogy az ipari és az építőipari dolgozók körében a táppénz igénybevétele (6,4%) jóval magasabb, mint az egyéb népgazdasági ágakban (5,4%). Az ipari, építőipari dolgozók fokozottabb megbetegedése 5 tizeddel emeli a népgazdasági szinten mért táppénzes arányt. A táppénzes állományt kialakító betegségek reprezentatív vizsgálatát mintegy 200 – ipari, építőipari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási, szállítási ágba tartozó – vállalat bevonásával végzik.

A táppénzes állomány kialakításában a légzőrendszeri (főleg az influenzának és a heveny felsőlégúti) betegségeknek, a baleseteknek, a mozgásszervi betegségeknek, a keringési rendszer betegségeinek, továbbá a elme- és idegrendszeri betegségeknek van túlnyomó jelentősége. E felsorolt betegségek adják az összes betegségek nap 64 százalékát.

11. tábla

A keresőképtelenséget okozó betegségek, 1980

Betegség	A száz dolgozóra jutó betegségek			
	esetek		napok	
	száma	aránya (százalék)	száma	aránya (százalék)
Gümőkór	0,1	0,06	18	0,8
Egyéb fertőző betegségek	6,3	3,7	59	2,5
Daganatok	0,9	0,5	50	2,1
Endokrin, táplálkozási és anyagcsere betegségek	0,7	0,4	24	1,0
Elme- és idegrendszeri betegségek	6,7	3,9	133	5,6
Az érzékszervek betegségei	3,3	1,9	42	1,8
Szívbetegségek	2,1	1,2	96	4,1
A keringési rendszer egyéb betegségei	5,8	3,4	168	7,1
Tüdőgyulladás	1,7	1,0	28	1,2
Influenza és heveny légzőszervi betegségek	46,8	27,4	319	13,5
Heveny emésztőszervi betegségek	5,0	2,9	38	1,6
Gyomor- és nyombélfekély betegségek	1,6	0,9	49	2,1
A női nemiszervek betegségei	2,0	1,2	38	1,6
Abortusz, terhesség és gyermekágy szövődményei	2,0	1,2	95	3,0
Bőrbetegségek	3,9	2,3	53	2,3
Mozgásszervi betegségek	17,2	10,1	310	13,2
Üzemi baleset	5,4	3,2	114	4,8
Nem üzemi baleset	14,2	8,3	251	10,7
Egyéb betegségek	15,8	9,2	252	10,7
Gyermekápolás	29,4	17,2	218	9,3
Összesen	170,9	100,0	2 355	100,0

A betegségek átlagos tartamát vizsgálva, több hónapos betegségek a gümőkór, a daganatok, a foglalkozási betegségek és a szívbetegségek. 30 nap – 4–5 hét – körül vannak a táplálkozási és anyagcsere betegségek, a keringési rendszer betegségei, a gyomor- és nyombélfekély betegségek, az abortusz, a terhesség és gyer-

mekágy szövődményei. 2–3 hetes betegségek az elme- és idegrendszeri, az érzékszervi megbetegedések, a tüdőgyulladás, a női betegségek, a bőrbetegségek, a mozgásszervi betegségek és a balesetek. Átlagosan egy hétig tartanak az egyéb fertőző betegségek, az influenza és a heveny légzőszervi betegségek, a heveny emésztőrendszeri betegségek. A gyermekápolás címén igénybe vett táppénzes állomány is átlagosan egy hétig tart.

A betegségi napok megoszlása alapján megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben a betegség, a baleset, a gyermekápolás címen kiutalt táppénzes napok összetételében változás történt. Jelentősen növekedett a gyermekápolás címén igénybe vett táppénzes napok számának aránya. Valamennyi évben a legnagyobb arányt a légzőszervi megbetegedések képviselték, amelyek gyakorisága természetesen függ az időjárási viszonyoktól. E két csoport befolyásolta leginkább a táppénzes arányszámot. A többi betegségrcsoportot tekintve, emelkedő irányzatú a daganatos betegségek és a keringési rendszer betegségeinek aránya; csökkenő tendenciájú az abortusz, a terhesség, a gyermekágy szövődményei és a bőrbetegségek aránya.

Foglalkozási betegségek miatt 1980-ban 34 800 táppénzes nap igénybevételére kényszerültek a dolgozók. (1978-ban jóval több, 45 100 nap.) Foglalkozási betegség elsősorban a szilikózis-veszélyes, továbbá a halláskárosodást okozó munkahelyeken és az élelmiszeriparban fordul elő.

A foglalkozási betegségek és egy-egy szakmában előforduló gyakoribb betegségek felismerése már egy lépést jelenthet a megelőző egészségügyi ellátáshoz. Ezért is van olyan nagy jelentősége az üzemorvosi munkának és annak a lehetőségnek, hogy az üzemi orvos a vállalat, üzem fejlesztésébe is beleszólhat. Így az üzemorvosi munkának hatása van a keresőképtelen napok számának csökkentésére.

Ehhez hasonló jelentőségű a balesetvédelem is. Itt kettős dologról van szó, egyrészt balesetveszélytől mentes munkahelyeket, munkaeszközöket, munkafolyamatokat kell kialakítani, ahol csak lehet, másrészt a balesetvédelmi oktatást felelősséggel kell végezni.

A balesetveszélyes munkahelyeken (például bányákban) viszont – akár anyagi áldozatok árán is – a legkorszerűbb módon kell a balesetvédelmet megszervezni.

Ezekhez a feladatokhoz ad segítséget az, hogy az üzemi balesetet és foglalkozási megbetegedéseket be kell jelenteni, ki kell vizsgálni, nyilván kell tartani és az azokat előidéző okokat fel kell tárni. A vizsgálat alapul szolgál a hasonló balesetek, illetőleg megbetegedések megelőzését szolgáló intézkedésekhez.

12. tábla

Az üzemi baleset miatt igénybe vett táppénzes napok száma

Népgazdasági ág	Táppénzes napok száma (ezer nap)			Egy balesetre jutó táppénzes napok száma		
	1970	1975	1979	1970	1975	1979
Nehézipar	913	770	681	20,4	21,8	22,8
Könnyűipar	162	139	133	17,8	18,6	20,9
Egyéb ipar	16	12	8	20,3	20,3	23,0
Élelmiszeripar	131	129	120	19,4	22,0	22,3
Ipar összesen	1 222	1 050	942	19,9	21,3	22,5
Építőipari kivitelezés	179	191	179	24,4	25,8	26,2
Szállítás, hírközlés	219	216	212	30,8	29,5	30,9
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	932	183	685	22,5	29,6	26,1
Vízgazdálkodás	31	678	30	24,8	24,9	27,8

Nagyon kedvező, hogy az üzemi balesetek miatti táppénzes napok száma 1970-től szinte mindegyik ágazatban csökkent. Az iparban az 1,2 millió nap 1979-re 942 000-re csökkent. Ugyanakkor azonban az egy balesetre jutó táppénzes napok száma 2–3 nappal megnőtt a vizsgált 10 évben. A bejelentett üzemi balesetek és az üzemi halálos balesetek száma 1970 és 1979 között abszolút értékben is és a dolgozók létszámához viszonyítva is számottevően csökkent.

13. tábla

Az üzemi balesetek fajlagos mutatói

Népgazdasági ágazat	Az ezer munkásra jutó bejelentett balesetek száma		A százezer munkásra jutó halálos balesetek száma	
	1970	1979	1970	1979
Nehézipar	59,5	43,8	14,8	15,4
Könnyűipar	38,1	29,3	4,2	2,3
Egyéb ipar	39,5	25,5	19,5	—
Élelmiszeripar	53,8	36,3	14,3	11,4
Ipar összesen	54,0	39,5	12,6	12,0
Építőipari kivitelezés .	38,3	32,9	37,1	25,5
Szállítás, hírközlés .	24,2	24,6	30,6	24,8
Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás	41,9	38,8	25,0	20,3

Az ezer munkásra jutó balesetek száma 10 év alatt az iparban háromnegyedére, az építőiparban négyötödére, a mezőgazdaságban 7 százalékkal csökkent, a szállításban viszont 2 százalékkal nőtt. A halálos kimenetelű balesetek száma is jelentősen alacsonyabb volt 1979-ben, mint 1970-ben. A nehéziparban emelkedett a halálos balesetek száma, az építőiparban viszont kétharmadára csökkent. Ezek alapján bátran állíthatjuk, hogy a balesetek megelőzését célzó számtalan intézkedés és anyagi ráfordítás javította a helyzetet.

A táppénzszolgáltatás problémái és várható fejlődése

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az 1975. évi magas táppénzes arányt – a munkafegyelem megszilárdítására hozott intézkedések eredményeként – valamivel alacsonyabb szinten sikerült állandósítani. Érdekes megnézni, hogy a gyermekápolási táppénz nélkül hogyan változnak a megyei táppénzes arányok. Országos átlagban 1975-től 6 tizeddel csökkent, de az utolsó két évben nem változott a táppénzesek aránya.

Az 1970-es évek végén összességében kedvezően alakult a táppénzes helyzet. Az, hogy a táppénzes állomány igénybevételét megszigorító 1975. évi rendelet sem tudta alacsonyabb szintre szorítani a táppénzes arányt, arra utal, hogy nincsenek meg az alacsonyabb szint elérésének társadalmi, gazdasági, sőt egészségügyi feltételei. Több gyakorló körzeti orvos véleménye szerint a következők nehezítik a feladatot.

Az elmúlt 20–25 évben csak az új gyógyszerrendelési rendszer jelentett lényeges könnyítést az orvosok számára, ehhez fogható más könnyítést sem a szakmai munkában, sem az adminisztrációs feladatokban nem vezettek be. Az ugyan érezhető, hogy az utóbbi 2–3 évben nőtt az egy betegre jutó idő, de szükség van a körzeti orvosok munkájához a fokozottabb szakmai segítségre. A körzeti orvosok kapcsolata a kórházakkal és egyéb egészségügyi gyógyító intézményekkel az utóbbi

időszakban hozott intézkedések eredményeképpen javult. Ez elősegíti a keresőképesség minél gyorsabb visszaállítását is.

14. tábla

A táppénzes arány megyénként*

Megye	1975-ben (százalék)	1977-ben		1979-ben	
		százalék	eltérés (százalék- pont)	százalék	eltérés (százalék- pont)
Baranya	6,4	5,6	-0,6	5,3	-0,3
Bács-Kiskun	5,0	4,6	-0,4	4,7	+0,1
Békés	5,3	4,5	-0,8	4,4	-0,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	6,5	5,6	-0,9	5,4	-0,2
Csongrád	5,9	5,2	-0,7	5,0	-0,2
Fejér	6,1	5,1	-1,0	5,2	+0,1
Győr-Sopron	5,3	4,9	-0,4	4,9	-
Hajdú-Bihar	6,1	5,2	-0,9	4,7	-0,5
Heves	5,4	4,9	-0,5	4,9	-
Komárom	6,7	5,9	-0,8	5,7	-0,2
Nógrád	6,5	5,3	-1,2	5,3	-
Pest megye és Budapest	5,8	5,3	-0,5	5,4	+0,1
Somogy	6,0	5,2	-0,8	4,9	-0,3
Szabolcs-Szatmár	6,4	5,7	-0,7	5,4	-0,3
Szolnok	5,3	4,5	-0,8	4,5	-
Tolna	4,9	4,1	-0,8	4,2	+0,1
Vas	4,9	4,3	-0,6	4,2	-0,1
Veszprém	5,3	4,8	-0,5	4,8	-
Zala	5,1	4,5	-0,6	4,3	-0,2
Összesen	5,8	5,2	-0,6	5,2	0,0

* A gyermekápolási táppénz nélkül.

A táppénzes állományba vétel és a keresőképtelen állományban tartás jelenlegi rendjének továbbfejlesztése is szükségesnek látszik.

Probléma van a három napos táppénzzel. Az üzemi orvosok nagy része csak három napig veheti keresőképtelen állományba a beteg dolgozókat. Utána átküldi őket a körzeti orvoshoz, ahol az eljárás előlről kezdődik.

Nehezíti a körzeti orvosi munkát, hogy a keresőképtelen állománnyal kapcsolatos nyomtatványok rosszul kezelhetők, rossz minőségűek, az utasítások, rendelkezések, a betegségi kódok gyakran változnak. Ezek a problémák minden bizonnyal visszahatnak a táppénzes állomány statisztikai megfigyelésére, az adatok megbízhatóságára is.

A leglényegesebb mégis a vizsgálatra jelentkező „beteg” rossz munkamorálja. Ezt a körzeti orvosok szinte naponta tapasztalják.

A „táppénzszolgáltatás” színvonalában mindenképpen javulás következhetne be, ha a mondottakra sikerülne megoldást találni. Ezekon a körülményeken túlmenően azonban:

- célszerűnek látszik fokozottan fejleszteni az üzemorvosi ellátás színvonalát, hiszen ez jelentheti az alapot a foglalkozási betegségek arányának csökkenéséhez;
- a táppénzfejelem megszilárdítása nem elsősorban orvosi vagy egészségügyi feladat, hanem alapjában véve morális kérdés, a dolgozók munkaszeretetének, a munkafegyelm megszilárdulásának függvénye;
- fejleszteni kellene a résztáppénz intézményét, de ehhez előbb a megfelelő feltételek kialakítása szükséges;

– népesedéspolitikailag is fontos feladat a gyermekápolási táppénz intézményének továbbfejlesztése: meg kellene vizsgálni annak lehetőségét, hogy kiterjeszhető-e a 6 évesnél idősebb gyermek betegségére is (ezen túlmenően a kialakult gyakorlaton is változtatni kell, jelenleg ugyanis nehézkes mind a táppénzes állományba vétel, mind a kiírás).

Az elmúlt évek társadalombiztosítási gyakorlata, a táppénzrendszer és a táppénzes állomány évek óta folyó állandó vizsgálata és figyelemmel kísérése biztosítéka lehet annak, hogy már rövid távon is sikerülni fog a keresőképtelen állományt minél jobban a tényleges egészségügyi állapothoz igazítani.

РЕЗЮМЕ

Динамика нетрудоспособности зависит от состояния здоровья активных самодеятельных, эпидемий, характера рабочих мест и вызывающих заболевания технологий, частоты производственных травм. Кроме этого на нее влияет также дисциплина в области выписки бюллетеней и практика оценки трудоспособности.

Автор рассматривает долю находящихся на бюллетене лиц в территориальном аспекте и по народнохозяйственным отраслям. Останавливается на заболеваниях в столице и в комитатах и рассматривает движение нетрудоспособности работников занятых в народнохозяйственных отраслях, характерных для отдельных комитатов страны. Для последнего десятилетия является характерной тенденция роста доли выписок на бюллетень для ухода за детьми. С 1977 года значительная часть выплаченных по бюллетеням сумм возлагается непосредственно на предприятия и в экспериментальном порядке были введены также и частичные выплаты по бюллетеню.

Важной точкой зрения при изучении нетрудоспособности является установление того, какие болезни с наибольшей частотой оказывают решающее воздействие на формирование численности лиц, находящихся на бюллетене.

В заключение автор производит обзор нынешних проблем и ожидаемых тенденций развития институции выплат по бюллетеню.

SUMMARY

Disability to work is influenced by the health conditions of active persons, epidemics, occupations and technologies causing illness at the place of work as well as by the frequency of industrial accidents. In addition they are influenced also by sick-pay order and by the practice of judging disability.

The study analyses the number of persons on sick-pay, broken down by regions and branches of the economy. It deals with sick-pay conditions in the capital and in counties as well as with the changes in disability of employees in several economic branches, the latter being characteristic for certain counties. The proportion of sick-pay utilized to child-nursing showed an increasing tendency during the last ten years. From 1977 on a considerable part of the sum provided as sick-pay has directly been imposed on the enterprises and partial sick-pay has also been introduced experimentally.

A further point of view of the analysis is to find out which are the most frequent diseases leading to the utilization of sick-pay.

Finally, the study reviews current problems in providing sick-pay as well as the tendencies of the probable development.

AZ 1980. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS FELVÉTELI PROGRAMJA (II.)

DR. KEPECS JÓZSEF – DR. KLINGER ANDRÁS

Az 1980. évi népszámlálás keretében megfigyelt témák ismertetése során tanulmányunk első részében (*Statistikai Szemle* 1982. évi 1. sz. 5–26. old.) a személyi kérdőív alapján a területi, a személyi, a kulturális és a foglalkozási kérdéseket tárgyaltuk. A továbbiakban a háztartások és a családok, valamint a lakások és az épületek összeírására vonatkozó kérdéseket ismertetjük.

HÁZTARTÁS – CSALÁD

A háztartásokra és a családokra mint a társadalmi együttélés alapegységeire, ezeknek típusaira és összetételére irányuló vizsgálódások egyre nagyobb szerepet kapnak mind a nemzetközi gyakorlatban, mind hazánkban. Egyrészt az utóbbi évtizedekben felmerülő új népesedéspolitikai kérdések, másrészt a ma már – a szocialista országokban is – egyre inkább előtérbe kerülő piacutatózás, valamint a szocialista tervgazdálkodás igényei mindinkább e kis közösségekre irányították a figyelmet. A tervezést ugyanis számos esetben nem az egyénre, hanem a háztartásra, illetve a családra kell alapozni. Így a lakásigény, a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottság és bizonyos szolgáltatásokkal kapcsolatos igények háztartásonként, családonként jelentkeznek. Olyan témáknál is, mint az életmód, életkörülmények, életszínvonal sok tekintetben a családi körülményeket is figyelembe kell venni az objektív kép kialakításához.

A népszámlálás keretében, a személyek és a lakások összeírásával egyidejűleg végrehajtott háztartás–család megfigyelés alkalmas arra, hogy feltárja a háztartások, illetve a családok demográfiai és foglalkozási összetételét, lakásviszonyait, jellemezze az együttélő kis közösségek típusait, továbbá lehetőséget ad arra is, hogy bemutassa a korábbi összeírások óta végbement legfontosabb változásokat.

Az előzőkben jelzett igények kielégítésére a vonatkozó ENSZ-ajánlásokat figyelembe véve, valamint az országok többségének gyakorlatát is követve alakítottuk ki az 1980. évi népszámlálás során a háztartás–család felvétel és feldolgozás programját, amely – mint említettük – a hazai gyakorlatban a teljes feldolgozást tekintve lényegében származékos témaként jelentkezik.

Az alkalmazott meghatározások szerint – a nemzetközi népszámlálási irányelvek szellemében – a család fogalma a szűk családra, az ún. családmagra korlátozódik. Ennek megfelelően családnak a házastársi, vérségi kapcsolatban együttélők legszűkebb körét tekintjük, mégpedig a házaspárt gyermek nélkül vagy nőtlen, hajadon gyermekkel, vagy a házastárs nélkül élő szülőt nőtlen, hajadon gyermek-

kel. Ezt a családfogalmat alkalmaztuk 1970-ben is, míg az 1949. évi népszámlálás alkalmával hazánkban első ízben végrehajtott családstatisztikai felvételnél kialakított és 1960-ban is használt család fogalom a szűk család tagjait és a hozzájuk tartozó, de külön családot nem alkotó rokonok körét tekintette családnak.

A háztartás jelenleg is használt meghatározását az 1960. évi népszámlálás óta alkalmazzuk. Eszerint a háztartás azoknak az együttlakó személyeknek a csoportja, akik közös lakásban, vagy annak egy részében laknak, a létfenntartási költségeket részben vagy egészben közösen viselik, és a hét egy vagy több napján közösen étkeznek. Az említettek teljesülése esetén sem tekintjük egy háztartásban élőknek az ugyanabban a lakásban lakó személyeket, illetve családokat, ha önálló lakáshasználati jogcímük van. (Társbérlők, tulajdonos, illetve főbérő és albérője vagy ágybérője tehát – a felvételi elveknek megfelelően – nem alkothatnak közös háztartást.)

A háztartások összetételét tekintve megkülönböztetünk családi háztartásokat és nem családból álló háztartásokat. Ha a háztartás csak egy családból áll, a család és a háztartás lényegében azonos, vagyis a háztartás egycsaládos, ha több család vezet közös háztartást, a háztartás többcsaládos. Az egycsaládos háztartás a családtól annyiban különbözhet, hogy az a szűk család tagjain túl a családdal együttélő rokon és nem rokon személyeket is tartalmazza. (A családdal együttélő nem rokon személyek azok, akik a családdal valamilyen szolgáltatási viszonyban állnak.) A nem családból álló háztartások a teljesen egyedülálló háztartásai (egyszemélyes háztartások), valamint a két vagy többszemélyes – családot nem képező rokon vagy nem rokon személyekből álló – egyéb összetételű háztartások.

Az 1980. évi népszámlálás felvétele során az egy háztartáson belül élő személyek közül – eltérően az 1970. évitől – háztartásfőt nem jelöltek ki. A személyeket a háztartáson belül családonként csoportosította a számlálóbiztos, és családi állását aláhúzással jelölte a személyi kérdőíven. A személyek családi állását házaspár esetén a férjhez, egy szülő és gyermekből álló családnál az apához vagy anyához viszonyítva kellett megállapítani. Amennyiben családot nem képező rokon személyek éltek együtt, minden személy „egyéb rokon” családi állású volt. A teljesen egyedülálló személyt „egyedülálló” válasz aláhúzásával kellett jelölni. Így vették számba a közös háztartásban élő egyedülállókat is.

Annak megállapításához, hogy a lakásban (egyéb lakott lakásegységben) élők közül kik alkotnak közös háztartást, a lakásösszeíróivnek „A lakásban összeírt személyek adatai” c. része nyújtott segítséget. Ide ugyanis háztartásonként, azon belül családonként, mégpedig a családi állás sorrendjében kellett a számlálóbiztosnak felvezetnie a lakásban élő személyeket. Ennek értelmében, ha a lakásban több háztartás élt együtt, először az első, majd fokozatosan a további háztartások tagjait kellett felsorolni családonként, mégpedig tulajdonos vagy főbérő esetében először a tulajdonos vagy főbérő, utána az albérő, illetve ágybérő háztartásához tartozókat. Társbérők háztartásai vagy egyéb háztartások esetében a felsorolást a régebben ott lakó háztartáshoz tartozó személyekkel kellett kezdeni.

A lakásösszeíróivnek ez a része tehát egyrészt áttekintést adott a lakásban összeírt személyekről, a háztartások számáról, valamint az egyes háztartásokhoz tartozó személyek családi állás szerinti összetételéről, másrészt a különböző munkaszakaszokban lehetőséget nyújtott az összeírás teljességének ellenőrzéséhez.

Az, hogy a korábbi gyakorlattól eltérően a háztartásban élők közül a felvétel során nem jelöltek ki háztartásfőt, abból adódott, hogy a népszámlálás előkészítése idején elhangzottak olyan vélemények, hogy a háztartásfő személyének meghatározása sérti a női egyenjogúság elvét. A háztartásstatisztikai feldolgozásokhoz

azonban szükség van a háztartásfő megjelölésére, mint viszonyítási alapra, ezért a személyi kérdőív átszerkesztésével, a tervezetthez képest kibővített családi állást kérdeztünk. Ez lehetővé tette, hogy számítógépes úton állapítsuk meg a háztartásfő személyét a következő szempontok szerint: a háztartás feje egycsaládos háztartásban azonos a családfővel, többcsaládos háztartás esetében pedig – nemre való tekintet nélkül – a legidősebb aktív kereső (ha ilyen nincs, nyugdíjas vagy járadékos) családfővel. A családfő – az eddigi népszámlálási gyakorlatban alkalmazott fogalomnak megfelelően – házaspárból a férj, egy szülő és nőten, hajadon gyermekből álló családban pedig a szülő.

A LAKÁSBAN ÖSSZEÍRT SZEMÉLYEK ADATAI																
A személyek adatait háztartásonként, azon belül családonként egymás után kell bejegyezni!																
Az összeírt személy			A jelenlevő személy					A távollevő személy								
			a lakás													
háztartások sorszáma	sorszáma a lakásban		bejelentett állandó lakója és		bejelentett ideiglenes lakója	be nem jelentett lakója	bejelentett állandó lakója és		bejelentett ideiglenes lakója							
			nincs	van			nincs	van								
			máshol bejelentett ideiglenes lakása				máshol bejelentett ideiglenes lakása									
			(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)							
A megfelelő rovatba „1” számot kell beírni																
			férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő		
1	2	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
	01															
	02															
	⋮															
	16															
Összesen																

A háztartás, illetve a család összes ismérveinek – a népességekategóriák figyelembevételével mind az állandó, mind a lakónépességre történő – feldolgozása a felvétel során nyert, az előbbieken ismertett információkból közvetve, számítógépes úton készült, lényegében a már 1970-ben kidolgozott elvek továbbfejlesztésével. (Ezek lényege, hogy a személyi adatfelvétel során biztosított néhány segédkérdés alkalmazásával és az egyes személyek összeírási sorrendjének meghatározásával, külön háztartás és család kérdőív alkalmazása nélkül az idevonatkozó adatokat megfelelő gépi programmal, a személyi adatokból állítjuk össze.)

A háztartások és családok jellemző adatainak bemutatását szolgáló feldolgozási, illetve közlési program – a korábbi népszámlálás gyakorlatát követve – a hazai társadalmi igények kielégítésére törekszik, figyelembe véve a nemzetközi ajánlások javasolt témáit is.

A háztartásokra vonatkozó feldolgozások között különös jelentősége van a háztartások összetételére, típusaira vonatkozó adatoknak. Az, hogy hogyan alakul az egy-, illetve többcsaládos háztartások családösszetétele, a velük együttélő rokon vagy nem rokon személyek száma, továbbá a nem családi, ezen belül is az egy

személyből álló háztartások száma és aránya más – a háztartás taglétszáma, a gyermekek, valamint az együttélő generációk száma, a gazdasági aktivitás, osztály- és rétegtagozódás stb. – ismervekkel összevetve, információt ad a háztartások, illetve családok számának, társadalmi–gazdasági összetételének változásáról, az együttélés mértékéről, a lakásigények várható alakulásáról.

A családokra vonatkozó feldolgozásoknál alapvető a családösszetételnek, a 15 éven aluli gyermekek számának és a gazdasági aktivitásnak a bemutatása, a jellemző családtípusok alakulásának feltárása. Ezek az adatok más, nem népszámlálási ismervek bevonásával információt adnak a népesedési helyzet elemzéséhez, a népesedéspolitikai alakításához s mindazoknak a tennivalóknak a meghatározásához, amelyek a családok szociális helyzetét, életkörülményeit hivatottak befolyásolni.

LAKÁSKÉRDÉSEK

Az 1980. évi lakásszámbavételt a népszámlálással egyidejűleg, de külön kérdőíven hajtottuk végre.

A lakások (lakásegységek) és a bennük lakók adatainak összevetését a lakásösszeíróíven és a hozzá tartozó személyi kérdőíveken alkalmazott azonos sorszámmal biztosítottuk.

A lakásösszeíróív a lakásegységekre vonatkozó adatok számbavételén túl többféle célt szolgált. Egyik lényeges funkciója, hogy a háztartás–család megfigyeléshez és feldolgozáshoz alapvető információkat biztosít. Ezen túlmenően felhasználható a legfontosabb előzetes adatok kigyűjtésére, valamint az egy-egy lakásban élő személyek összesítésére.

További célja még a lakásösszeíróívnek, hogy tartalmazza azt a néhány technikai jelzőszámot, amely alapján a programba felvett fontosabb épületismérvek gépi úton összeállíthatók. Ezek az épület sorszáma és az épület jellegének jelzőszáma, amelyek az egy épülethez tartozó valamennyi lakásösszeíróíven azonosak.

(Község, város)	Épület sorszáma □□□□	□□□□ Számláló-körzet száma
----- településrész külterület	Épület jellege □	
----- utca, út tér stb.	Lakás-összeíróív száma □□□□	
----- házzám hrsz. ----- fszt. emelet ----- ajtó		

A lakásösszeírás során minden olyan lakásegységet számba kellett venni, amelyben emberek éltek, továbbá minden olyan lakást, amely valamilyen okból üresen állt. A lakásegység fogalmába beletartozik minden szerkezetileg különálló és független, állandó emberi lakóhelynek épített és használt építmény, az ún. hagyományos lakások vagy helyiségek, valamint a nem lakásnak épített, de az összeírás

eszei időpontjában legalább egy személy lakóhelyül használt akár állandó, akár ideiglenes vagy mozgó létesítmény.

A magyar népszámlálási gyakorlat a lakásegységek közül elsősorban a lakások, illetve azok közül is a lakott lakások különböző ismérvek szerinti feldolgozását és közlését tekinti a legfontosabbnak.

1	A lakás, ill. az egyéb lakás- egység	rende- tése	<i>lakott lakás (1) – nem lakott lakás (2) – nem lakott üdülőegység (3) –</i> lakott egyéb lakásegység, mégpedig:
---	--	----------------	--

A lakásösszeírás során – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – lakottnak kellett tekinteni azokat a különálló és független lakásegységeket, amelyeket legalább egy személy lakóhelyként használ, az akár egyetlen helyiségből is állhat. Ez kiegészült azzal a követelménnyel, hogy a lakásegység használójának az legyen az állandó vagy ideiglenes bejelentésű lakóhelye.

A nem lakott lakásoknak azok minősültek, amelyek a lakás fogalmába beletartoznak, de az összeírás időpontjában bennük bejelentett személy nem élt. Ide tartoztak tehát az önálló lakóhely céljára alkalmas, korábban lakott, majd üressé vált régi lakások vagy a már műszakilag átadott, de még igénybe nem vett új lakások, továbbá a csak dologidőben, idényjelleggel lakott – elsősorban mezőgazdasági területeken álló, például tanyai – lakások is.

A lakásfelvételnél külön problémát jelent az üdülők, illetve üdülőkörzetek összeírása. Ez elsősorban azokban a régiókban jelentkezik, ahol a természeti adottságok folytán üdülőkörzetek alakultak ki. Minden népszámlálásnál gondot okozott az összeírás ezeken a területeken, ahol a téli időszakban általában nem tartózkodnak személyek. Az 1980. évi népszámlálásnál nagy könnyebbséget jelentett, hogy eltekintettünk az üdülőknek a lakáskérdőíven történő helyszíni összeírásától, és ehelyett a felvétellel egyidejűleg, az összeírt személy (tulajdonos) lakóhelyén kérdeztük meg, és külön kérdőíven írtuk össze a személyi tulajdonú üdülőegységekre vonatkozó adatokat.

Az 1980. évi lakásállománnyal kapcsolatos közlések – az új magyar lakásstatistikai fogalmaknak megfelelően – a nem lakott üdülőegységekre vonatkozó adatokat nem tartalmazzák. A jövőben a továbbvezetés módszertana is alapvetően a „tisza” lakásállomány alakulását vizsgálja, és az üdülőépítéseket, illetve megszünéseket, vagyis az üdülők állományát teljesen elkülönítetten kezeli.

A lakásokkal nem egyenértékű, kedvezőtlen lakáskörülményeket nyújtó egyéb lakott lakásegységek száma ma már igen alacsony. Ezekről csak a szociális szempontból rosszabb körülmények között élő népesség helyzetének elemzésekor készítenk részletesebb feldolgozást.

A lakásegységek *tulajdoni jelleg* szerinti összetételének megfigyelése alapot nyújt a lakáshelyzet elemzéséhez, az eredmények lakáspolitikai vonatkozású méréséhez, továbbá bázisát képezi a távlati lakásépítési tervek kialakításának, alapul szolgál az állami erőforrásból építendő lakások számának és területi megoszlásának tervezéséhez, valamint a magánérs lakásépítés támogatási formáinak meghatározásához.

A kialakított csoportosítás a hazai igényeknek, valamint a KGST és az ENSZ alapvető ajánlásainak megfelel. Az összeírás során külön kérdeztük az állami (köz-tulajdonú) és a személyi (magán-) tulajdonú lakásokat mint alapvető tulajdoni kategóriákat. A közel kétharmados arányt képviselő személyi tulajdonú lakásokat tovább részleteztük. A legjelentősebb csoportot képező, általában 1–2 lakásos családi házakban levő lakásállomány alakulása mellett a különösen az utóbbi két év-tizedben jellemző – általában hosszú lejáratú, kedvezményes kamatú kölcsönökkel és egyéb (nem pénzügyi) állami segítséggel támogatott – építési formákban, fő-ként a városokban épülő társasházi és lakásszövetkezeti lakások számának alakulását is külön megfigyeltük. Az egyéb tulajdonú lakások között az egyházi és a kül-földi lakástulajdonok szerepelnek.

2	A lakás, ill. az egyéb lakás-egység	tulajdoni jellege	személyi tulajdonban levő: <i>családiház jellegű épületben (1) – lakott egyéb lakásegység (1) – társasházi és öröklakás (2) – lakásszövetkezeti (3) –</i> <i>állami tulajdonú (4) – egyéb tulajdonú (5), mégpedig:</i> -----
3		használati jogcíme	<i>tulajdonosi (1) – főbérleti (2) – társbérleti (3)</i> <i>egyéb (4), mégpedig:</i>

A lakáshasználati jogcím arra ad információt, hogy a lakó (háztartás) – függetlenül a lakás tulajdoni jellegétől – milyen jogosultság, azaz milyen jogviszony alapján használja a lakást. A jogosultság formája szerint ez lehet elsődleges, amikor a lakáshasználat jogcíme a tulajdonjogból ered, illetve a tulajdonossal történt megállapodáshoz kapcsolódik. A hazai gyakorlat a lakás használati jogcímét a benne lakó első (legrégebbi) háztartás elsődleges jogcíme alapján határozza meg, amely a lakásban lakó több háztartás esetén is csak tulajdonosi, főbérleti, társbérleti, illetve egyéb jogcím lehet. A jogosultság másodlagos formája, amikor a lakás egy részét az elsődleges használati jogcím alapján jogosult személytől – tulajdonostól, főbérletőtől stb. – bérlik. Ilyen az albérleti jogviszony, amikor a lakás egy vagy több helyiségét kizárólagos használattal bérlik, illetve az ágybérleti jogviszony, amikor a bérlőnek nincs kizárólagos helyiséghasználati joga, hanem csak ágyat, fekhelyet bérel.

A lakások építési év szerinti csoportosítása a lakásállomány korösszetételének megfigyelésére szolgál, s más ismérvekkel egybevetve pedig információt ad a lakások minőségének jellemzésére, a várható elévülési, tatarozási igényekre.

A nemzetközi ajánlások az építési év szerinti csoportosításnál javasolják az első világháború előtt, a két világháború között, valamint a második világháború után épült lakások állományának bemutatását, valamint az 1970. évi lakásszámbavételt követő időszakra az épített lakások számának évenkénti részletezését.

A hazai gyakorlat tehát követi a nemzetközi ajánlásokat, de kibővült azzal, hogy külön kimutatjuk a századforduló előtti – 80 évnél régebbi építésű, eléggé jelentős állományú – lakások csoportját, valamint a második világháború utáni alapvető társadalmi–gazdasági változások időszakát 1970-ig három részre bontva kérdezzük, míg a legutóbbi tíz évre évenkénti bontásban mutatjuk ki az épített lakások állo-

mányát. Ezzel biztosítani kívánjuk a lakásprogramok megvalósításának, a népesség lakáskörülményei alakulásának behatóbb vizsgálati, elemzési lehetőségeit, továbbá ezzel összehasonlítási alapot is szolgáltatunk a folyamatos lakásstatisztikai, építési adatok értékeléséhez.

4	A lakás ill. az egyéb lakás- egység	építési éve	19 00 előtt – 1900–19 19 – 1920–19 44 – 1945–19 59 – 1960–19 69 – 19 7 évben
5		külső falazata	tégla, kő, kézi falazóelem (1) – blokk, panel, öntöttfal (2) – fa (3) – vályog, sár, döngöltföld: szilárd (tégla, kő, beton) alapozással (4) – alapozás nélkül (5) – egyéb (6), mégpedig: -----

A lakások külső falazatának kérdésénél a KGST- és az ENSZ-ajánlások mellett az ország építési szokásait, a rendelkezésre álló építőanyagok felhasználásának gyakoriságát és részben az építési technológiát vettük figyelembe. Külön csoportot képeztünk a kézi úton elkészíthető, tartós, ún. hagyományos falazatokból, továbbá a fejlettebb technológiával épített lakások számbavételét biztosító eljárásokból. Az ország lakásállományának még ma is közel egyharmadát kitevő vályog, sár, döngöltföld külső falazattal rendelkező lakásainál külön kérdeztük a szilárd alapozást, illetve az alapozás hiányát.

A lakások lakóhelyiségei (szobák és konyhák), tisztálkodó és egyéb helyiségei számának és alapterületének megfigyelése a lakásállomány összetételének elemzéséhez, a lakásegységekben élő népesség (háztartások) lakáskörülményeinek jellemzéséhez, a lakásigények felméréséhez szolgáltat fontos információkat.

A helyiségek számát és típusát a hazai lakásösszeírások során – különösen a századforduló óta – mint alapvető ismérveket mindig kérdeztük. A lakáshelyzet mélyrehatóbb elemzése, a várható lakásigények megfelelő közelítése – a változó építési módok és az igények eltolódása mellett – szükségessé teszi a lakások értékének pontosabb meghatározását, a szobák (helyiségek) számának és azok alapterületének együttes figyelembevételével. Közismert ugyanis, hogy a kis alapterületű, kevés szobaszámú lakások kedvezőtlenek, s a család bővülésével viszonylag rövid időn belül újabb minőségi lakásigény jelentkezik. Ehhez az értékeléshez már korábban is kérdeztük a helyiségek, illetve a lakások alapterületét reprezentatív mintavételek keretében, de teljeskörűen ez a kérdés először az 1980. évi lakásösszeírás programjában szerepelt.

A lakosság bemondása alapján felvett alapterületi adatok helyességét – a többi adat pontosságának, megbízhatóságának értékeléséhez hasonlóan – utóellenőrzéssel állapítottuk meg. Az 1980. évi utóellenőrzési felvétel adatainak feldolgozása folyamatban van. Az 1970. évi utóellenőrzési tapasztalatok alapján ismert, hogy az idevonatkozó adatok kismértékben alatta maradnak a tényleges értéknek, mert a lakosság egy része – különösen ott ahol nagyméretű lakásban viszonylag kevés személy él – általában kisebbnek jelzi lakása alapterületét, mint amennyi az a valóságban.

A KGST- és az ENSZ-ajánlások szoba fogalmába minden legalább 4 négyzetméter alapterületű és 2 méter magasságú, egy felnőtt személy fekhelyének elhelyezésére elegendő, különálló és fedett hálóhelyiség vagy nappali tartózkodásra hasz-

nált helyiség (ebédlő, nappali és egyéb szoba), sőt a legalább ilyen méretű konyha is beletartozik.

A hazai lakásügyi jogszabályok figyelembevételével azonban teljesértékű szobának csak a 12 négyzetmétert meghaladó nagyságú szoba minősíthető, illetve fél-szobának is csak a 6 négyzetmétert meghaladó alapterületű szoba számít. Annak érdekében, hogy mind a nemzetközi, mind pedig a hazai adatigényeknek eleget tehesünk, az 1980. évi lakásszámlálásnál a szobákat alapterületük négyzetméterben kifejezett nagyságával vettük számba, és három szobanagyság szerinti (12 négyzetméternél nagyobb, 7–12 négyzetméteres fél- és 4–6 négyzetméteres kisszoba) csoportosításban mutatjuk ki.

A HELYISÉGEK									
megnevezése							száma	alapterülete m ² -ben (kerekítve)	
szoba (szobák) alapterülete m ² -ben									
6	első	második	harmadik	negyedik	ötödik	hatodik és további			
7	főzőhelyiség		konyha (4 m ² és nagyobb)						
			főzőfülke (4 m ² -nél kisebb)						
8	fürdőszoba (mosdófülke, zuhanyzófülke)								
9	egyéb helyiségek (előszoba, zárt veranda, éléskamra, 4 m ² alatti fülkék, gardrób, hall stb.)								
10							összesen		
11	a szobák közül vertföld padozatú								

A lakások nagyságára a szobák száma alapján kétféle csoportosítást alkalmaztunk. Az elsőnél minden 4 négyzetméteres és annál nagyobb szoba egy szobának számít; a másodiknál – amely a lakáshelyzet jellemzésére, a hazai építési gyakorlatnak leginkább megfelel – a 6 négyzetmétert meghaladó, ún. félszobánkénti szobaszám szerint soroljuk be a lakásokat.

A lakások nagyságának alapterületük szerinti csoportosításánál – mind a nemzetközi, mind a hazai igények kielégítését tekintve – a legfontosabb, a lakás teljes, lakható alapterületének figyelembevételével történő kategorizálás. Ezenkívül a lakóhelyiségek (a szobák és a konyhák) együttes alapterülete, valamint csak a szobák alapterülete alapján kialakított nagyságcsoportok szerint mutatjuk be a lakásokat.

A főzőhelyiségeket a nemzetközi igények, illetve a hazai lakásügyi szabályok miatt alapterületük nagysága szerint különválasztjuk a főzésre, esetleg étkezésre is használt legalább 4 négyzetméteres konyhákra és az ennél kisebb alapterületű, de hasonló célt szolgáló főzőfülkékre.

A lakóhelyiségek padozatát csak az egészségügyi szempontból kedvezőtlen, vertföldes padozatú szobákra vonatkozóan kérdeztük, és összeírtuk e lakóhelyiségek alapterületét is.

A tisztálkodó helyiségek – fürdőszobák, illetve zuhanyozó- vagy mosdófülkék – számát együttesen kérdeztük.

A lakás további – előzőekben ismertetett helyiségei közé nem sorolható – kiegészítő helyiségeit, amelyek a lakásban lakók kényelmét, komfortosabb lakáskörülményét, az élelem és a ruha tárolását szolgálják (előszoba, zárt veranda, éléskamra, W.C., 4 négyzetméter alatti fülkék, gardrób, hall stb.), továbbá a nem rendszeres, csak alkalomszerű főzésre használt nyári konyhát a lakás egyéb helyiségei közé soroltuk. Az 1970. évi lakásösszeírásakor a nyári konyhák nem tartoztak a lakások helyiségeihez, számukat külön kérdeztük.

A lakások minőségét elsősorban felszereltségük, közműellátottságuk határozza meg. A legutóbbi számbavételkor – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a felszereltségre vonatkozó kérdőpontok külön kérdéscsoportot alkottak.

Bár a nemzetközi ajánlások szerint a villanyvilágításra vonatkozó kérdés fejlett országokban ma már mellőzhető (Magyarországon is a lakások több mint 98 százaléka rendelkezik villannyal), de a kérdés mégis indokolt, mivel a villanyvilágítás hiánya általában az egyébként is kedvezőtlen körülmények között élő külterületi, tanyasi népesség lakásaira jellemző, ahol a lakások egyéb jellemzői is kedvezőtlen képet mutatnak.

A vízellátást összevontabban kérdeztük, mint 1970-ben, összekapcsolva az ivóvízellátás módjára és a kifolyócsap helyére vonatkozó kérdőpontokat. Az egyszerűsítés ellenére minden alapvető, korábbi információ biztosított.

A gázellátásnál a vezetékes gázzal ellátott lakások mellett a korábbiaknak megfelelően felmértük a palackgázzal ellátott lakásokat is. (Az ország lakásállományának több mint fele, a gázzal ellátott lakásoknak több mint kétharmada rendelkezik palackgázzal.)

A lakások fűtésére vonatkozó kérdés beépítése a programba az energiagazdálkodás, fűtőanyag-takarékosság, valamint a környezetvédelem aktuális feladatai miatt mind a hazai igények, mind a nemzetközi ajánlások alapján indokolt. Teljeskörűen először az 1980. évi lakásösszeírás során szerepelt a felszereltség kérdései között. Az egyes kategóriák a központi és egyedi lakásfűtési módokat követik, az összkomfortot is biztosító (más szükséges ismérvek megléte mellett) táv-, tömbfűtés, épület egyedi kazánfűtést és a lakás etázfűtést külön kérdezve. A lakások egyedi fűtőberendezésekkel történő fűtését a leggyakrabban használt fűtőanyagok szerint részleteztük. Fűtés nélkülinek csak a fűtőberendezéssel (kéménnyel, kéménynyílással) egyáltalán nem rendelkező lakásegység minősült.

A W.C.-vel, árnyékszékkel kapcsolatos kérdéseknél – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a vízöblítéses W.C.-vel ellátott lakásokra vonatkozó információk pontosabbá tétele érdekében figyelembevételre került a következő kérdésre, a szennyvízelvezetésre adott válasz is.

A szennyvízelvezetés módját a hazai lakásösszeírási gyakorlatban először 1970-ben tudakoltuk teljeskörűen, s ez a környezetvédelmi, településhigiéniai szempontból fontos kérdés változatlanul szerepelt a legutóbbi lakásösszeírás kérdései között is.

FELSZERELTSÉG							
12	Villany	van (1) – nincs (0)					
13	Vízellátás	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">hálózati vízvezeték</td> <td>a lakáson belül (1) –</td> </tr> <tr> <td> <table border="1"> <tr> <td>a lakáson kívül</td> <td>de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –</td> </tr> </table> </td> </tr> </table>	hálózati vízvezeték	a lakáson belül (1) –	<table border="1"> <tr> <td>a lakáson kívül</td> <td>de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –</td> </tr> </table>	a lakáson kívül	de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –
		hálózati vízvezeték		a lakáson belül (1) –			
			<table border="1"> <tr> <td>a lakáson kívül</td> <td>de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –</td> </tr> </table>	a lakáson kívül	de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –		
a lakáson kívül	de az épületen belül (2) – az épület telkén (udvarán) (3) – az épület telkén kívülről (4) –						
házi vízvezeték	a lakáson belül (5) – a lakáson kívül, de az épületen belül (6) –						
egyéb módon (pl. kútból, forrásból)	az épület telkén (udvarán) (7) – az épület telkén kívülről (8)						
14	Gázellátás	vezetékes gáz (1) – palackgáz (2) – nincs (0)					
15	Fűtés	táv-, tömbfűtés (1) – épület egyedi kazánfűtés (2) lakás etázsűtés (3) egyéb egyedi fűtés: villany (4) – gáz (5) – olaj (6) – fafűtés (7) – szénfűtés (8) – egyéb (9), mégpedig: nincs (0)					
16	W. C. (árnyékszék)	<table border="1"> <tr> <td rowspan="2">vízöblítéses</td> <td>a lakáson belül (1) –</td> </tr> <tr> <td>a lakáson kívül (2) –</td> </tr> </table>	vízöblítéses	a lakáson belül (1) –	a lakáson kívül (2) –		
		vízöblítéses		a lakáson belül (1) –			
a lakáson kívül (2) –							
nem vízöblítéses (3)							
17	Szennyvízelvezetés	közcsatorna (1) – házi csatorna (2) – nincs (0)					
18	Szervezett személtszállítás	van (1) – nincs (0)					

Környezetvédelmi, településegészségügyi feladataink felmérése indokoltá tette, hogy az 1980. évi lakásösszeírás programjába felvegyük a szervezett személtszállításra vonatkozó kérdést is.

A hazai épület- és lakásösszeírás gyakorlatában 1970-ig elsősorban az épületre vonatkozó kérdések voltak részletesebbek. Ezt indokolta az a körülmény is, hogy nálunk az épületek döntő hányada egy lakásból állt, így az épületekre vonatkozó legfőbb ismérvek a lakásokra is jellemzők voltak. A felgyorsuló urbanizációs folyamat következtében, a nagyarányú városi lakásépítéseknel a fejlettebb építési technológia révén a több emeletes, sok lakást magába foglaló építési forma vált jellemzővé. Részben emiatt, részben pedig azért, mivel a családok, háztartások lakás-

körülményeinek vizsgálata továbbra is fő feladat, elsődleges megfigyelési egységnek 1980-ban is a lakásokat tekintették.

A lakóházakra, továbbá az egyéb lakott épületekre, létesítményekre vonatkozó adatokra a várostervezéshez, karbantartási, felújítási igények felméréséhez, a köz-műhálózat fejlesztéséhez stb. továbbra is igény van, s azok a lakásszámlálási művelet részeként vagy annak adataiból gazdaságosan és kellő pontossággal biztosíthatók.

Az 1980. évi lakásösszeírás – az 1970-ben hazánkban első ízben szerzett kedvező tapasztalatok alapján – külön épület kérdőív nélkül, az épületre vonatkozó néhány kiegészítő ismérvnek a lakásösszeíróívre történt felvételével biztosítja az épületek legfontosabb információit, nagyrészt a lakásismérvek közvetett módon történő feldolgozásával.

Az összeírás során azokat az épületeket vettük számba, amelyek lakóépületek, továbbá az olyan egyéb lakott épületeket, amelyek nem lakás céljára készültek, de bennük legalább egy lakás vagy egy lakott egyéb lakásegység, illetve intézeti háztartás volt.

Az épület jellegére vonatkozó kérdés volt – az épületek sorszámán kívül – az egyetlen ismerv, amelyet a lakásösszeíróívben közvetlenül kérdeztünk. Az egy épülethez tartozó lakásegységek azonos épületsorszámot és -jelleg jelzőszámot kaptak, ezt használtuk fel a közvetett ismérvek meghatározásához.

A többi épületismérvet a lakások adataiból közvetve állapítjuk meg; az alkalmazott csoportosítások az építési év, a falazat, illetve az alapozás tekintetében megegyeznek a lakásoknál ismertekkel.

Az épületek magasságát, szintek szerinti megoszlását a benne levő – azonos épületsorszámmal rendelkező – legmagasabb fekvésű lakott lakásegység adja meg.

Az eddigieken túlmenően közvetve megállapítható még az épületek, ezen belül a lakóházak tulajdoni jellege (vegyes tulajdonösszetétel esetén a lakások többségének tulajdoni jellege alapján), felszereltsége (víz-, villany-, gázellátás, szennyvízelvezetés).

Az épületekre vonatkozóan a helyiségek, szobák számának, illetve az alapterületnek a KGST-ajánlásokban szereplő feldolgozása az 1980. évi programban a már említett gazdasági, költségvetési korlátok mellett azért sem szerepelt, mert a magyar gyakorlatban erre a felhasználók részéről nincs számottevő igény. Felvételi programunkban nem szerepelt továbbá a garázsra és a felvonóra vonatkozó kérdés, mivel eleve kevés a garázshely, illetve a lakóházak kis hányadát kitevő emeletes épületek döntően a városokban vannak.

IRODALOM

- (1) *Dr. Bene Lajos – Dr. Tekse Kálmán: Mintavételi módszerek az 1960. évi népszámlálás adatainak előzetes feldolgozásánál. Statisztikai Szemle, 1961. évi 3. sz. 235–251. old.*
- (2) *Dr. Klinger András: Az európai népszámlálási programról. Demográfia, 1959. évi 1. sz. 142–147. old.*
- (3) *Dr. Klinger András – Dr. Szabady Egon: Az 1960. évi népszámlálás adatgyűjtési és feldolgozási programja. Demográfia, 1959. évi 4. szám. 590–602. old.*
- (4) *Barta Barnabás: Az 1960. évi magyar népszámlálás háztartásstatisztikai és családstatisztikai feldolgozásának néhány kérdése. Demográfia, 1960. évi 3–4. sz. 484–494. old.*
- (5) *Dr. Bene Lajos: Előtanulmányok a népszámlálás képviseleti feldolgozásához. Demográfia, 1959. évi 4. sz. 501–519. old.*
- (6) *1970. évi népszámlálás 31. Az adatfelvétel és feldolgozás összefoglaló ismertetése. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1977. 320 old.*
- (7) *Recommandations pour les Recensement de la Population et des Habitations de 1980 dans Région de la CEE. Normes et Études Statistiques, No. 31. Commission de Statistique des Nations Unies et Commission Économique pour l'Europe. Conférence des Statisticiens Européennes. Comité de l'Habitation, de la Construction et de la Planification. Nations Unies, New York, 1978. 109 old.*
- (8) *Programma predsztojascsih perepiszej naszelenija i zsilogo fonda i minimal'naja programma razrabotki. Osznovnue metodologicseszkje polozsenija po sztatisztike, 1. köt. 2. rész. 4. kiad. Szovet Ékonomiczeszkj Vzaიმopomoscsi. Posztojannaja Komiszsizja po Sztatisztike, Moszkva, 1980. 62–96. old.*

(9) Opredelenija i klaszszifikacii v fakultatívnoj tematike pri razrobotke materialov perepiszej naszelenija i zsilogo fonda. Osznovnúe metodologicseszkie polozsenia po sztatisztike. 1. köt. 2. rész. 4. kiad. Szovet Ékonicicseszkoj Vzaimopomocsi — Posztojannaja Komisszija po Sztatisztike. Moszkva. 1980. 115–141. old.

(10) Principles and recommendations for population and housing censuses. Statistical Papers. Series U. No. 67. United Nations. New York. 1980. 95 old.

(11) International Standard Classification of Occupations (ISCO). Revised edition. 1968. International Labour Office. Geneva. 1969. V, 355 old.

(12) Klaszszifikacija grupp zanjatij dlja razrobotki materialov perepiszej naszelenija v sztrana-h-cslenah SZEY. Osznovnúe metodologicseszkie polozsenija po sztatisztike. 1. köt. 2. rész. 4. kiad. Szovet Ékonicicseszkoj Vzaimopomocsi — Posztojannaja Komisszija po Sztatisztike. Moszkva. 1980. 97–106. old.

РЕЗЮМЕ

Авторы подробно излагают программу венгерской переписи населения 1980 года и ее опросные листы. Указывают на особенности, которые возникли на практике в ходе составления программы.

Авторы показывают, в какой мере программа совпадает с рекомендациями СЭВ и ООН и, соответственно, с традициями прежних венгерских переписей населения.

В Венгрии перепись населения и квартир производится одновременно. Информации относительно домашних хозяйств и семей — путем применения нескольких дополнительных признаков — получают из личных данных, а характерные признаки жилых домов извлекаются машинным путем из данных переписи квартир.

В отличие от практики прежних венгерских переписей населения в ходе переписи 1980 года вместо «наличного населения» преимущество было отдано «проживающему населению». Авторы подробно излагают метод переписи и согласования лиц с несколькими местожительствами.

В Венгрии численность национальностей является невысокой, но с учетом её значения в опросный лист было помещено три вопроса (национальность, родной язык, разговорный язык наряду с родным языком).

В группе вопросов относительно культурного уровня важнейшим являлось наблюдение высшей степени школьного образования. Далее новыми явились вопросы относительно специализации. Здесь возникла возможность также для учета лиц, располагающих многосторонними знаниями.

Значительная часть наблюдений, касающихся хозяйственных показателей населения, ограничивается экономически активным населением. Одновременно осуществлено наблюдение иждивенцев по типам иждивения и признакам лиц, обеспечивающих содержание.

Определение занятий и, соответственно, работодателей было произведено на основании Единой системы классификации занятий и Единой системы классификации отраслей.

Подробное раскрытие и показ занятий обеспечивает соответствующую основу также и для исследования классовой и слоевой стратификации общества.

Программа переписи населения предоставляет возможность для раскрытия структуры домашних хозяйств и семей по демографическим признакам и занятиям, для, характеристически жилищных условий и показа важнейших перемен.

В 1980 году в рамках программы переписи квартир уже осуществлено наблюдение также и основной площади квартир и комнат. Вопросы относительно комфортабельности квартир совпадают с вопросами, применяемыми в международной практике.

SUMMARY

The article discusses the details of the survey program and the questionnaires of the population census in Hungary in 1980. The characteristic features which presented themselves in the course of developing the program are referred to.

The authors show to what extent the program follows the UN and CMEA recommendations and the tradition of the previous population censuses in Hungary.

The population and housing census is carried out simultaneously in the Hungarian practice. The information referring to the household and to the family is obtained, using certain additional criteria, from the personal data, while the characteristics of buildings are obtained mechanically from the data of the census of dwellings.

Contrary to the practice of the previous population censuses of Hungary in the 1980 census priority was given to residential population instead of present population. The article

describes the methods of census-taking and checking of those who had several places of residence.

The proportion of nationalities is low in Hungary, nevertheless taking into account the significance of the issue, three questions were put, in this respect, into the questionnaire (nationality, mother tongue, spoken language beyond mother tongue).

In the group of questions regarding to the cultural level the most important were those questioning the highest educational level could be considered a novelty. These questions enabled us to survey people having manifold knowledge.

The survey of the economic characteristics of the population is mostly restricted to the economically active population. In addition, the dependants by the type of dependancy and by the criteria of supporters are also surveyed.

The definitions of occupations and employers were based on the Uniform Classification of Occupations and on the Uniform Branch Classification, respectively. The specified exploration and knowledge of occupations can provide an appropriate basis for analysing the class and stratificational structure of the Hungarian society.

The program of the population census provides an opportunity for exploring the demographic and occupational structure of the households and families, for characterizing dwelling conditions while pointing to the significant changes.

The program of the census of dwellings in 1980 covered also the survey of the ground-space of dwellings and rooms.

The question referring to the equipments of dwellings conform to those used in the international practice.

A GAZDASÁGI NOVEKEDÉS ELEMZÉSE TECHNIKAI HALADÁS FÜGGVÉNNYEL

DR. NAGY SÁNDOR

A termelési függvények alkalmazása körül kialakult viták, a módszert ért számos kritika arra indította a közgazdasági kutatókat, hogy új utakon kísérleljék meg a technikai fejlődés hatását elemezni.

A klasszikus termelési függvényekkel szembeni észrevételek abban foglalhatók össze, hogy e megközelítés szerint a technikai haladás exogén tényező és hatékonyság növelő hatása nem kapcsolódik egyik termelési tényezőhöz sem. Másképpen fogalmazva, ez azt jelenti, hogy a technikai haladás, a beruházási tevékenység és a munkaerő képzése egymástól függetlenül végbemenő folyamatok.

E megközelítés merevségét némileg feloldotta a megtestesült technikai haladás fogalmának bevezetése. Míg az előző esetben, a meg nem testesült technikai haladás esetében az exogén technikai haladás az egész termelési folyamatot érinti, a megtestesült technikai haladás, azaz az évjárat (vintage) típusú termelési függvények esetén azonban ez a hatás csak a legújabb évjáratú termelőberendezésekre korlátozódik.

Káldor Miklós modellje és a modell gerincét képező technikai haladás függvény a termelési függvénnyel szemben hangoztatott kritikák nyomán a technikai haladást a gazdasági rendszer endogén tényezőjének tekinti. Feltételezése szerint a műszaki fejlődésnek a gazdaságba történő infúziója új berendezések, új termelési kapacitások létrehozatala útján megy végbe, és hogy ennek mértéke a beruházásoktól, a beruházási tevékenységtől, pontosabban az új kapacitások üzembe helyezésétől függ (1).

A Káldor-féle technikai haladás függvény az új berendezésen dolgozó munkás termelékenységévé évi növekedési ütemét az egy munkásra jutó beruházás növekedési ütemének függvényében fejezi ki (a betűk feletti pont a megfelelő mutató növekményét jelöli):

$$\dot{p}_t/p_t = f[\dot{i}_t/i_t],$$

ahol:

p_t – az új berendezéseken dolgozó munkás termelékenysége,

i_t – az egy munkásra jutó beruházás.

A Káldor-féle megközelítés két vonatkozásban hozott újat. A technikai haladás egyrészt a neoklasszikus modellek „reziduális” tényezőjéből a gazdasági növe-

kedés endogén, a belső gazdasági folyamatoktól függő tényezőjévé vált. Másrészt a technikai haladás nem egyszerűen a gazdasági növekedés egyik endogén tényezője, hanem annak fő előrevívője, mintegy motorja. Ez a megoldás napjaink műszaki-gazdasági viszonyait tekintve, igen reális megközelítésnek számít.¹

A technikai haladás függvény központi magja közeli rokonságban van a klaszszikus növekedési modellek gondolatmenetével. A legismertebb növekedési modell, a Harrod-Domar-modell kiinduló feltételezése is az, hogy a termelés, a nemzeti jövedelem növekedése a tőkeállomány növekedésének, a tőkeállomány legújabb évjárataának az alakulásától függ:

$$\Delta Y = f(\Delta K), \quad \Delta Y = c \Delta K,$$

ahol:

- Y – a nemzeti jövedelem,
- K – a tőkeállomány,
- c – a tőkehatékonysági koefficiens,
- Δ – a növekmény.

A $\Delta Y = f(\Delta K)$ összefüggés felfogható úgy is, mint a legegyszerűbb egytényezős technikai haladás függvény, amelynél az új technika a tőkeállomány növekménye, azaz az új kapacitások révén áramlik be a gazdaságba. Természetesen ez a függvényforma is kibővíthető a meg nem testesült technikai haladás figyelembevételével:

$$\Delta Y = f(\Delta K, t),$$

ahol t a tőkeállomány növekedésétől függetlenül végbemenő technikai haladást jelöli.

Ha feltételezzük, hogy a tőkeállomány növekményének, az üzembe helyezett beruházásoknak a hatékonysága időben állandó, a technikai haladás függvény az alábbi lineáris összefüggés formájában is felírható:

$$\Delta Y = c + b \Delta K.$$

A nemzeti jövedelem növekménye tehát egyenlő az üzembe helyezett beruházások (ΔK) hozadéka ($b \Delta K$) és a technikai haladásnak tulajdonítható állandó érték összegével.

A b együttható konstans jellegének feltételezése azt jelenti, hogy a különböző időpontokban üzembe helyezett egységnyi beruházások hozadéka azonos. Ebben az esetben a technikai haladás függvény termelési függvényé integrálható.

Másképpen ez azt jelenti, hogy a termelésnek a tőkeállománnyal szembeni rugalmassága – b , illetve $\partial(\dot{Y}/Y)/\partial(\dot{K}/K)$ – a K/Y hányadossal együtt változik, de nem függ a tőkeakkumuláció ütemétől, \dot{K}/K -tól. A technikai haladás függvény azonban a termelési függvény olyan értelmű továbbfejlesztésének tekinthető, ahol a termelésnek a tőkeállománnyal szembeni rugalmassága, mind a tőke/termelés hányados (K/Y), mind pedig a tőkeakkumuláció, a beruházási tevékenység növekedési üteme (\dot{K}/K) függvényében váltakozik. A feltételezések szerint a tőkeakkumuláció ütemének emelkedése kezdetben gyorsítja a technikai haladást, majd egy ponton túl a kedvező hatás egyre kisebb lesz. Így a különböző időpontokban történő beruházások,

¹ Az amerikai vállalatok körében végzett egyik felvétel eredményei szerint hat amerikai vállalatból öt ma úgy tekint a technológiai újításokra, mint a növekedés fő motorjára, és az elektronikai ipar vezetői mindig is ezen a véleményen voltak (2).

üzembe helyezett kapacitások nem integrálhatók tőkeállománnyá, tehát a technikai haladás függvény és a termelési függvény közötti azonosság már nem áll fenn. (Részletesebben lásd (12).)

Ebből egyrészt az következik, hogy a technikai haladás a beruházási tevékenység volumenétől, koncentráltóságától függően hol gyorsabb, hol lassúbb ütemű; másrészt, hogy valamely gazdaság tőkeállománya éppen a technikai haladás egyenlőtlen üteme következtében, a hatékonyság szempontjából nem tekinthető homogén tömegnek, holott a termelésifüggvény-számítások során ez az egyik alapfeltevés.

A beruházásoknak adott (terv-) időszakon belüli időbeni eloszlása, a tőkeakkumuláció sebessége erőteljesen hat a fogyasztási színvonal optimalizálására is (10). A modellszámítások eredményei azt igazolják, hogy a beruházásoknak a tervidőszak első felére történő koncentrációja esetén a fogyasztási színvonal magasabb, mintha a beruházások a tervidőszak egészében egyenletesen nőttek volna. Feltételezésünk szerint ebben nem kis szerepet játszik a beruházások koncentrációja következtében felgyorsult technikai haladás, illetve a technikai haladás eredményeinek a gazdaságba történő, gyorsított ütemű infúziója.

A jelen vizsgálat során alkalmazott technikai haladás függvény Káldortól veszi alap gondolatát, de a konkrét ökonometriai számítások követelményeinek figyelembevétele következtében több módosításra került sor.

A TECHNIKAI HALADÁS FÜGGVÉNY SPECIFIKÁCIÓJA

A magyar népgazdaság fejlődésének a technikai haladás függvény segítségével történő elemzése során az alábbi feltételezésekből indultunk ki.

A gazdasági növekedés üteme hosszú távon az új technika adaptálásától és így a megfelelő gazdaságpolitikai hozzáállástól, nem pedig a tőkeállomány abszolút nagyságától függ. Az itt megfogalmazott technikai haladás függvény értelmében a műszaki fejlődés hatása három „csatornán”, három változó közvetítésével áramlik be a gazdaságba. Ezek:

- az üzembe helyezett új kapacitások,
- a munkaerő-állomány, illetve a munkaerő-állománynak az a része, amely új szakképzettséget szerzett,
- a műszaki fejlődés hatásának az a része, amely nem köthető a fenti két tényezőhöz. (Ezt a tényezőt meg nem testesült technikai haladásnak nevezzük.)

Ebben az ábrázolásban a technikai haladás gazdasági hatásának mérését modellszerűen közelítjük meg. Ennek a következő a gondolata: a hazánkban és külföldön elért technikai haladás eredményeinek hazai adaptálása (licencvásárlás) az új kapacitások, valamint ezen új kapacitásokon dolgozó munkaerő hatékonyságának emelkedését idézi elő. A technikai haladás általános színvonalának emelkedése következtében, a fentiekén túl megfigyelhető a hatékonyság olyan értelmű emelkedése, amelyet a meg nem testesült technikai haladás változója reprezentál.

A kifejezésből érzékelhető, hogy ebben a közelítésben nem választjuk külön a hatékonyságnak a technikai haladás és az egyéb tényezők (a szervezési színvonal emelkedése, az „economies of scale” fokozottabb kihasználása, a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódás stb.) által kiváltott emelkedését. A közismert mérési problémákon túl ezt az a feltevésünk is indokolja, hogy hosszú távon a hatékonyság emelkedésének fő tényezője a technikai haladás.

A technikai haladás függvény itt ismertetett specifikációjának fontos jellemzője, hogy lényeges szerepet tulajdonít a gazdaságpolitikának. A függvény értelmében ugyanis a technikai haladásnak a gazdasági eredményekre gyakorolt hatása a fej-

lesztési politikának az új technika adaptálásával szembeni magatartásától függ. Nyilvánvaló, hogy az új műszaki megoldásoknak akkor van gazdasági eredményük, ha alkalmazzák is azokat.

A TECHNIKAI HALADÁS FÜGGVÉNY VÁLTOZÓINAK STATISZTIKAI MÉRHELOSÉGE

Az az alapfeltevés, hogy a gazdaság hosszú távú növekedési üteme nem a tőkállomány nagyságától, hanem az új technika adaptálásától függ, szükségessé teszi a technikai haladás változójának statisztikai megfogalmazását. Az új technika adaptációja két fő tényezőre bontható. Ezek egyike azoknak az új gépeknek, berendezéseknek és egyéb termelési eszközöknek az alkalmazásba vétele, amelyekben az új technika megtestesül. A statisztikai mérés lehetőségét itt kézenfekvően kínálja az üzembe helyezett beruházások mutatója. Ez ugyan természetesen csak közelítés, hiszen:

- egyrészt tartalmában korlátozott, csak az új állóeszközökre terjed ki, nem foglalja magában az adott esetben szintén jelentős technikai haladást megtestesítő új műszerek és egyéb kisebb értékű, rövidebb élettartamú forgóeszközök használatba vételét;
- másrészt azon a feltevésen alapul, hogy valamennyi új beruházás olyan technikai színvonalú, hogy üzembe helyezése technikai haladásnak minősíthető (tudjuk, hogy ez a feltevés csak korlátozott mértékben teljesül).

Az adott körülmények között mégis azt mondhatjuk, hogy az üzembe helyezett beruházások mutatója elfogadható közelítést adja a megtestesült technikai haladásnak. Alkalmazását megkönnyíti az is, hogy – Magyarországra vonatkozóan – népgazdasági ágak szerinti bontásban folyamatos idősor áll rendelkezésünkre.

Az új technika adaptációjának másik tényezője (s egyúttal feltétele) a munkaerő színvonalának, szakismeretének és általános képzettségének olyan fejlődése, amely lehetővé teszi az új technikát megtestesítő eszközök hatékony alkalmazását. Jánossy Ferenc rámutat arra, hogy „... a legfejlettebb országokban a termelőerők fejlődése a munkaerő szakma-struktúrájától kétszeresen is függ: először is függ attól, hogy a munkaerő helyt tud-e állni az egyre tökéletesedő termelési eszközök mellett, másodsor pedig attól, mennyiben képes a termelési eszközök és folyamatok szakadatlan tökéletesítésére (3) 358. old.).

Ezzel a véleményével Jánossy nem áll egyedül. T. W. Schultz (4) szintén azzal magyarázza a fejlett országok második világháború utáni gyors talpraállását, hogy a háború csak a fizikai tőkét pusztította el, a szakértelem, az emberi tőke megmaradt, s ez hozta létre a gazdasági csodákat. Ugyanakkor a fejletlen területek gazdasági előrehaladásának határt szab az a tény, hogy fejlődésükhöz az emberi tőkét is létre kell hozni, ami sokkal nehezebben és lassabban megy, mint a fizikai tőke biztosítása. (A tőkegazdag olajtermelő országok esete jól példázza ezt.)

Hasonló nyomon jár B. Horvat (5), amikor azt vizsgálja, hogy miért tudják a fejlődő országok olyan lassan felszívni a kívülről jövő beruházásokat. A magyarázatot abban találja meg, hogy a gazdasági növekedés ütemét egy ún. kritikus beruházási változó határozza meg, s ez a lakosság ismereteinek és szakképzettségének színvonala. A felismerés alapján kísérli meg a beruházások optimális ütemének meghatározását.

Kívánatosnak látszik tehát, hogy modellünkben olyan változót vagy változókat is szerepeltessünk, amelyek alkalmasak a megtestesült technikai haladás leírására. Ennek a feladatnak a megoldása igen sok elméleti és gyakorlati nehézségbe ütközik

A megtestesült technikai haladás emberi tényezőjének mérhetővé tételével kapcsolatosan az a következtetés vonható le, hogy az egyik (s talán a legkézenfekvőbb, leggyakrabban alkalmazott) megoldás a munkaerő képzésével kapcsolatos kiadások változójának a modellbe való bevezetése.

Az oktatási költségek körét illetően a polgári és a szocialista közgazdászok között, illetve mindkét csoporton belül igen sok vita zajlik. Az alapproblémát az okozza, hogy az ember felnevelése nem választható el a munkaerő (a polgári közgazdasági irodalomban: az emberi tőke) létrehozásától.

Elméletileg sem tekinthető tehát tisztázottnak, hogy a költségeknek milyen körét célszerű és kívánatos felhasználni az emberi beruházások nagyságrendjének jellemzésére. Ez az elméleti tisztázatlanság azonban gyakorlatilag jelentőségét veszti, amikor a jelenleg rendelkezésre álló statisztikai adatokat vesszük szemügyre. Azt találjuk ugyanis, hogy a rendszeres statisztikai adatközlésekben csak a költségvetés oktatási kiadásai szerepelnek.

Magyarország esetében az állami költségvetés oktatási kiadásai ugyan az oktatási kiadásoknak igen nagy hányadát teszik ki, de mégiscsak hiányoznak közülük olyan (nem elhanyagolható nagyságú) tételek, mint a vállalatok szakmai továbbképzéssel kapcsolatos költségei, a lakosság oktatási kiadásai stb.

Ezért arra a következtetésre jutottunk, hogy „az üzembe helyezett emberi beruházások” számszerűsítésére célszerűbb más megoldást keresni. A megtestesült technikai haladás jellemzésére felhasznált üzembe helyezett beruházásokkal legközelebbi rokonságot mutató fogalom a munkába lépő, adott iskolázottsággal, képzettséggel rendelkező munkaerő.

Az újonnan munkába lépők iskolázottság szerinti összetételéről ez idő szerint nem állnak rendelkezésünkre a megfelelő idősorok, ezért az oktatási intézmények kibocsátási adatainak felhasználásával kell próbálkoznunk.

A kibocsátási adatok közül – véleményünk szerint – a szakmunkásképző intézményekben, a szakközépiskolákban és a felsőfokú oktatási intézményekben végzetek számát lenne célszerű kísérletképpen a modellben figyelembe venni. Az általános iskola és a gimnázium ugyanis olyan iskolatípus, amely szakképzettséget nem ad, így az ott végzetek általában valamilyen – gyakran már munkával párhuzamosan folyó – továbbképzésen szerzik meg a munkájukhoz szükséges ismereteket. Ugyanakkor az általános iskolában és gimnáziumban végzetek nagy része tovább tanul, tehát nem lép munkába.

Természetesen ez a megoldás is csak nagyvonalú közelítése annak, amit mérni szeretnénk. Lényegében ugyanazok a tartalmi és minőségi problémák lépnek fel vele kapcsolatban, mint amelyeket már az üzembe helyezett beruházások változójával kapcsolatban is említettünk:

– tartalmában nem fedi a vizsgálni kívánt jelenségeket, nem tartalmazza az általános iskola és a gimnázium elvégzése után közvetlenül munkába lépők számát, tartalmazza viszont azokét, akik a szakmunkásképző iskola vagy a szakközépiskola befejezése után nem vállalnak munkát, hanem tovább tanulnak (javít a helyzeten, hogy a két torzítás ellentétes irányú, tehát bizonyos mértékig kiegyenlítik egymást);

– azon a feltevésen alapul, hogy iskoláink a legkorszerűbb műveltséget és szakismerttet nyújthatnak tanulóiknak, ami – az oktatási rendszer és a tantervek reformja mellett érvelő elemzések tanúsága szerint – sajnos nincs egészen így.

Ennek ellenére úgy tűnik, hogy ez a megoldás esetleg járható útja lehet a megtestesült technikai haladás újabb változójának a modellbe való közvetlen bevezetésére. (Alkalmazása ellen szól viszont, hogy a népgazdasági ágak szerinti bontás e változó esetében semmiképpen sem biztosítható.)

A TECHNIKAI HALADÁS FÜGGVÉNY SZÁMSZERŰSÍTÉSE

A technikai haladás függvény együtthatóinak becslését két időszakra vonatkozóan végeztük el. Ezek eredményeként egyrészt az 1950–1970. évekről, másrészt az 1970–1978. évekről kaptunk adatokat.

Az 1950–1970. évekre vonatkozóan csak népgazdasági szintű számításokat végeztünk, amelyek elsősorban a technikai haladás függvény alkalmazhatóságának bizonyítását célozták.

E népgazdasági szintű számításokhoz a technikai haladás függvény egyszerűsített változatát alkalmaztuk:

$$GDP_t = f(I_t^*, L_t),$$

ahol:

- GDP_t – a bruttó hazai termék volumene,
- I_t^* – az újonnan üzembe helyezett beruházások volumene,
- L_t – a teljes munkaerő-állomány.

A specifikációból látható, hogy a meg nem testesült technikai haladás hatását itt nem vettük figyelembe.

Az 1970–1978. évekre vonatkozóan részletesebb számításokat végeztünk az alábbi területekre:

a) népgazdasági szintű kísérleti számításokat végeztünk a technikai haladás függvény azon változatával, amelyben a GDP alakulását az újonnan üzembe helyezett beruházásokkal és az új szakképzettséget szerzett munkaerő-állománnyal (ez magában foglalja az adott évben szakmunkásvizsgát, illetve képesítő vizsgát tettek számát, valamint azokat, akik felsőfokú oktatási intézményekben oklevelet szereztek) magyarítottuk,² így a függvény alakja a következő:

$$GDP_t = f(I_t^*, \bar{L}_t, t),$$

ahol a t a meg nem testesült technikai haladás hatását (amit az 1950–1970. évekre vonatkozó számításoknál nem vettünk figyelembe) reprezentálja;

b) a technikai haladás függvény „alapváltozatával”, amelynek általános formája a következő:

$$GDP_t = f(I_t^*, L_t, t)$$

(tehát teljes munkaerő-állományt vesz figyelembe) részletes számításokat végeztünk népgazdasági áganként és egyes iparáganként.

Az 1950–1970. évekre vonatkozó eredmények

Első kísérletként olyan formában közelítettük a technikai haladás és a gazdasági növekedés kapcsolatát, hogy megkíséreltünk regressziós összefüggést meghatározni az átlagos munkatermelékenység és az egy foglalkoztatottra jutó új kapacitás között. (Az új kapacitást az üzembe helyezett új beruházások volumenének alakulása jelentette.)

² Ez a számításorozat egyben a technikai haladás függvény továbbfejlesztett változatának a verifikálását is jelenti.

E közelítés során az alábbi összefüggést kaptuk³:

$$\frac{GDP_t}{L_t} = 22,454 + 2,429 \left(\frac{I_t^*}{L_t} \right) \\ (0,784) \\ \bar{R}^2 = 0,9984, \quad DW = 0,937$$

ahol:

\bar{R}^2 – a szabadságfokkal korrigált korrelációs együttható,
 DW – a Durbin–Watson-féle statisztikai érték.

A két változó között igen szoros a kapcsolat, de a Durbin–Watson-féle mutató alacsony értéke arra utal, hogy a népgazdasági szintű termelékenység alakulását a vizsgált időszakban még további szisztematikus tényező, illetve tényezők is befolyásolták. Feltételezésünk szerint ezek közül a leglényegesebb a meg nem testesült technikai haladás.

Az 1950–1978. évekre kísérleti jelleggel végzett számítások során az exponenciális (természetes, e alapú) függvénnyel az alábbi eredményeket kaptuk:

$$GDP_t = 88,7 \cdot e^{0,0532t} \left(\frac{I_{t-1}^*}{K_{t-1}} \right)^{0,0218} \\ (0,0037) \quad (0,0569) \\ \bar{R}^2 = 0,989, \quad DW = 1,66$$

Ennek értelmében az egy foglalkoztatottra jutó üzembe helyezett beruházások előző évi egy százalékos növekedése a GDP folyó évi volumenét 0,02 százalékkal növeli. Ugyanakkor a meg nem testesült technikai haladás növekedési üteme ugyan-ezen időszakban átlagosan évi 5,3 százalék volt.

A továbbiak során a technikai haladás függvényt olyan alakra hoztuk, amelyben az üzembe helyezett beruházások és a munkaerő-állomány változója önállóan szerepel. Ennek a függvénytípusnak a paramétereit három időszakra vonatkozóan határoztuk meg (a függvény konstans tagját az áttekinthetőség érdekében elhagytuk):

az 1950–1970. évekre:

$$GDP_t = 2,1573 I_t^* + 0,0544 L_t \\ (0,1451) \quad (0,0122) \\ \bar{R}^2 = 0,9880, \quad DW = 1,713$$

az 1950–1960. évekre:

$$GDP_t = 1,2236 I_t^* + 0,0793 L_t \\ (0,4908) \quad (0,0300) \\ \bar{R}^2 = 0,8809, \quad DW = 1,904$$

³ A képlet alatt a zárójelben levő szám itt és a továbbiakban is a standard hibát jelzi, azaz az illeszkedés jóságáról ad tájékoztatást.

az 1960–1970. évekre:

$$GDP_t = 2,5840 I_t^* + 0,0494 L_t$$

$$(0,1068) \quad (0,0135)$$

$$\bar{R}^2 = 0,9812, \quad DW = 2,475$$

Az eredmények arra utalnak, hogy a két időszak, 1950 és 1960, valamint 1960 és 1970 között az üzembe helyezett beruházások hatása több mint megkétszereződött. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági fejlődésben, a GDP növekedésében egyre nagyobb szerepre tesznek szert az új, magasabb technikai színvonalú kapacitások.

Az 1970–1978. évekre vonatkozó eredmények

A népgazdasági szintű számítások során kísérletet tettünk a technikai haladás függvény mindkét változata paramétereinek becslésére. A matematikai formát tekintve, megvizsgáltuk mind a lineáris, mind az exponenciális összefüggés esetét. (A számításokat a GDP 1976. évi áron számított adatai alapján végeztük el.)

1. *Lineáris függvények.* Lineáris függvényforma segítségével a meg nem testesült technikai haladás hatására vonatkozóan minden esetben nem sikerült szignifikáns paramétereket számszerűsíteni. Ezért a technikai haladás függvényt az alábbi formában írhatjuk fel:

a) az újszerű munkaerő-változó esetén:

$$GDP_t = 2,34 I_{t-1}^* + 2042,8 L_t^*$$

$$(0,58) \quad (2100,3)$$

$$\bar{R}^2 = 0,910, \quad DW = 3,07$$

b) a teljes munkaerő-állomány figyelembevételével:

$$GDP_t = 2,63 I_t^* + 219,5 L_t$$

$$(0,50) \quad (41,3)$$

$$\bar{R}^2 = 0,905, \quad DW = 2,35$$

A fentiekből látható, hogy 1970 és 1978 között egységnyi üzembe helyezett beruházás 2,34, illetve 2,63 egységgel növelte a GDP volumenét. Figyelemre méltó, hogy ez némileg meghaladja az 1950–1970. évekre vonatkozóan kapott értéket (2,157), és nagyjából egybe esik az 1960–1970. évi értékkel (2,584).

Az üzembe helyezett beruházások együtthatójának részletesebb időbeni vizsgálata az új kapacitások növekvő hozadékáról és egyben a technikai haladás egyre nagyobb hatásáról tanúskodik. Az együttható értékei:

az 1950–1960. években	1,22,
az 1960–1970. években	2,58,
az 1970–1978. években	2,63.

Ezek az együtthatók nem azonosak a növekményi tőke/termelés hányadossal⁴ ($\Delta K/Y$), illetve annak reciprokával. A függvénykapcsolatból eredően ezek az értékek

⁴ Gyakran használt angol nyelvű terminológiával ICOR (incremental capital-output ratio).

azt fejezik ki, hogy ceteris paribus egységnyi üzembe helyezett beruházásnak mekkora a hozadéka. Másképpen: ezek az értékek a technikai haladás függvényben az üzembe helyezett beruházásoknak a GDP-re vonatkozó parciális deriváltjai.

A növekményi tőke/termelés hányados (zárójelben annak reciproka) ugyanezen időszak alatt az üzembe helyezett beruházások vonatkozásában a következő:

az 1950–1960. években	0,14	(7,1)
az 1960–1970. években	0,22	(4,5)
az 1970–1978. években	0,28	(3,6)
az 1978–1980. években	0,29	(3,4)

A technikai haladás függvény népgazdasági áganként meghatározott paramétereit, elsősorban az üzembe helyezett beruházások együtthatója alapján látható, hogy az új kapacitások hozadéka az építőiparban a legnagyobb (3,21), ezt követi az ipar (2,26). A többi népgazdasági ágban a hozzáadott érték növekedését ebben az összefüggésben kisebb mértékben befolyásolja az üzembe helyezett beruházások alakulása. A munkaerő hozadéka alapján a sorrend a következő: kereskedelem, szállítás, hírközlés, építőipar.

1. tábla

A technikai haladás függvény paramétereit népgazdasági áganként

Népgazdasági ág	I_t^*	L_t	\bar{R}^2
Ipar	2,26	61,84	0,674
Építőipar	3,21	230,67*	0,960
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás**	0,79	57,5	0,924
Szállítás és hírközlés	0,17	286,9*	0,967
Kereskedelem	–	343,3*	0,975
Nem anyagi ágak	0,094	123,4*	0,997
Összesen	2,63	219,5	0,905

* Egyéves késleltetéssel.

** A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás esetében a meg nem testesült technikai haladás paramétere 4434,6. Ennek megfelelően az üzembe helyezett beruházások és a teljes munkaerő-állomány paramétere kisebb, mint a többi ágazaté.

A technikai haladás függvény iparáganként becsült paramétereit is több következtetés levonását teszik lehetővé.

2. tábla

A technikai haladás függvény paramétereit iparáganként

Iparág	t	I_t^*	L_t	\bar{R}^2
Bányászat	791,9	0,043	102,7	0,974
Villamosenergia-ipar	456,5	0,092	130,4	0,979
Kohászat	584,7	0,018	101,0	0,989
Gépipar	4 283,0	0,131	62,2	0,993
Építőanyag-ipar	504,0	–	77,8	0,969
Vegyipar	2 492,7	0,010	119,1	0,992
Könnyűipar	1 607,4	0,133	47,1	0,990
Élelmiszeripar	863,6	8,000	75,1	0,985
Ipar	11 891,0	0,071	2,127	0,998

Az iparágankénti paraméterek szerint a meg nem testesült technikai haladás hozadéka a legnagyobb a gépiparban és a vegyiparban. Viszonylag magas még a könnyűiparban és az élelmiszeriparban. Az üzembe helyezett beruházások hatékonysága tekintetében a könnyűipar áll az élen, csak kismértékben megelőzve a gépipart. Az élőmunka-hatékonyság alapján a következő a rangsor: villamosenergiaipar, vegyipar, bányászat, kohászat.

2. *Exponenciális függvények.*⁵ Exponenciális összefüggés megfogalmazása esetén az alábbi paramétereket kapjuk:

a) az újszerű munkaerő-változó esetén:

$$GDP_t = e^{0,050t} I_t^{*0,061} L_t^{*0,220}$$

(0,003) (0,045) (0,084)

$$\bar{R}^2 = 0,999, \quad DW = 2,93$$

b) a teljes munkaerő-állomány figyelembevételével:

$$GDP_t = e^{0,053t} I_t^{*0,020} L_t^{1,075}$$

(0,003) (0,053) (0,747)

$$\bar{R}^2 = 0,007, \quad DW = 2,67$$

A meg nem testesült technikai haladás évi növekedési üteme az 1970–1978. években Magyarországon 5,0–5,3 százalék volt. Az üzembe helyezett beruházások egy százalékos növekedése az újszerű munkaerő-változó figyelembevétele esetén 0,061 százalékkal, a teljes munkaerő-állomány szerepeltetésekor 0,020 százalékkal növelte a GDP volumenét. Ezek az eredmények igazolják a technikai haladás függvény új specifikációjának, az újszerű munkaerő-változónak szerepeltetését.

A technikai haladás függvény b) változatát⁶ felhasználtuk a technikai haladás dinamikájának népgazdasági ágankénti elemzésére. (Az egyes népgazdasági ágakra, valamint iparágakra vonatkozóan is az e alapú logaritmus felhasználásával határoztuk meg a technikai haladás függvény paramétereit.)

3. tábla

*A technikai haladás függvény paramétereit
népgazdasági áganként*

Népgazdasági ág	t	I_t^*	L_t	\bar{R}^2
Ipar	0,069	–	0,93	0,999
Építőipar	0,061	0,043	0,13	0,994
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás .	0,045	0,201	0,603	0,928
Szállítás és hírközlés	0,042	0,019	0,260	0,991
Kereskedelem	0,067	0,004	0,073	0,990

A számításokból nem olvasható ki az egyes ágazatok egymáshoz viszonyított technikai színvonala, de elég jó képet kapunk ezen ágazatokban az 1970–1978-as

⁵ A számításokat e alapú logaritmus segítségével végeztük el.

⁶ Az a) változat felhasználására azért nem kerülhetett sor, mert az újszerű munkaerő-változóra vonatkozó statisztikai adatok népgazdasági és iparági bontása nem áll rendelkezésre.

években végbement technikai haladásról, illetve a technikai haladás eltérő üteméről. Így a paraméterek alapján lehetőség nyílik az egyes ágazatok technikai fejlődési pályáinak jellemzésére. (Lásd a 3. táblát.)

Az adatokból látható, hogy a meg nem testesült technikai haladás üteme a leggyorsabb az iparban (6,9⁰/₀), és a számszerűsíthető ágazatok közül a leglassúbb a szállításban és hírközlésben (4,2⁰/₀). Az új kapacitások üzembe helyezéséből származó hozzájárulás leggyorsabban a mezőgazdaságban és erdőgazdálkodásban nő, a munkaerőé ugyanakkor szintén ebben az ágban, valamint a szállításban és hírközlésben.

A számításokat elvégeztük az egyes iparágakra vonatkozóan is. (A számítás alapjául itt is az 1975. évi összehasonlító áron mért GDP-adatok szolgáltak.)

4. tábla

A technikai haladás függvény paraméterei iparáganként

Iparág	t	l_t^*	L_t	\bar{R}^2
Bányászat	0,026	0,012	0,032	0,984
Villamosenergia-ipar	0,079	0,025	-0,476	0,994
Kohászat	0,044	0,023*	0,093	0,986
Gépipar	0,073	.	1,668*	0,997
Építőanyag-ipar	0,057	.	0,274*	0,997
Vegyipar	0,094	0,012*	0,084	0,998
Könnyűipar	0,057	0,052	2,089	0,997
Élelmiszeripar	0,052	.	1,428	0,992

* Egy év késleltetéssel.

A 4. táblából megállapítható, hogy a meg nem testesült technikai haladás üteme az iparágak között lényegesen nagyobb szóródást mutat, mint a népgazdasági ágak között. A számítások szerint leggyorsabb ütemű volt a meg nem testesült technikai haladás a vegyiparban (9,4⁰/₀), a villamosenergia-iparban (7,9⁰/₀) és a gépiparban (7,3⁰/₀), a leglassúbb volt ugyanakkor a bányászatban (2,5⁰/₀).

Ugyanakkor az üzembe helyezett beruházásoknak a hozzáadott érték növekedésével szembeni rugalmassága csak kismértékben szóródik. A szignifikáns paraméterek közül legmagasabb a könnyűiparban (0,052), és legalacsonyabb a vegyiparban és a bányászatban. A teljes munkaerő-állomány mutatója tekintetében a könnyűipar áll az első helyen, ezt a gépipar, majd az élelmiszeripar követi.

*

Az 1950–1970. évek, valamint az 1970–1978. évek adatai alapján végzett számításokból megállapítható, hogy a technikai haladás függvény alkalmas a gazdasági fejlődés mind makroszintű, mind pedig népgazdasági és iparágankénti részletes elemzésére. Az alapgondolat helyességét igazolja az, hogy a technikai haladás függvény akkor is jól illeszkedik a tényleges statisztikai adatokhoz, ha mind az állóeszközök, mind a munkaerő oldaláról csak a legmagasabb technikai színvonalat képviselő tényezőket, tehát az újonnan üzembe helyezett kapacitásokat és a legújabb – feltehetően legmodernebb – szakismeretet szerzett munkaerőt vesszük figyelembe.

A technikai haladás függvény elemzésre való sikeres felhasználása – véleményünk szerint – igazolja a függvény alapgondolatát, miszerint a gazdasági növeke-

dés üteme hosszú távon az új technika (beruházásokban és munkaerőképzésben való) adaptálásától és így a megfelelő gazdaságpolitikai magatartástól, nem pedig a tőkeállomány abszolút nagyságától függ.

A meg nem testesült technikai haladás növekedési üteme – amelyben kifejezésre jut mindenfajta népgazdasági szintű hatékonyságjavulás is – a számítások szerint a vizsgált időszakban Magyarországon évenként 4,1–5,3 százalékos volt, és – feltételezésünk szerint – az időszak végéig, vagyis 1978-ig enyhén emelkedő tendenciája volt a jellemző.

IRODALOM

- (1) Káldor Miklós – Mirrlees, James A.: A gazdasági növekedés egy új modellje. Megjelent: A gazdasági fejlődés feltételei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1963. 287–308. old.
- (2) American industry rediscovers innovation. *The Economist*. 1980. július 5–11. 79. old.
- (3) Jánossy Ferenc: A gazdasági fejlődés trendvonaláról. Magvető. Budapest. 1975. 358 old.
- (4) Schultz, T. W.: Beruházás az emberi tőkébe. Megjelent: A gazdasági növekedés feltételei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1967. 322–341. old.
- (5) Horvat, B.: Az optimális beruházási hányadról. Megjelent: A gazdasági növekedés feltételei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1967. 216–238. old.
- (6) Kuznets, S.: Struktúra és növekedés a modern gazdaságban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1981. 344 old.
- (7) Erdős Tibor: A termelés korszerűsödése és a gazdasági növekedés. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1974. 287 old.
- (8) Rimler Judit: Fejlődéselemzés ökonometriai módszerekkel. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1976. 375 old.
- (9) Kádas Kálmán: Közlekedésgazdaságtan. Tankönyvkiadó. Budapest. 1955. 44 old.
- (10) Kovács János – Virág Ildikó: Szakaszos vagy egyenletes növekedés. *Közgazdasági Szemle*. 1981. évi 6. sz. 675–686. old.
- (11) Bródy András: Ciklus és szabályozás. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1980. 171 old.
- (12) Black, J.: The technical progress function and the production function. *Economica*. 1962. május. 166–170. old.
- (13) Augusztinovics Mária: A népgazdasági növekedés üteme Magyarországon 1950–2000 között. *Közgazdasági Szemle*. 1981. évi 5. sz. 523–539. old.
- (14) Solow, R. M.: Technical change and the aggregate production function. *Review of Economics and Statistics*. 1957. évi 312–320. old.
- (15) Hahn, F. H. – Matthews, R. C. O.: The theory of economic growth: a survey. *Economic Journal*. 1964. évi 825–850. old.
- (16) Pirogov, G. G. – Fedorovszkij, Ju. P.: Problemü sztrukturnogo ocenivania v ékonometrii. Sztatisztika. Moszkva. 1979. 323 old.
- (17) Dr. Nagy Sándor: A technikai haladás a növekedési modellekben. *Statisztikai Szemle*. 1973. évi 6. sz. 571–592. old.
- (18) Dr. Nagy Sándor: A technikai haladás ábrázolása egy ökonometriai modellben. *Statisztikai Szemle*. 1974. évi 7. sz. 627–640. old.

РЕЗЮМЕ

Расчеты, произведенные на основе данных за 1950—1970 и 1970—1980 годы позволяют установить что функция технического прогресса пригодна для подробного анализа экономического развития как на макроуровне, так и на уровне отдельных отраслей народного хозяйства и внутри промышленности тоже. Правильность этого общего суждения подтверждается тем обстоятельством, что функция технического прогресса хорошо увязывается с фактическими статистическими данными, когда как со стороны основных фондов, так и рабочей силы принимаются во внимание только факторы, представляющие собой наиболее высокий технический уровень, то есть новые введенные в действие производственные мощности и обладающая новейшими техническими знаниями рабочая сила.

Успешное применение для анализа функции технического прогресса — по мнению автора — подтверждает основную идею функции. Согласно этому в долгосрочном перспективе темп экономического роста зависит от освоения новой техники (в капиталовложениях и подготовке рабочей силы), следовательно от соответствующего подхода экономической политики, а не от абсолютной величины основного капитала.

Темп неовещественного технического прогресса — в котором отражается то повышение народнохозяйственной эффективности, которое не связано прямо с капиталовложениями и рабочей силой — по расчетам составляет в Венгрии 4,1—5,3 процентов и к концу рассматриваемого периода до 1978 года наблюдается некоторая тенденция к повышению.

SUMMARY

The computations based on the data of 1950–1970 and 1970–1980 showed that the technical progress function can be applied for the analysis of the economic development both at macro and sectoral level, or at the level of the national economy. The soundness of the basic idea is proved by that the function of technical progress fits well to the statistical observations, even in the case if we take into account, from the side of both the fixed assets and the labour force, only the factors representing the most advanced technical level, that is new capacities put into operation and labour force representing the newly obtained qualification.

The successful application of the technical progress function for analyses proves, in the author's opinion, the basic underlying idea of the function. According to this the rate of economic growth depends, in the long run, on the adoption of new technology (in investments and in the training of the labour force) that is on the appropriate approach of economic policy and does not depend upon the absolute size of the fixed capital.

The annual growth rate of disembodied technical progress – which reflects that part of overall improvement of national economic efficiency which is not connected directly with investments and labour force economy – amounts, according to the computations, to 4.1–5.3 per cent in Hungary, and up to the end of the investigated period (1978) it shows a slightly increasing tendency.

A BOLGÁR ÁLLAMI STATISZTIKA CENTENÁRIUMA*

DANO BALEVSZKI

Az 1981. év a Bolgár Népköztársaság számára jubileumi év volt. Az elmúlt évben megemlékeztünk a bolgár állam alapításának 1300. és a Bolgár Kommunista Pártnak a szocialista társadalom építésében gyökeres fordulatot hozó, történelmi jelentőségű 1965. áprilisi plénuma 25. évfordulójáról. 1981-ben tartotta a Bolgár Kommunista Párt XII. kongresszusát, amely kijelölte az érett szocializmus további fejlődésének főbb irányait. Az 1981. év a bolgár statisztikusok számára azért is nevezetes volt, mert ebben az évben ünnepeltük az állami statisztikai szervezet létrehozásának 100. évfordulóját. A Közoktatásügyi Minisztérium mellett 1881 augusztusában hozták létre az Önálló Statisztikai Irodát, amelyet azzal bízta meg, hogy „... gyűjtsön, dolgozzon fel és tegyen közzé statisztikai adatokat az államigazgatás valamennyi szférájában és az állam fizikai, gazdasági, szellemi és morális állapotára vonatkozó összes jelenségről”.

A bolgár állami statisztika létrejöttékor csupán szerény feladatokat tűzött maga elé. 1881 és 1885 között a statisztikai vizsgálatokat az összeírások, a születések, a házasságkötések, a halálozások, a piaci árak és a külkereskedelem számbavétele jelentették. A következő években összeírták az állami tisztviselőket, az épületeket, a földtulajdont, a háziállatokat; adatgyűjtés folyt a válásokról és a vándorlásról. Megszervezték a hajóstatistikát és az oktatási statisztikát. Bevezették a vetések, a termelés stb. folyamatos összeírását. Ebben az időszakban az állami statisztika nagymértékben hasznosította a különböző főhatóságok dokumentumait és jelentéseit.

A XX. század elején a bolgár állami statisztika K. G. Popov irányításával, az alkotó fellendülés korszakába lépett. 1908-ban megindultak a statisztikai havi közlemények és 1910-ben megjelent Bulgária első statisztikai évkönyve.

Igazgatási szempontból a bolgár statisztika a burzsoá állam szükségleteinek megfelelően a különböző minisztériumok alárendeltségében működött. 1898-ban önálló intézmény, Statisztikai Igazgatóság, 1910-ben pedig Statisztikai Főigazgatóság lett. A hivatásos statisztikusok száma kezdetben mindössze négy fő volt. A státusban levő munkatársak száma állandóan növekedett, de nagyon lassú ütemben. Erre a korszakra az jellemző, hogy az összeírások, az adatgyűjtések és egyéb statisztikai vizsgálatok lefolytatására az érdekelt hatóságok státusában levő személyeket ideiglenesen az állami statisztika rendelkezésére bocsátották.

1897-ben az állami statisztika fejlődését két törvény – a Bolgár Fejedelemség Statisztikai Igazgatóságáról, valamint a népesség, az épületek és a háziállatok összeírásáról szóló törvény – kibocsátása segítette. Ezek a törvények a statisztikai intézményt a közigazgatási rendszeren belül magas szintre helyezték. Egy 1910-ben

* A cikk eredeti címe: Szto let szozdanija bolgarszkoj sztatistikai.

kiadott törvénnyel a bolgár állami statisztikát csaknem minisztériumi rangra emelték.

A szocialista forradalom győzelme után Bulgáriában a statisztikai szervezet átélte a társadalmi–gazdasági élet átalakításával járó átmeneti időszak nehézségeit. Ekkor alapozták meg az egységes információs rendszert. 1953-ban létrehozták a Központi Statisztikai Hivatalt, amely funkcióját és feladatait tekintve az őt megillető helyet foglalja el a szocialista igazgatási szervek rendszerében. Az ezt követő időszakban a bolgár állami statisztika más szervezeti változásokon is keresztülment, ezek azonban az országos statisztikai szervezet jogait és kötelezettségeit lényegében nem érintették.

1978 óta a bolgár állami statisztika – a társadalmi irányító szervek megnövekedett szükségleteinek megfelelően – a Minisztertanács Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottsága legfontosabb láncszemét alkotja.

Egyetlen cikk keretein belül lehetetlen teljes áttekintést adni a bolgár állami statisztika százéves fejlődéséről. Ezért célszerűbbnek látszik a figyelmet csupán néhány fontosabb statisztikai vizsgálat fejlődésére összpontosítani.

A NÉPESSÉGSTATISZTIKA

Bulgária történetében a török iga alól való felszabadulás, tehát 1878 óta napjainkig a népszámlálás mindig össznépi ügynek, az emberi erőforrások alapvető és nélkülözhetetlen számbavételének számított.

A kapitalista állam jogilag törvény útján is szabályozta a népszámlálás végrehajtását. Ez 1897-ben „A népesség, az épületek és a háziállatok összeírásáról szóló törvény” kihirdetésével történt meg. A Törvény úgy intézkedett, hogy a népszámlálást 1900-ban kell megtartani, és azt követően ötévenként meg kell ismételni. Ez arra utal, hogy a burzsoá állam felismerte a népességről szóló információk időszakonként ismétlődő aktualizálásának szükségességét.

A törvény kimondotta, hogy a közigazgatási és a bírói szervek az egyes személyekről begyűjtött népszámlálási adatokat sem az összeírt személy hasznára, sem annak kárára nem használhatják fel. Ez a rendelkezés abban a korban haladó volt, és nagy jelentőséggel bírt a népszámlálás sikeres végrehajtása, a lakosságnak az összeírást végző szervek iránti bizalma megerősítése szempontjából. Ez azt mutatja, hogy a bolgár statisztika már a huszadik század előestéjén a nemzetközi statisztikai gyakorlat színvonalán állt. Ez a szervezési elv nem vesztette el időszerűségét a szocializmus viszonyai között sem, és a szocialista statisztika is változatlanul alkalmazza. Ebben a vonatkozásban teljes a folyamatosság a szocialista forradalom előtti és utáni statisztikai gyakorlat között.

Az 1897. évi törvény szankciókat helyez kilátásba azok ellen, akik megkísérelték, hogy magukat az összeírás alól kivonják, vagy annak szabályos végrehajtását megzavarják. Ez a rendelkezés jelentős mértékben elősegíti az összeírási adatok pontosságának fokozását, és azt mutatja, hogy a korabeli bolgár statisztikai gyakorlat nagy felelősséget érzett az információk megbízhatósága iránt.

A törvény hangsúlyozta a munka ingyenes, társadalmi jellegét. Ez jellemző és haladó vonása a szervezési alapelveknek, melyek alapján folytak és folynak azóta is a népszámlálások Bulgáriában.

Az 1897. évi népszámlálási törvény szankciókat helyezett kilátásba – szolgálati beosztásuktól függetlenül – azon számlálóbiztosok ellen, akik a Statisztikai Főigazgatóságnak az összeírások végrehajtására vonatkozó utasításait megszegik. Ez a polgári statisztika által meghatározott fontos szervezési elv, mely a szocializmus vi-

szonyai között továbbfejlődött, és a Nemzetgyűlés Elnöksége a statisztikai beszámolási rend megsértésének büntetőjogi következményeiről szóló törvényerejű rendelettel megerősítette.

A népszámlálási törvény a népszámlálás szervezésével, módszerének meghatározásával, az összeírás propagandájával, valamint az eredmények elemzésével kapcsolatos jogokat a Statisztikai Főigazgatóságra ruházta.

Bizton állíthatjuk, hogy a népesség, az épületek és a háziállatok összeírásáról szóló 1897. évi törvény a bolgár statisztika fejlődésének fontos haladó eseménye volt: alapelvei – a mindenkori társadalmi–gazdasági viszonyokat figyelembe véve – korábban is és a szocialista építés időszakában is érvényesülnek.

Természetesen nem szabad megfeledkezni arról, hogy a törvénynek azt a rendelkezését, hogy a népszámlálást ötvenként meg kell ismételni, a kapitalista Bulgáriában nem lehetett betartani. Az olyan mély társadalmi és politikai megrázkódtatások, mint az első és a második világháború, kedvezőtlen feltételeket teremtettek a nemzeti statisztika fejlődése számára, és a tőkés államot megakadályozták abban, hogy a népszámlálásokat ötvenként lefolytathassa. A későbbi világméretű és Bulgáriában is bekövetkezett változások az összeírások lefolytatásának tízevenkénti gyakorlatát teremtették meg mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban.

Az összeírás programja elsősorban is a társadalmi–gazdasági rendszerrel van szorosan összefüggésben. A termelőerők – és különösen a legfőbb termelőerő, a népesség – fejlődése szükségszerűen új vizsgálati szempontok, új módszerek alkalmazását követeli meg.

Meg kell jegyeznünk, hogy a polgári statisztika időben reagált a népességre vonatkozó szociális információk iránt támasztott követelményekre. A megfigyelések programját szüntelenül újabb ismérvekkel gazdagította annak érdekében, hogy a népességről olyan pótlólagos információkra tegyen szert, amelyek az uralkodó tőkés osztály szükségleteit kielégítik. Ugyanakkor függetlenül attól, hogy a nemzeti statisztika kiszolgálta a szubjektív tőkés osztályérdekeket, objektíve is fejlődött, és gazdagította az emberi erőforrások statisztikáját. Gazdag információs forrás jött létre, amely a népesség reprodukciójának a kapitalizmus viszonyai közötti elemzéséhez alapul szolgál. Emellett a polgári statisztikára egészen az 1944-ig terjedő időszakig az volt a jellemző, hogy figyelembe vette a statisztikai adatok folyamatosságának és összehasonlíthatóságának oly fontos elvét mind a felölelt jelenségek köre, mind az adatok tartalma szempontjából, vagyis a módszertani elvek és a megoldások vonatkozásában.

A szocialista forradalom győzelme után eltelt rövid történelmi időszakban Bulgária élenjáró, modern ipari–agrár állammá lett. A társadalmi–gazdasági viszonyokban végbement gyökeres változások, a szocializmus építése és a kommunizmusba való fokozatos átmenet előkészítése a bolgár statisztika, többek között a népességstatisztika gyors felvirágzásához vezetett. Mindez közvetlenül tükröződött az 1956., 1965. és 1975. évi népszámlálások programjában és módszertanában. Az e téren megfigyelhető haladás a következőknek tudható be.

– Az új társadalmi–gazdasági rend kiváltotta a népszámlálásnak új ismérvekkel és új módszerekkel való gazdagodását.

– Ebben az időszakban zajlott le az a forradalom, amelyet az elektronika alkalmazása jelentett a népszámlálási anyagok feldolgozása terén. Ez lehetővé tette az összeírási és különösen a feldolgozási program gazdagítását, ami a klasszikus adatfeldolgozási módszerek alkalmazása esetében nem valósulhatott volna meg.

– A népességstatisztikai adatok összehasonlíthatósága elvét szigorúan betartották. Megmaradt a kapcsolat az ország fejlődésének szocialista és kapitalista idő-

szakából származó összeírási programok között, vagyis lehetőség van arra, hogy az emberi erőforrások reprodukcióját a XX. század elejétől kezdve elemezzük. Ez jelentős eredmény a bolgár népességstatisztika fejlődése szempontjából.

– Széles körben és aktívan hasznosítottuk az 1944 utáni időszakban a Szovjetunióknak a népszámlálások terén szerzett gazdag és kimeríthetetlen tapasztalatait. Széles körben felhasználtuk több baráti szocialista ország, valamint a fejlett kapitalista országok pozitív tapasztalatait is. A megtett intézkedések eredményeként gazdagodott a népszámlálások programja, alkalmazásra került egy sor új módszer.

– A szocialista építés időszakában az összeírási program gazdagodása és az új módszerek alkalmazása fokozta a népességstatisztika szerepét a szocialista társadalomban, és a társadalmi irányító szervek által hozott határozatok előkészítéséhez és meghozatalához szükséges társadalmi információk aktív és állandó forrásává tette. Ez az egyik legnagyobb eredmény, amit a bolgár népességstatisztika elért, amelyet meg kell tartanunk és tovább kell fejlesztenünk annak érdekében, hogy a népességi információforrást aktív állapotban tarthassuk, ami nélkül a népgazdaság tervezése és a szocialista társadalom helyes irányítása nem lehetséges.

IPARSTATISZTIKA

Az iparstatisztika megteremtése az első statisztikai szolgálat megszervezését követő évekre tehető. Az eredeti tőkefelhalmozás időszakában a fiatal bolgár tőkés állam igényei megnöttek az ipar és a többi gazdasági tevékenység állapotának és fejlődésének statisztikai vizsgálata iránt.

Az állami ipar statisztikai vizsgálata kezdetének Bulgáriában azt a felvételt tekintik, amelyet a Statisztikai Igazgatóság hajtott végre az állami támogatásban részesített iparvállalatokra vonatkozóan, az 1904. december 31-i állapotnak megfelelően. Az adatfelvétel eredményeit önálló kiadványban tették közzé. A kísérlet nem fogta át az egész ipart, csak azokat az iparvállalatokat érintette, amelyek a foglalkoztatottak számát tekintve megfeleltek a cenzusnak. Az adatfelvétel eredményei nem teljeseek és nem megbízhatók. Mégis ez a vizsgálat mind módszertani szempontból, mind a kapott eredmények vonatkozásában történelmi szempontból érdeklődésre tarthat számot. *Dimitr Blagoev*, a bolgár munkás- és kommunista mozgalom vezére a munkásosztály helyzetének társadalmi–gazdasági és politikai elemzése során a vizsgálat számos adatát felhasználta.

Az állami támogatásban részesített iparra vonatkozó következő adatfelvételt a Statisztikai Főigazgatóság hajtotta végre 1909-ben. Ebben az esetben már inkább beszélhetünk ipari összeírásról. Az előzetes eredményeket már 1910 végén közzétették. Egy sor mutató vonatkozásában az adatokat nem kizárólag a vállalati könyvekből és dokumentumokból, hanem a számlálóbiztosok által feltett kérdésekre kapott válaszok alapján, valamint az összeíró szervek külön vizsgálatait és számításait útján állapították meg. Ez az egyik ok, ami miatt az ezt követő publikációt inkább monográfiának tekinthetjük. A vizsgálat kérdőív segítségével és a munkásoknak a Statisztikai Főigazgatóság által kidolgozott és a Legfelsőbb Statisztikai Tanács által jóváhagyott személyi táblája alapján történt.

Az államilag támogatott iparról végrehajtott adatfelvétel 1909-ben megjelent általános értékelése részletesen foglalkozik az alkalmazott módszerrel mint a statisztikai, az ankétszerű és a monografikus módszer kombinációjával, a megfigyelés megszervezésével (terv, űrlapok, szervek), az adatfelvétel évével és időpontjával, az adatgyűjtés módszerével (speciális utasítások és útmutatók), az iparvállalatok elosztásával a számlálóbiztosok (kikérdezők) között, az ipart űzők felkészítésével, a

lefolytatott előkészítő értekezletekkel, a próbafelvétel végrehajtásával, az adatgyűjtés tényleges időtartamával és az adatfelvétel értékelésével (visszhangjával, az ipari könyvvitel hiányával, a megmutatkozó részleges rosszindulattal, a valóságosnál nagyobb készletek kimutatásával egyes iparvállalatok esetében). Ezenkívül olvashatunk itt az adatok ellenőrzéséről, feldolgozásáról, értékeléséről, a statisztikai táblázatok kivitelezéséről, megtaláljuk a Statisztikai Igazgatóság monografikus leírását az egyes ipari ágazatokról stb.

Az 1909. évi adatfelvétel eredményeinek közlésekor a vállalatokat több csoportba sorolták, például vállalat típusok, körzetek, települések szerint, az alapítás éve, a tulajdon formája szerint (egyéni vállalat, közkereseti társaság, betéti társaság, részvénytársaság); a munkaintenzitás mértéke szerint (idényszerűen intenzív, közepes, gyenge, halódó); a munkarend szerint (nappali és éjszakai munka); a munkaidő szerint (napi 8–16 óra) stb.

Néhány pontatlanságtól és hiányosságtól eltekintve az 1909. évi ipari felvétel az első sikeres, hivatalosan elismert és részletes vizsgálat Bulgária iparáról, amely széles körű publikációval zárult, és amely az iparstatisztika történetének fontos mérföldköve. Jelentős anyagot szolgáltat a bolgár ipar gazdasági és politikai elemzése számára. Az ezt követő ipari felvételek és összeírások (1921, 1926, 1931, 1934 és 1946) nagymértékben felhasználják az 1909. évi ipari felvétel módszereit és szervezési elveit.

Néhány évvel később az ankétszerű felvételeken túl fejlődésnek indult a folyamatos iparstatisztika is.

1908-tól kezdve a Statisztikai Főigazgatóság havi statisztikai jelentéseket adott ki azzal a céllal, hogy kielégítsék a tőkésállamnak a gyors adatszolgáltatás iránti egyre növekvő igényeit, és közzétegyék a statisztikai feldolgozások eredményeit, amiben korábban mindig késések mutatkoztak. 1922-ben a havi statisztikai jelentésekben ipari fejezetet létesítettek, amelynek tartalma a következő volt: 1. kőszén-termelés és 2. fém- és érc-termelés. A következő években e fejezet tartalma kibővült. 1941-től 1943-ig rendszeresen közölték a jelentések az ipari termelés mennyiségének indexeit meghatározott termékekre vonatkozóan, a gyári értékesítés indexeit iparágankénti bontásban és a villamosenergia-termelés adatait.

Az éves iparstatisztika a Bolgár Fejedelemség első statisztikai évkönyvének kiadásával kezdődött 1910-ben. Az „Ipar” című fejezet adatai főleg másodlagos forrásokon alapulnak (a Kereskedelmi és Földművelésügyi Minisztérium archívumának anyagai), és nem az iparvállalatok elsődleges, rendszeres és folyamatos felmérésén. Ez a fejezet szegényes információkat tartalmazott a bolgár ipar fejlődéséről. A következő évkönyvekben az iparról szóló fejezet kibővült, és a végrehajtott adatfelvételek eredményeit itt is publikálták.

A folyamatos iparstatisztika megteremtése a Népszövetségnek a Statisztikai Főigazgatósághoz intézett 1924. évi megkereséséhez kapcsolódik, amelyben az állami ellenőrzés alatt álló ipar adatainak gyűjtését és az alkalmazott statisztikai módszertan ismertetését kérte. Ennek az igénynek a kielégítésére a Statisztikai Főigazgatóság külön kérdőívet vezetett be a folyamatos iparstatisztikai adatok gyűjtésére. Így a másodlagos statisztikai elemek alapján létrehozott iparstatisztika fokozatosan az elsődleges megfigyelésen alapuló folyamatos iparstatisztika irányába fejlődött. Csak 1928-ban szervezték meg a támogatásban részesülő legnagyobb tőkés vállalatokról és az ellenőrzés alatt álló iparvállalatokról szóló rendszeres állami éves iparstatisztikát.

A bolgár iparstatisztika forradalom előtti fejlődése azt mutatja, hogy ez a statisztika egy sor vonatkozásban megközelítette a fejlett kapitalista országok szintjét,

de emellett a polgári statisztika több hiányosságát és negatív vonását is magán viselte. Azzal lehetne jellemezni, hogy mellőzte azokat a megfigyeléseket, amelyek feltárták volna a tőkés rendszer betegségeit, az osztályellentéteket és a bolgár ipar fejlődésének egyoldalúságát. Éppen erről a kérdéstről szólt *G. Dimitrov* a Nemzetgyűlés előtt, amikor élesen bírálta a burzsoá statisztika hiányosságait, és olyan statisztika megteremtéséért szállt síkra, amely a munkásosztály súlyos helyzetét a valóságnak megfelelően tükrözi.

A szocialista forradalom győzelme után az iparstatisztika az ország társadalmi-gazdasági életében végbement gyökeres változásokkal összhangban fejlődött tovább. A tervezés és a terv teljesítésének statisztikai számbavétele a fejlődő szocialista népgazdaság legfontosabb vonása lett, ami új társadalmi-gazdasági információs rendszer létrehozását, az állami statisztika új szervezetének megteremtését és a gazdag szovjet tapasztalatok gyors elsajátítását követelte.

1947-ben a Statisztikai Főigazgatóság az 1946. december 31-i állapot figyelembevételével nagyipari statisztikai adatfelvételt hajtott végre. A megfigyelésbe azokat az iparvállalatokat vonták be, amelyek méreteik vonatkozásában megfeleltek a bevezetett censuszoknak. Az 1946. évi nagyipari adatfelvétel egy sor sajátos vonással rendelkezett, és elsősorban arra irányult, hogy előkészítse a nagyipar 1947 végére tervezett államosítását, ami lényegében a kapitalista nagyüzem végét jelentette Bulgáriában.

1944 után a szovjet szakértők segítségével döntő változások következtek be a folyamatos iparstatisztikában. 1948-ban a társadalmi-gazdasági statisztikát jelentős mértékben átalakították és fejlesztették. Ekkor a Statisztikai Főigazgatóságot az Állami Tervbizottság felügyelete alá helyezték. Ez a tény fontos előfeltétele volt a tervezés céljait szolgáló statisztikai beszámolási rendszer létrehozásának. Az iparstatisztikai adatok az ipar első öt éves tervéhez alapul szolgáltak.

Fokozatos fejlődés után az iparstatisztika teljes értékű szocialista statisztikává lett, amely jól tükrözi az ipari termelés, a munkaerő, az állóeszközök, az anyagellátás, a műszaki haladás, az önköltség és a pénzügyi folyamatok állapotát és fejlődését.

Az iparstatisztika továbbfejlődik, mivel a társadalmi-gazdasági élet újabb és újabb feladatok megoldása elé állítja. A továbbfejlődés, az új mutatószámok és módszerek bevezetésének folyamatában olyan szakaszok találhatók, mint az ipari termelés statisztikája (a realizált termelés számbavétele és elemzése stb.), a szocialista munkaszervezés statisztikája, a munkatermelékenység statisztikája, a technikai haladás statisztikája, a hatékonyság statisztikája stb.

MEZŐGAZDASÁGI STATISZTIKA

Az országnak a török iga alól való felszabadulása után nagy erőfeszítéseket kellett tennie annak érdekében, hogy a falvakban is megteremtsék a bolgár közigazgatást. Bulgária agrárország volt, amelyben a török nagybirtokosok kivonulása után a faluba is beköszöntött a polgári forradalom; a földet visszafoglalták, azután megváltották. Ez a folyamat úgy zajlott le, hogy a falvakban kis, különálló földműves gazdaságok jöttek létre. A tulajdonról és örökösödésről szóló törvények elősegítették a földtulajdon további aprózódásának folyamatát.

A Bulgária felszabadulását követő első két évtizedben a mezőgazdasági statisztikai vizsgálatok voltak rendszerezettek. A rendszeres földbirtok-statisztika 1897-ben kezdődött, amikor első ízben került sor a földterületek teljes körű összeírására. A megfigyelés a földek tulajdonára és birtoklására terjedt ki. Ettől az időtől

kezdődik az egész országra kiterjedő vetésterületi és termésstatisztika is. Bár két-hároméves késéssel, de megindultak a „Vetések és a termés” c. publikációk. 1908-ban sor került a második földbirtok-összeírásra. Az első két földbirtok-összeírásról részletes publikációk maradtak fenn, amelyek élesen megvilágítják a földkérdést nemcsak az ország, a területek és a körzetek vonatkozásában, hanem településenként is.

A vetéseknek és az évelő növények ültetvényeinek éves összeírása állandósult a gazdaságokban, kidolgozták a települések terméshozamának megfigyelését, amely nem módszeresen szervezett képviseleti felvétel volt (minden egyes településen 10–15 gazdaságról gyűjtöttek adatokat), és a körzeti összesített termelési adatokat a terület és az átlagos terméshozam szorzata alapján számították ki. A továbbiakban a körzeti adatokból az országos átlagos terméshozamot súlyozott átlagok formájában határozták meg. Az adatgyűjtés lebonyolításakor a faluközösségi tanácsok segítségét vették igénybe, ezek nevezték ki a számlálóbiztosokat és a bizottságokat. A földterület statisztikájának fejlődését nagymértékben akadályozta a telekkönyvezés hiánya. A telekkönyv helyett 1949-ig a faluközösségi tanácsok nyilvántartást vezettek, amelybe az egyes gazdaságok ingatlantulajdonát bejegyezték. A nyilvántartás bizonyos pozitív szerepet betöltött ugyan, de pontatlan volt, mivel az adatai nem a földek teljes felmérésén alapultak.

A bolgár statisztika az állattenyésztés statisztikájával kevésbé foglalkozott annak ellenére, hogy az országban, bár extenzív jellegű, de fejlett állattenyésztés folyt. A háziállatokat először 1887-ben írták össze. Érdekes, hogy ezt az összeírást az akkori Hadügyminisztérium hajtotta végre. Elsősorban az igásállatokat írták össze. A második összeírást 1892-ben a Statisztikai Iroda szervezte meg és hajtotta végre. Kincstári célokból egyes állatfajok részleges összeírásaira is sor került, ilyen volt például a juhállomány 1893. évi márciusi összeírása.

Később az állatösszeírásokra meghatározott időközönként (1900., 1905. és 1910. évben) került sor. Az akkori statisztikusoknak azon törekvése, hogy a teljes körű összeírásokat ötévenként megismételjék, a háborúk miatt, amelyekbe a bolgár burzsoázia az országot belesodorta, nem valósulhatott meg. Az első világháború után 1920., 1926., 1934., 1939., 1940., 1941. és 1942. években volt összeírás. Az összeírás programjába először 1926-ban vettek fel olyan mutatókat, amelyek az egyes állatfajok fajtánkénti összetételét jellemezték. A bolgár statisztika speciális megfigyeléseket nem folytatott, és az állattenyésztés termelésének és termelékenységének becslését nem végezte el.

Külön érdeklődésre tarthat számot a földművelő gazdaságok 1926., 1934. és 1946. évi teljes körű összeírása. Ezen összeírások alapján, amelyek közül az 1934. és 1946. évi az alkalmazott mutatók teljességével és a feldolgozás bő terjedelmével kiemelkedik, olyan módszer szerint lehet tanulmányozni a bolgár falu társadalmi-gazdasági szerkezetét, amely igen közel áll a lenini követelményekhez. Ez annak köszönhető, hogy az adott időszakban a Statisztikai Főigazgatóságon ezzel a tevékenységgel a Bolgár Kommunista Párt tagjai vagy annak hívei foglalkoztak.

Az 1930-as évet követő időszakban került sor az első, abban az időben viszonylag jól szervezettnek számító reprezentatív felvételekre. Különösen az 1934. és 1946. évi összeírások során dolgoztak ki kombinatív jellegű csoportosításokat, amelyek lehetővé tették, hogy a későbbiekben mélyrehatóan tanulmányozni lehessen a bolgár falu társadalmi és osztályszerkezetét, a további birtokfelaprózódási folyamatot, a bérleti viszonyokat, a gazdaságok mezőgazdasági eszközökkel és felszerelésekkel való ellátottságát, az állattenyésztés, az igásállatok, a kertgazdaságok, a zöldségtermesztés stb. állapotát és helyét. 1944. szeptember 9-e után, amikor elkezdő-

dött a szövetkezetesítés, ezeknek az összeírásoknak az adatai nagy jelentőségűvé váltak a bolgár parasztság társadalmi–gazdasági helyzetének elemzése szempontjából.

A kegyetlen kapitalista kizsákmányolás körülményei között a bolgár parasztság nagy része, beleértve a középparasztság jelentős részét is, elvesztette a kapitalista fejlődésbe vetett hitét, és a szövetkezetek felé fordult. Az évtizedek folyamán 1944 előtt körülbelül 4000 szövetkezet alakul a falvakban. Az 1930-as évek végén közel 40 olyan földművesszövetkezet működött, amelyeket a Bolgár Kommunista Párt aktivistái hoztak létre a szovjet kolhozok mintájára. Ezek a szövetkezeti gazdaságok a későbbi mezőgazdasági szövetkezetek prototípusává, a kollektivizált bolgár falu mintáivá váltak. Ilyen feltételek között teremtette meg a bolgár statisztika a korában jónak számító szövetkezeti statisztikát. Megjelent egy sor publikáció, amelyek még ma is felhasználhatók a kapitalista Bulgária gazdasági szerkezete sajátosságainak tanulmányozására.

1944. szeptember 9-e után a bolgár állami statisztika folytatta az egyéni gazdaságok vizsgálatát, de a mezőgazdasági szövetkezetek, állami gazdaságok 1944. évi megjelenése és különösen a szövetkezeti mozgalomban 1950-ben bekövetkezett fordulat után, fő figyelmét a bolgár falu társadalmi szektorára irányította.

A szocialista (állami és szövetkezeti) gazdaságokban létrehozták az elsődleges számbavételt és a könyvelést, ami a folyamatos statisztikai adatgyűjtés előfeltétele, és ami átfogja a gazdaságok társadalmi–gazdasági életének különböző oldalait. Még 1950-ben lerakták a részletes éves beszámolási rendszer alapját. 1949-ben országszerte lezajlott a földek újbóli nyilvántartásba vétele, 1956 után pedig megkezdődött a szocialista telekkönyv kialakítása. Az 1952-ig terjedő időszakban megteremtették az új gazdaságstatisztika alapjait, melynek során számos szovjet tapasztalatot felhasználtak, bár ez a tevékenység igazán csak 1952 után bontakozott ki. Ekkor ugyanis a statisztikai beszámolási rendszert nemcsak a konkrét feladatoknak, hanem a népgazdasági mérlegrendszernek is alárendelték. Ez nagymértékben érintette a mezőgazdasági statisztikát is. Létrehozták az állattenyésztés termelési statisztikáját, átalakították a termelési statisztikát és termékstatisztikát, bevezették a termékmérlegeket, megkezdődött a bruttó és a nettó mezőgazdasági termelés számítása.

Az első időben 1960-ig a termelés számbavétele a mérlegmódszerrel történt, és a folyó, valamint az összehasonlító áron számított szintetikus értékbeni mutatókat csak centralizáltan számították ki, de a hatvanas évektől kezdve sor került az ilyen adatok gyűjtésére a szövetkezeti és állami mezőgazdaság szintjén is. Mindenekelőtt az állami gazdaságokban, de 1960-tól a mezőgazdasági szövetkezetekben is elkezdődött a termékek önköltségének kalkulációja, és a statisztikai adatoknak az éves beszámolóban való gyűjtése. Fejlődött a pénzügyi statisztika, megkezdődött az állóeszközökre vonatkozó adatok gyűjtése, kidolgozták az állóalapok, a beruházások és a gépek állományának és kihasználtsági fokának mérlegrendszerét. A hatvanas években kialakították a szövetkezeti gazdaságok terjedelmét tekintve jelentős, tartalmi vonatkozásban pedig igen érdekes csoportosítását, ami lehetővé teszi a termelés koncentrációja és specializációja sajátosságainak tanulmányozását.

Létrejött a publikációs rendszer. A statisztikai évkönyvek gazdagon szemléltetik a mezőgazdaságot. Jó alap jött létre ahhoz, hogy a bolgár statisztika résztvehessen a nemzetközi statisztikai összehasonlításokban. Megnőtt a bolgár mezőgazdasági statisztika szerepe a KGST módszertani munkájában. A hatvanas években a bolgár mezőgazdasági statisztikai gyakorlat a Szovjetunió és a többi szocialista or-

szág mezőgazdasági statisztikájának valamennyi ismert mutatószámát és módszerét alkalmazta. A szocializmus falun aratott teljes győzelmének feltételei között külön figyelmet fordítottak és fordítanak jelenleg is az egyéni gazdaságok statisztikai tanulmányozására. Továbbra is összeírják a vetéseket, az évelő növények telepítéseit, az állatállományt, sor kerül reprezentatív felvételekre.

Az agrár–ipari komplexumok létrehozásával és a horizontális és vertikális integráció fejlődésével 1970 után megkezdődött a mezőgazdasági statisztika átalakítása. Valamennyi vívmányt megőrizve és továbbfejlesztve új mutatószámokat vezettek be, amelyek az új gazdasági formációk tevékenységét tükrözik.

Az utóbbi két évben a figyelem középpontjába került a mezőgazdasági kultúrák termelési tényezőinek, folyamatainak és eredményeinek mikroszintű tanulmányozása. Létrejött a brigádszintű komplex beszámolás, amelynek segítségével jelentős mennyiségű információ gyűlik össze, és kerül az elektronikus számítógépeken feldolgozásra. Így Bulgáriában első ízben kerültek felhasználásra a földek minőségére, az agrometeorológiai viszonyokra, a talajtípusokra vonatkozó információk. Ez az információ kombinálódik az alapvető agrotechnikai intézkedésekre és a termelési, valamint a gazdasági eredményekre vonatkozó információkkal. Érdekes csoportosítások készülnek területenként, a kataszteri kategóriák szerint, talajtípusonként, a terméshozam színvonalára szerint stb. Ez a rendszer, amely a „Mg-aratás” címet viseli, analitikus jellegű, kiszolgálja a mezőgazdasági irányítás különböző szintjeit, és mélyreható információt nyújt a termelés szakosodásáról.

A nagy szocialista mezőgazdasági szervezetek és vállalatok megerősödése és fejlődése különböző intézkedéseket követel meg a bővített szocialista újratermelés tanulmányozásához. Az utóbbi időben a figyelem előterébe került a hatékonyság, a gazdasági mechanizmus megújítása során elért eredmények tanulmányozása. Ennek egyik fontos következménye az a tény, hogy a mezőgazdasági bruttó termelés ismert mutatói mellett, amelyekhez az éves beszámolóban továbbra is gyűjtik az adatokat, elsőrendű jelentőségre tesznek szert az árutermelés és különösen a tényleges pénzbevételek mutatószámai.

A mezőgazdasági statisztika jelentős mértékben hozzájárul az ágazati kapcsolatok mérlegének összeállításához szükséges adatok összegyűjtéséhez és feldolgozásához. Hasonló mértékben szolgálja a mezőgazdasági statisztika a népgazdasági mérleg folyamatos kidolgozását is.

KÜLKERESKEDELMI STATISZTIKA

A török uralom alól való felszabadulás után szervezett egyik első statisztika volt a külkereskedelmi statisztika. Kezdetben csupán igen szerény feladatai voltak. Az adatgyűjtés mindössze 34 különböző áruféleségre terjedt ki. Ez a szűk körre kiterjedő megfigyelés nem tette lehetővé az export és az import szerkezetének elmélyült, tudományos igényű tanulmányozását. Nehézségeket okozott az is, hogy a vámtisztviselők, akiknek kötelezettségei közé tartozott az árukra vonatkozó adatok gyűjtése, az előírásokat szabadon értelmezték.

A kapitalizmus időszakában a külkereskedelem statisztikájának meg kellett oldania az import- és az exportárak értékelését. A megoldás különböző volt az árak megfigyelésére alkalmazott módszertől függően. 1898-ig a külkereskedelmi áruforgalom értékéről adatszolgáltatás nem volt. Az export- és az importárak értékbeni megfigyelése 1898-ban kezdődött, és a külkereskedelmi statisztika fejlődésének különböző szakaszaiban különbözőképpen történt. Így 1935-től az exportárakat franco vagy cif paritáson értékelték, és beszámították a különböző illetékeket, adókat és

díjakat. 1937-ben az áruk értékébe még nem számították be a valutaprémiumokat 1938-tól azonban már igen. 1940-től a valutaprémiumokon kívül az áruk értékébe az árfolyamnyereségeket (-veszteségeket) is beszámították, de az illetékeket, adókat és egyéb díjakat nem.

Az exportra és az importra vonatkozó statisztikai adatok gyűjtését és csoportosítását közel 20 éven át a vámtisztviselők végezték, akik e kötelezettségüket csak másodrendűnek tartották. 1898-tól új rendszert vezettek be a külkereskedelmi adatok gyűjtésére és feldolgozására. A vámokmányokat nem a vámhivatalokban dolgozták fel, hanem elküldték a Statisztikai Igazgatósághoz, ahol az adatokat kigyűjtötték és feldolgozták. Így történt az adatgyűjtés több mint 30 éven keresztül egészen 1929-ig, megbízhatóság és aktualitás szempontjából azonban nem volt kielégítő. E hiányosságok miatt 1929-ben a külkereskedelmi statisztikát át kellett szervezni. Az új módszer abból állt, hogy a vámokmányokat havonta nem küldték meg a Statisztikai Főigazgatósághoz, hanem most az adatokat az erre a célra kinevezett vámszisztiikusok külön űrlapokra „statisztikai kérdőívek”-re vezették át. Az új szervezés révén a végső eredmények elkészítése gyorsabbá vált. A havi export- és importadatok feldolgozása a megfigyelt hónapot követő 60 napról 10 napra csökkent. Ezt a módszert a második világháború alatt is alkalmazták.

A megfigyelés tárgyának meghatározása tekintetében a bolgár külkereskedelmi statisztika a nemzetközi statisztikai konvenciókat követi. 1930-ig a megfigyelés tárgya volt az export-, az import-, a vámszabadraktári és a tranzit forgalom. Az érlelődő gazdasági válság hatására növekedett az érdeklődés a részletesebb információk iránt. Ennek megfelelően ismételten bővült a megfigyelt jelenségek köre is.

A külkereskedelmi statisztikai adatok csoportosításához felhasználták a nemzetközi statisztikai kongresszusok és konferenciák ajánlásait és a fejlettebb kapitalista országok tapasztalatait.

A statisztikai adatok csoportosításakor a közgazdasági szempontokat a közgazdászok és statisztikusok korlátozott elméleti ismeretei miatt mellőzték. Ennek ellenére a külkereskedelmi statisztikai csoportosítások igen sokfélék, és fő vonásokban kifejezik a bolgár gazdaság fejlődésének törvényszerűségeit. Az export- és az importadatok első csoportosításainál is már alkalmazásra került az összetett csoportosítások módszere (export és -import országokként és áruk szerint, az áruexport és import országokként, export és import vámhivatalonként, export és import a szállítási módja szerint stb.), aminek köszönhetően a bolgár statisztika az európai külkereskedelmi statisztikák között az első helyek egyikét foglalja el.

A BOLGÁR STATISZTIKA FEJLŐDÉSE A SZOCIALIZMUSBAN

A szocialista forradalom 1944. szeptember 9-i győzelme után a bolgár statisztika a burzsoá kapitalista statisztikából szocialista statisztikává lett, amely sikeresen szolgálja a párt- és állami vezetést a szocialista társadalom építéséért folytatott harcban. A korábbi fejezetekben mondottakból érthető, hogy 1944 után az egész statisztikát módszertani vonatkozásban a marxi-lenini politikai gazdaságtan és társadalomtudomány alapján teljesen átszervezték. A statisztikai mutatószámok alapjául szolgáló régi fogalmakat újakkal cserélték fel, amelyek tudományos alapon tükrözik a szocialista valóság jelenségeit, folyamatait és törvényszerűségeit. Egy sor új statisztikai mutatószámot dolgoztak ki, amelyek megfelelnek a társadalmi élet objektív körülményeinek. Ezen időszak alatt a bolgár statisztika olyan magaslatra érkezett, amely össze sem hasonlítható szocialista forradalom előtti helyzetével. A bolgár statisztikára jellemző, hogy modern, maximálisan időszerű, a korrallal együtt

haladó, és a mindenkori szükségleteknek megfelel. Időben reagál a társadalmi életben bekövetkezett változásokra, és gyorsan tájékozódik a szocialista irányítás új jelenségeiről.

Különösen erős lendületet adott a bolgár statisztikának az ipar, a bányák, a közlekedés, a bankok, a külkereskedelem, a nagykereskedelem államosítása, az első ötéves terv (1949–1953) elfogadása és a mezőgazdaság szocialista átszervezése. A szocialista tulajdon fokozatosan vált uralkodóvá a népgazdaság valamennyi ágában. Ez visszatükröződik a statisztikai megfigyelések megszervezésében is. Nagy lendületet vett a teljes körű megfigyelések módszere. A statisztika átfogta a szocialista vállalatok és gazdaságok egészét. Összehasonlíthatatlanul megbízhatóbbá, teljesebbé és gyorsabbá vált.

Létrejött az új statisztikai információs modell, amely a népgazdaság tervszerű irányítása által támasztott követelményeknek maximálisan megfelel. A statisztikai módszertan összekapcsolódott a tervezés módszerével. Egy sor esetben megváltoztak a statisztikai munka szervezési elvei.

1948 után a népgazdasági terv teljesítéséről szóló rendszeres beszámolók váltak a bolgár statisztika központi feladatává. Így közvetlenül segíti az egész ország irányítását, amely a népgazdasági tervek megvalósításán alapul. A tervgazdálkodásban a statisztikának két funkciója emelkedik ki: egyrészt a tervezés előfeltételévé vált a tervek összeállításához szükséges adatok szolgáltatásával, másrészt a népgazdasági terv teljesítése számbavételének és hatékony ellenőrzésének eszközévé lett. Az első ötéves terv jóváhagyása után az állami statisztika egész munkáját a tervteljesítés, a számbavétel és az elemzés követelményeinek, valamint a további folyó és távlati tervezés céljait szolgáló információs bázis megteremtésének rendelték alá. Felbecsülhetetlen az a segítség, amelyet a szovjet statisztikusok nyújtottak ebben az időszakban.

A tervmérlegekről szóló beszámolók készítéséhez, valamint a társadalmi újratermelés folyamatának elemzése céljából a statisztika elsajátította a népgazdasági ténymérlegek összeállításának módszerét. Az első statisztikai ténymérleg 1952-ben került összeállításra, amelyet a társadalmi újratermelés marxista elmélete alapján dolgoztak ki.

Különösen kedvezően hatott a bolgár statisztika fejlődésére a Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának 1956. évi történelmi áprilisi plénuma. A népgazdaság irányításában megmutatkozó dogmatizmus felszámolása után megszűnt a statisztikai információk túlzott titkossága. Ennek eredményeként széles körű tevékenység bontakozott ki a statisztikai publikáció területén. Így teljesebb mértékben érvényre juthatott a lenini tanítás a statisztikának a néptömegek részéről való széles körű felhasználásáról. A tudományos élet számára hozzáférhetővé vált a statisztikai információ, ami tág teret biztosított a szocialista társadalomban lezajló folyamatok tudományos vizsgálatának.

Az áprilisi plénumot követően túlhaladottá vált a statisztikai információ és a tervezés egyezőségéről szóló koncepció. A statisztika olyan jelenségek és folyamatok felé fordult, amelyeket nem terveznek közvetlenül, de a társadalom irányításával kapcsolatban vannak (a munkaerő részletes vizsgálata, a termelés, a mezőgazdaság ellátottsága, a demográfiai jelenségek és folyamatok stb.). A népgazdaság statisztikai mérlege továbbfejlődött. Készült társadalmi termékmérleg, pénzügyi mérleg, összeállították a lakosság pénzbevételeinek és kiadásainak mérlegét, az állóalapok mérlegét, a munkaerő és a szakemberek mérlegét; elkezdődött az anyagmérlegek készítése stb. A legfontosabb mutatószámok vonatkozásában hosszú statisztikai idősorokat állítottak össze segítségül a távlati tervezéshez.

A bolgár szocialista statisztika fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentősége van a KGST Statisztikai Együtműködési Állandó Bizottsága tevékenységének és azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket e téren egyes baráti szocialista országokkal cseréltünk.

A KGST-országok gazdasági szocialista integrációja Komplex Programjának elfogadását (1971) követően a bolgár és a szovjet statisztikai információs rendszer integrálásával kapcsolatos munka megélénkült.

Folyamatban van a statisztikai információs rendszerek integrációja Lengyelországgal, Csehszlovákiával, a Német Demokratikus Köztársasággal, Magyarországgal és más szocialista országokkal. Mindez megkövetelte a nemzetközi statisztika fejlesztését, a más országokról szóló statisztikai információk rendszerezését a nemzetközi összehasonlítások és elemzések céljára. Megnyílt a lehetőség arra, hogy Bulgária helyét a szocialista országok közösségében és más országok között megállapíthassuk.

A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága 1972. évi decemberi plenumának határozatai nagy lendületet adtak a bolgár statisztika és különösen a társadalomstatisztika, a népesség és a társadalmi jelenségek és folyamatok vizsgálata továbbfejlesztésének. A nép jólétének emelkedésével kapcsolatos folyamatok kutatása teljesebbé vált. Igen nagy mértékben gazdagodott az életszínvonal, a szocialista életmód statisztikája. Elmélyült a társadalom összetételének tanulmányozása. Részletesebb vizsgálódás alá kerültek azok a tényezők, amelyek a jövedelmek emelkedéséhez és a fogyasztás fejlődéséhez vezetnek. Szélesedett a fogyasztási cikkek termelésének, a szélesebb vásárlóközönség számára termelt áruk kereskedelmének vizsgálata, valamint a szolgáltatói szféráról, főként az ipari szolgáltatásokról szóló információk tanulmányozása. Javult a lakásstatisztika. Bővült a munkaügyi statisztika programja. Fokozódott a Bulgária és más szocialista országok, valamint a fejlett kapitalista országok életszínvonalának összehasonlításával kapcsolatos statisztikai tevékenység. A decemberi plenum határozatainak eredményeképpen lerakták a környezetstatisztika alapjait.

A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottságának 1968. júliusi plenuma megvizsgálta a társadalom irányítási rendszerének továbbfejlesztésével kapcsolatos alapvető problémákat. Ezzel kapcsolatosan konkrét feladatul tűzte ki a gazdasági, társadalmi és egyéb információk egységes rendszerének kialakítását. E határozatok elfogadásával a bolgár állami statisztika fejlődésének új szakaszába lépett, az új statisztikai információs rendszer felépítésének időszakába. A társadalmi információk egységes rendszerének (ESZSZI) létrehozásáról szóló párthatározatok a bolgár állami statisztika gyökeres átalakításának, automatizált statisztikai információs rendszerre (ASZISZ) való átszervezésének és a társadalmi információk egységes rendszerébe való bekapcsolásának irányt adó kezdetét jelentik.

A Bolgár Kommunista Párt Központi Bizottsága 1969. szeptemberi plenumán Todor Zsivkov kijelentette: „Olyan rendszerekről van szó, amelyek elviekben különböznek az eddig működő rendszerektől, olyan információ-rendszerekről, amelyek úgy épültek fel, hogy az információknak, az adatok feldolgozásának és a döntések meghozatalának folyamata automatikus; olyan rendszerekről, amelyek alapvetően új, külön adatáramlásokat biztosító távközlési eszközökre épültek...”¹ Ez a határozat meggyorsította az automatizált statisztikai információs rendszer fejlődését, számítóközpontokat hoztak létre valamennyi körzetben, amelyek ma már mindenütt elektronikus számítógépekkel rendelkeznek.

¹ Todor Zsivkov: Izbrani szöcsinenija. Tom sesztnadszeti, mart 1969–szeptembri 1969. Partizdat. Szófia. 1976. 508. old.

Az ezt követő pártfórumokon a társadalmi információk egységes rendszerének létrehozásával kapcsolatos problémákat ismételten megtárgyalták, a feladatokat pontosították.

A Bolgár Kommunista Párt XI. kongresszusa feladatul tűzte ki a társadalmi információk egységes rendszere létrehozásával kapcsolatos munkálatok folytatását, az elektronikus számítástechnika legésszerűbb alkalmazását. A kongresszus határozatai leszögezik: „A statisztikai információs rendszert tovább kell fejleszteni a társadalmi irányítás megnövekedett követelményeinek megfelelően”. A XI. kongresszus után létrejött a Társadalmi Információk Egységes Rendszerének Bizottsága, amely minőségileg új információs szerv. A Bizottság célja az, hogy biztosítsa a társadalom irányításának minden szintjén a komplex információszolgáltatás bonyolult problémáinak, valamint a társadalmi információk egységes rendszerének létrehozásával kapcsolatos munkák előmozdítását.

A Bizottság egységes állami politikát folytat az információszolgáltatás, az információs és automatizált irányítási rendszerek létrehozása és működtetése terén.

Az irányító szervek információellátásának további fejlődési iránya – összhangban a fejlett szocialista társadalom építésének korszakára jellemző növekvő követelményekkel –, a Bolgár Kommunista Párt XII. kongresszusának téziseiben került megfogalmazásra. A nyolcadik ötéves terv első éveinek felelősségteljes feladata számunkra: létre kell hoznunk azt az új társadalmi–gazdasági és tudományos–műszaki információs rendszert, amely az élet valamennyi szféráját átfogja, és amely a világ információs rendszerei és forrásai számára nyitott. Ez a rendszer fokozatosan sajátos „információiparrá” alakul át, amely gazdasági alapon működik, amely megfelel a szocialista társadalom létrehozásának következő, magasabb szintű szakaszával összefüggő új feltételeknek és követelményeknek.

A bolgár állami statisztika létrehozásának százéves évfordulóját azokkal az új útmutatásokkal és eszmékkel köszöntjük, amelyeket a Bolgár Kommunista Párt XII. kongresszusa fogalmazott meg a Bolgár Népköztársaság társadalmi–gazdasági fejlődését illetően, azokkal az útmutatásokkal és eszmékkel, amelyeknek megvalósítása a bolgár statisztikát, a párt- és állami vezetés információkkal való ellátását egyre magasabb szintre emeli.

РЕЗЮМЕ

В 1981 году болгарские статистики отметили столетие создания государственной статистической организации.

В Болгарии рано обнаружили значение объективных знаний относительно населения, о чем свидетельствует также и принятый в 1897 году закон о переписи населения, зданий и домашнего скота. В социалистической Болгарии место крупное развитие демографической статистики и переписей населения как в методологическом, так и в практическом отношении. Зачатки болгарской промышленной статистики можно обнаружить в первом десятилетии текущего столетия, но регулярная промышленная статистика была создана только в 1928 году. После национализации промышленности в 1948 году была создана служащая нуждам планирования система статистической отчетности, вследствие чего произошло также и преобразование промышленной статистики, превратившейся постепенно в полноценную социалистическую статистику. Возможность для регулярного сбора сельскохозяйственных данных возникла только в начале 1950-ых годов в результате создания социалистического сектора в сельском хозяйстве. Болгарская внешнеторговая статистика прошла длительный путь от скромных начальных результатов до международно признанного уровня.

Осуществленная после 1944 года реорганизация болгарской статистики на основе учения марксизма—ленинизма привела к мощному подъему в развитии статистической практики и науки. Важным этапом на этом пути была связанная с первым пятилетним

планом (1949—1953) организация статистических наблюдений. Новой чертой явилась увязка статистической методологии с методами планирования. Составление отчетов о выполнении народнохозяйственных планов после 1948 года стало центральной задачей болгарской статистики. В соответствии с постановлением состоявшегося в июле 1968 года пленума Центрального Комитета Болгарской Коммунистической Партии ускорилось развитие автоматической системы статистической информации, и тем самым начался новый этап развития болгарской статистики.

SUMMARY

Bulgarian statisticians commemorated in 1981 the centenary of the establishment of state statistical organization in Bulgaria.

The significance of the objective knowledge on the population was early realized in Bulgaria as it is indicated by the Act of 1897 on the census of the population, buildings and animals. Population statistics and census developed a lot in socialist Bulgaria regarding both their methodology and practice.

Industrial statistics started in Bulgaria in the first decade of the century, but current industrial statistics are available only from 1928 on. Following the nationalization of industry a statistical reporting system was created which served for planning purposes, by means of which industrial statistics has also been altered and it has turned gradually into socialist statistics of full value. The current surveys of agricultural statistics could be started only in the early 1950ies after having formed the socialist sector in agriculture. Starting from the modest early results, foreign trade statistics became, through several steps, well known also on international level.

Transformation of statistics in Bulgaria after 1944, relying on the Marxist-Leninist theory, gave an impulse to the development of the statistical practice and science. The organization of the statistical surveys connected with the first Five Year Plan (1949-1953) was an important step in this way. Joining statistical methodology with planning methods seemed to be a novelty. Reports on the fulfilment of economic plans became the central task of Bulgarian statistics after 1948. In accordance with the decision of the plenary session of the Central Committee of the Bulgarian Communist Party in July 1968 the development of the automatized system of statistical information became faster, while a new period opened up in the development of Bulgarian statistics.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGÁNAK ÜLÉSE

DR. SZILÁGYI GYÖRGY

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága 1981. november 16-án *dr. Kiss Albertnek*, a Bizottság elnökének elnökletével ülést tartott, amelynek napirendjén a *gazdasági fejlettség mérésének problémái* szerepeltek. A vita témáját *dr. Drechsler László* hasonló című tanulmánya foglalta össze.¹

Az ülésen a gazdasági fejlettség méréséről gazdag és sokoldalú vita alakult ki. Több hozzászólás is foglalkozott a *jólét mérésének* lehetőségeivel. Általában elismerték az ilyenfajta mérések szükségességét, kívánatosnak tartva a fogalmak és módszerek ez irányú fejlesztését. A jólét értelmezését és tartalmát illetően továbbra is különböző felfogásokkal, megközelítési módokkal lehetett találkozni. Határozottan kifejezésre jutott az a megfontolás, hogy a kvantifikációs törekvéseknek elvi és gyakorlati határai vannak. Ezeket a határokat a statisztika objektív jellege és e jelleg megőrzésének szüksége állítja fel. Ezért a jólét méréséhez elengedhetetlenül szükséges imputálásoknak (feltételezett számításoknak) van egy optimális mértéke. Egyetértés volt abban, hogy a jólét mérése érdekében teendő vagy tehető lépések nem vezethetnek a jelenleg használt statisztikák – például a nemzetijövedelem-számítás – módosításához, hanem ezek különböző oldalokról való kiegészítésével kell keresni a választ olyan fajta kérdésekre, mint például gazdálkodásunk hozzájárulásának mértéke a jólét növeléséhez.

E kérdéscsoporton belül a *rejtett gazdaság* számbavételének problémáiról esett a legtöbb szó. Ezzel kapcsolatban több irányban is megoszlottak a nézetek: volt olyan vélemény, hogy a jólét mérésének ez a legnagyobb problémája és olyan is, hogy a rejtett gazdaság mérésének nemcsak, sőt nem is elsősorban a jóléti oldala érdemel említést. Vita folyt arról is, hogy a rejtett gazdaság méré-

se mennyiben feladata a Központi Statisztikai Hivatalnak. Egyes nézetek szerint a Központi Statisztikai Hivatalnak időszakos becsléseket kellene végeznie a rejtett gazdaság tranzakcióira, mások viszont kétségbe vonták ennek célszerűségét, minthogy nem látnak elegendő objektív támpontot az ilyen számításokhoz. Kétségtelen, hogy a rejtett gazdaság méretére és jellegére vonatkozóan már eddig is számos nem hivatalos becslés készült, és ezek között számottevő nagyságrendi eltérések vannak. Ennek ismeretében figyelemre méltó javaslat hangzott el ezek összegyűjtésére és tudományos igényű egybevetésére.

Élénk vita alakult ki a *cserearány-változás* kezeléséről, különösen e változás hatásával korrigált növekedési indexek szükségességéről. A hozzászólók többsége egyetértett azzal a felfogással, hogy ilyen indexek számítására és publikálására szükség van, még hozzá nem a jelenlegi növekedési indexek helyett, hanem azok mellett. Olyan vélemény is kifejezésre jutott, hogy a cserearány-változások hatását mérni kell, de ezzel a növekedési indexeket nem kell korrigálni. A cserearány-változásból származó nyereség, illetve veszteség mértékének számbavételét, az ilyen mérőszámok értelmezését illetően már megoszlottak a vélemények; különösen eltérők voltak a folyó áras és a változatlan áras értékek különbségeként kapott mutatószám-variánsok helyességéről vallott nézetek.

Több hozzászóló egyetértett a tanulmánynak azzal a nézetével, hogy gyakorlatunkban nagyobb súlyt kellene kapniok a realizálási áron történő számításoknak (a termelői adók nélküli árakon való számítások mellett).

Az ágazati növekedési mérőszámok, illetve az ezek képzésénél használt árindexek közül az építőiparé és a külkereskedelemé kapott megkülönböztetett figyelmet. Az *építőipari árindexek* pontosságával kapcsolatban megoszlottak a vélemények. Mivel ezen a területen rendkívül nehéz a szorosan vett árválto-

¹A vita alapján kissé átdolgozott tanulmányt a *Statisztikai Szemle* következő száma közli.

zásoknak és azoknak a költségváltozásoknak az elkülönítése, amelyek az épületek minőségével vagy felszereltségével függnek össze, fennáll a tényleges árváltozás alábecslésének veszélye. Más hozzászólás viszont, ismertette az ún. hedonikus árindexszámítással végzett kísérletet, arról számolt be, hogy az építőipar területén ezek a mutatószámok a jelenlegi hivatalos indexek helyességét látszanak igazolni.

Általános egyetértés fogadta a tanulmányok azt a megállapítását, hogy a külkereskedelmi árindex relációs indexekből való felépítése bizonyos torzítási veszélyt hord magában, s hogy vizsgálni kellene e módszer javításának lehetőségeit.

Felmerült, hogy nem volna-e célszerű a szállítási távolság változásának hatásával is korrigálni indexeinket, mivel külkereskedelmi rádiuszunk növekvőben van, és féltő, hogy a nagyobb szállítási távolság nagyobb volu-

menként jelentkezik. Mások úgy vélték, hogy bár a probléma elméletileg fennáll, gyakorlatilag jelentősége csekély, mert az exportot és az importot határparitáson mérjük.

Zárszavában Kiss Albert, a Bizottság elnöke kiemelte, hogy az előterjesztés a makrogazdasági statisztika azon kérdéseit foglalta össze, amelyeknek megoldását előbb vagy utóbb napirendre kell tűzni. A megoldás csak fokozatos lehet abban a mértékben, ahogyan a kiépülő információs bázis ezt lehetővé teszi. Vannak területek (például a rejtett gazdaság teljesítményének mérése), ahol a magánkutatók legalább is egy ideig valamivel kedvezőbb helyzetben vannak, mint a hivatalos statisztika, amely nem engedhet meg magának alapos dokumentáció nélküli becsléseket. Más területeken (például az építőiparban) gyorsabb előrehaladásra van lehetőség, és a tudományos kutatások mindezekben nagy segítséget tudnak nyújtani.

A KGST SZÁMÍTÁSTECHNIKAI ÁLLANDÓ MUNKACSOPORT XX. ÜLÉSE

ARANYI ATTILA

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága keretében működő Számítástechnikai Állandó Munkacsoport XX. ülését 1981. október 6. és 9. között Várnában tartotta. Az ülésen 10 KGST-tagország (Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Szovjetunió és Vietnám) delegációja, továbbá a KGST és a jugoszláv kormány közötti egyezmény alapján a jugoszláv Szövetségi Statisztikai Intézet delegációja vett részt.

A résztvevők köszöntötték a vietnami delegációt abból az alkalomból, hogy a Vietnami Szocialista Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala bekapcsolódott a Munkacsoport munkájába, és a bolgár delegációt az ország fennállásának 1300. évfordulója alkalmából.

Az ülésen részt vevő magyar delegációt *Pesti Lajos*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese vezette. Tagjai voltak: *dr. Ormai László*, a KSH főosztályvezetője, *Aranyi Attila*, statisztikai főtanácsos, a KSH mb. főosztályvezető-helyettese és *Sztojanov Rumen*, az Országos Számítógéptechnikai Vállalat osztályvezetője.

P. Prodanov, a városi tanács első elnökhelyettese üdvözlő szavak után, a város és a megye gazdasági és társadalmi fejlődéséről adott tájékoztatót.

Az ülés első napirendi pontja több tájékoztató jellegű témát fogott át.

A szovjet delegáció a KGST-országoktól kapott információk alapján áttekintést adott

a számítógépes statisztikai információ-rendszer létrehozásával kapcsolatos munkák menetéről. Megállapította, hogy a statisztikai számítóközpontokban mind több korszerű adatfeldolgozási módszert vezetnek be, így többek között minőségi változást jelentett a számítógépes statisztikai adatbázisok és a számítógép közvetlen használatát elősegítő táv-adatfeldolgozási környezet megteremtése.

A bolgár delegáció előadásban számolt be a statisztikai információ számítógépes feldolgozásában szerzett tapasztalatairól. Különös figyelmet keltett az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottsága (a bolgár központi statisztikai hivatal) sokoldalú tevékenysége a központi és a területi gazdaságirányítás információval való ellátása terén, melyhez táv-adatfeldolgozó rendszert építettek ki. Érdekes volt az a tájékoztató, melyet a szocialista országok számítástechnikai együttműködése keretében kifejlesztett bolgár számítástechnikai ipar termékeiről kaptunk. A bolgár számítógépeket, mágneslemez tárolókat, táv-adatfeldolgozási berendezéseket a hazai ESZR-felhasználók is jól ismerik.

Az információ-rendszerek integrációjának elméleti alapjairól magas színvonalú tudományos tanulmányt készített a csehszlovák delegáció, amelynek megvitatása során az az álláspont alakult ki, hogy a statisztikai információ-rendszer integrációjának eszköztárát, mely például a statisztikai fogalmak, osztályozások és nomenklatúrák egységesítését is magába foglalja, célszerű lenne hasonló igé-

zásoknak és azoknak a költségváltozásoknak az elkülönítése, amelyek az épületek minőségével vagy felszereltségével függnek össze, fennáll a tényleges árváltozás alábecslésének veszélye. Más hozzászólás viszont, ismertette az ún. hedonikus árindexszámítással végzett kísérletet, arról számolt be, hogy az építőipar területén ezek a mutatószámok a jelenlegi hivatalos indexek helyességét látszanak igazolni.

Általános egyetértés fogadta a tanulmányok azt a megállapítását, hogy a külkereskedelmi árindex relációs indexekből való felépítése bizonyos torzítási veszélyt hord magában, s hogy vizsgálni kellene e módszer javításának lehetőségeit.

Felmerült, hogy nem volna-e célszerű a szállítási távolság változásának hatásával is korrigálni indexeinket, mivel külkereskedelmi rádiuszunk növekvőben van, és féltő, hogy a nagyobb szállítási távolság nagyobb volu-

menként jelentkezik. Mások úgy vélték, hogy bár a probléma elméletileg fennáll, gyakorlatilag jelentősége csekély, mert az exportot és az importot határparitáson mérjük.

Zárszavában Kiss Albert, a Bizottság elnöke kiemelte, hogy az előterjesztés a makrogazdasági statisztika azon kérdéseit foglalta össze, amelyeknek megoldását előbb vagy utóbb napirendre kell tűzni. A megoldás csak fokozatos lehet abban a mértékben, ahogyan a kiépülő információs bázis ezt lehetővé teszi. Vannak területek (például a rejtett gazdaság teljesítményének mérése), ahol a magánkutatók legalább is egy ideig valamivel kedvezőbb helyzetben vannak, mint a hivatalos statisztika, amely nem engedhet meg magának alapos dokumentáció nélküli becsléseket. Más területeken (például az építőiparban) gyorsabb előrehaladásra van lehetőség, és a tudományos kutatások mindezekben nagy segítséget tudnak nyújtani.

A KGST SZÁMÍTÁSTECHNIKAI ÁLLANDÓ MUNKACSOPORT XX. ÜLÉSE

ARANYI ATTILA

A KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága keretében működő Számítástechnikai Állandó Munkacsoport XX. ülését 1981. október 6. és 9. között Várnában tartotta. Az ülésen 10 KGST-tagország (Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Szovjetunió és Vietnám) delegációja, továbbá a KGST és a jugoszláv kormány közötti egyezmény alapján a jugoszláv Szövetségi Statisztikai Intézet delegációja vett részt.

A résztvevők köszöntötték a vietnami delegációt abból az alkalomból, hogy a Vietnami Szocialista Köztársaság Központi Statisztikai Hivatala bekapcsolódott a Munkacsoport munkájába, és a bolgár delegációt az ország fennállásának 1300. évfordulója alkalmából.

Az ülésen részt vevő magyar delegációt *Pesti Lajos*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese vezette. Tagjai voltak: *dr. Ormai László*, a KSH főosztályvezetője, *Aranyi Attila*, statisztikai főtanácsos, a KSH mb. főosztályvezető-helyettese és *Sztojanov Rumen*, az Országos Számítógéptechnikai Vállalat osztályvezetője.

P. Prodanov, a városi tanács első elnökhelyettese üdvözlő szavak után, a város és a megye gazdasági és társadalmi fejlődéséről adott tájékoztatót.

Az ülés első napirendi pontja több tájékoztató jellegű témát fogott át.

A szovjet delegáció a KGST-országoktól kapott információk alapján áttekintést adott

a számítógépes statisztikai információ-rendszer létrehozásával kapcsolatos munkák menetéről. Megállapította, hogy a statisztikai számítóközpontokban mind több korszerű adatfeldolgozási módszert vezetnek be, így többek között minőségi változást jelentett a számítógépes statisztikai adatbázisok és a számítógép közvetlen használatát elősegítő táv-adatfeldolgozási környezet megteremtése.

A bolgár delegáció előadásban számolt be a statisztikai információ számítógépes feldolgozásában szerzett tapasztalatairól. Különös figyelmet keltett az Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottsága (a bolgár központi statisztikai hivatal) sokoldalú tevékenysége a központi és a területi gazdaságirányítás információval való ellátása terén, melyhez táv-adatfeldolgozó rendszert építettek ki. Érdekes volt az a tájékoztató, melyet a szocialista országok számítástechnikai együttműködése keretében kifejlesztett bolgár számítástechnikai ipar termékeiről kaptunk. A bolgár számítógépeket, mágneslemez tárolókat, táv-adatfeldolgozási berendezéseket a hazai ESZR-felhasználók is jól ismerik.

Az információ-rendszerek integrációjának elméleti alapjairól magas színvonalú tudományos tanulmányt készített a csehszlovák delegáció, amelynek megvitatása során az az álláspont alakult ki, hogy a statisztikai információ-rendszer integrációjának eszköztárát, mely például a statisztikai fogalmak, osztályozások és nomenklatúrák egységesítését is magába foglalja, célszerű lenne hasonló igé-

nyes munkában összefoglalni. Erre a feladatra végül is a csehszlovák és a magyar delegáció közösen vállalkozott.

A második napirendi pont keretében a Német Demokratikus Köztársaság küldöttsége arról az ötéves együttműködési munkáról számolt be, amelyet ideiglenes nemzetközi tudományos kutató kollektíva végzett a statisztikai adatbázisok terén. Ezt az újszerű formát első ízben próbálták ki a KGST-ben folyó statisztikai együttműködésben. A közel 20 éve eredményesen működő munkacsoport a KGST-tagországok statisztikai hivatalai számára aktuális gépi adatfeldolgozási és statisztikai információrendszer-fejlesztési kérdéseket tűzi napirendre. Munkájában a hangsúly az 1970-es években egyre inkább áttevődött a gépi adatfeldolgozás műszaki és programozási technikai kérdéseiről a számítástechnika és a statisztika közötti „hídépítéssel” kapcsolatos problémákra.

Az utóbbi öt évben a figyelem középpontjába került a statisztikai adatbázisok létrehozása, az adatbázisok használatát elősegítő tájékoztató és mutatókatalógusok kidolgozása, általában a statisztikai adatok rendszerezésének, gépi kezelésének, visszakeresésének és felhasználásának problémája. A munkacsoport éves üléseinek hagyományos formája nem is elégítette ki a hatékony együttműködés iránti növekvő igényt. Ezért 1976-ban ideiglenesen nemzetközi kutató kollektívát hoztak létre a statisztikai adatbázisok fejlesztésének és működtetésének kutatására. A kollektíva az adatbázisok terén rendszerezte az egyes országokban rendelkezésre álló kezdeti eredményeket, tapasztalatokat, és kialakította az adatbázisok létrehozására vonatkozó módszertani ajánlásokat. Tekintve, hogy az egyes országok eltérő gépi eszközökkel rendelkeznek, és a statisztikai adatbázisokkal kapcsolatos követelményben határozottan tükröződnek az egyes országok gazdaságirányítási rendszerének sajátosságai, a részletesebb kidolgozás már nemzeti szinten folytatódik.

A munkacsoport javaslatot állított össze a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottsága számára arról, hogy az osztott adatbázisok létrehozásának módszertani alapjait is nemzetközi kutató kollektíva dolgozza ki. Ez a téma különösen időszerű számunkra a statisztikai és a pénzügyi, valamint tervezési információ-rendszerek integrációja terén folytatott informatikai fejlesztés szempontjából.

A harmadik napirendi pont keretében a kisszámítógépek statisztikai alkalmazásáról a lengyel delegáció által előterjesztett összefoglalót vitatták meg. Megállapították, hogy a KGST-tagországok statisztikai szerveinél a kisszámítógépeket többféle célra alkalmazzák, a fontosabbak: önálló számítógépként

statisztikai feldolgozásra, statisztikai adatfelvételek és beszámolójelentések anyagának gépi adathordozón való előkészítésére, az adatok logikai és számszaki ellenőrzésére és javítására, továbbá kisebb méretű adatbázisok kezelésére és a területi – helyi párt- és állami – szervek adatbázisokból történő tájékoztatására. A magyar delegáció felszólalásában röviden ismertette a Központi Statisztikai Hivatal területi igazgatóságainak kisszámítógépes adatfeldolgozó rendszerével kapcsolatos terveket és elgondolásokat. A munkacsoport felkérte a magyar delegációt, hogy a fejlesztés részleteiről és első gyakorlati tapasztalatairól a következő ülésen tartson ismertetőt.

A negyedik napirendi pont keretében a bolgár és a román delegáció közös anyagban számolt be a tervteljesítés operatív információinak területi és országos szintű távfeldolgozási rendszeréről. Az információs rendszert a várnai megyei számítóközpontban működés közben is bemutatták az értekezlet résztvevőinek. A rendszer a tervteljesítés dekád és havi jelentéseinek gyűjtését, megyei szintű feldolgozását és az adatok fővárosba való továbbítását, valamint a megyei vezetés részére számítógépes operatív tájékoztatást végző nagyon hasznos eszköznek tűnik a gazdaságirányítás közvetlen tervutasításos módszerében.

Az ötödik napirendi pont keretében a csehszlovák delegáció beszámolt a pozsonyi Számítástechnikai Kutató Központban kifejlesztett SOFIS programrendszer statisztikai alkalmazásairól ESZR-gépek igénybevételével. A SOFIS egyik alrendszerét, mely a statisztikai elemzés számszerű eredményeit számítógéppel vezérelt rajzológépen statisztikai diagramok formájában jeleníti meg, a magyar Központi Statisztika Hivatal Számítóközpontja átvette, kipróbálta és a statisztikus felhasználók rendelkezésére bocsátotta.

A hatodik napirendi pontban a statisztikai hivatali számítóközpontok belső irányításának rendszerével kapcsolatos fejlesztési feladatokat tekintették át a szovjet delegáció előterjesztése alapján. Ezek a számítóközpontok a legtöbb KGST-tagországban a legnagyobbak közé tartoznak műszaki eszközeik állományát és a gépi feldolgozási munkák volumenét tekintve, ezért belső irányításukban is „nagyüzemi” módszereket kell alkalmazni, beleértve a számítógép felhasználását is. Az anyag megvitatása alapján az a megállapodás született, hogy a statisztikai adatfeldolgozó számítóközpont számítógépes irányításának fontosabb moduljait a tagországok együttműködve alakítják ki.

A munkacsoport elkészítette a következő két évre szóló munkaterv tervezetét, amelyet a Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottság 38. ülése a Bizottság 1982–1983. évi munka-

programjának 4. fejezeteként 1981 novemberében jóváhagyott.

A munkacsoport elnöki tisztét a kialakult rotációs rendnek megfelelően 1982-ben *Pesti*

Lajos, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese látja el. A munkacsoport következő ülésére 1982 őszén, Magyarországon kerül sor.

BÉLYÁ CZ IVÁN KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

DR. SIPOS BÉLA

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságának Bíráló Bizottsága 1981. május 20-án nyilvános vitára bocsátotta *Bélyá cz Ivánnak*, a Pécsi Tudományegyetem adjunktusának kandidátusi értekezését. Az értekezés címe: „A beruházási feszültségek és az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamata gazdaságunkban”. A Bíráló Bizottság tagjai voltak: *Megyeri Endre*, a közgazdaságtudományok kandidátusa (elnök), *Mandel Miklós*, a közgazdaságtudományok kandidátusa (titkár), *Augusztinovic Mária*, a közgazdaságtudományok doktora, *Havas Gábor*, a közgazdaságtudományok kandidátusa, *Huszár Józsefné*; opponensek: *Berend Iván*, a közgazdaságtudományok doktora és *Dániel Tamás*, a közgazdaságtudományok kandidátusa.

AZ ÉRTEKEZÉS ÖSSZEFOGLALÁSA

A beruházási feszültségek és az állóeszközök korszerűsítési problémái gazdasági fejlődésünk feltételrendszerének kulcselemei. A dolgozat gazdag és szisztematikusan rendszerezett statisztikai adatbázisra támaszkodik. Döntően alapkutatási jellegű, a vizsgált folyamatok természetéből következően egyaránt támaszkodik makro- és mikroökonómiai jelenségekre. A gondolati kifejtés alapja a rendelkezésre álló szakirodalom, az említett statisztikai adatbázis, és jelentős mértékben a vállalati gyakorlatból szerzett tapasztalatok.

A disszertáció négy fejezetből áll:

1. A beruházások szerepe a gazdálkodás rendszerében.
2. A beruházási feszültségek keletkezése és megnyilvánulása.
3. Az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatának főbb kérdései.
4. Következtetések, javaslatok.

Az első fejezetben *Bélyá cz Iván* helyesen állapítja meg, hogy a beruházás és a nemzeti jövedelem kapcsolata sajátosan kettős: a beruházásnak – részben – forrása is a megtermelt nemzeti jövedelem, a jövőbeni nemzeti jövedelem színvonala pedig függvénye is a beruházásnak. A két tényező között nem egyszerű számtani kapcsolat van, s így a beruházás nem fogható fel mechanikus növekedésgyorsító eszközként. A beruházás

és a nemzeti jövedelem közötti kapcsolat sokszálú és bonyolult, a nemzeti jövedelem képződésének és a beruházásoknak is olyan belső szabályszerűségei vannak, amelyek kizárják a mechanikus kapcsolatot. A nemzeti jövedelem és a beruházások növekedési arányainak szembeállításával közvetlenül csak korlátozottan minősíthetjük a beruházások hatékonyságát, a tetemes nagyságrendi eltérés azonban arra utal, hogy a beruházások hatékonysága hosszabb távon sem alakul kielégítően. A disszertáció számadatokkal érzékelteti a beruházási színvonal változását. A jelölt megállapítja, hogy hazánkban a szocialista gazdaság fejlődése során mindeddig tartós törekvés mutatkozott a beruházási színvonal magasan tartására. A feszítés által kiváltott gyakori ingadozás arra mutat, hogy a beruházási színvonal magasan tartása időről időre korlátokba ütközik. A tartósan magas beruházási színvonal feszültségképző hatású lehet. A feladat a feszültségek okainak, természetének és megjelenési formáinak vizsgálata. A disszertáció ezt a problémakört a második fejezetben részletesen tárgyalja, ez egyik központi témája. A jelölt a beruházási feszültségek elemzésében legalapvetőbb kapcsolatnak a beruházási igények és a lehetőségek viszonyát tekinti. A feszültségek feltárásának kiinduló pontjaként értelmezi a beruházási volumen mérését. Vitatja, hogy az éves beruházási teljesítés értékei önmagukban elegendő mérőszámoknak tekinthetők. A beruházási színvonal érzékeltetésére nem kevésbé fontosnak tartja a folyamatban levő beruházások darabszámát, nagyságrend szerinti összetételét, illetve a beruházási összvo-lument. A lehetőségek oldalán tisztázza a beruházási szektor összetevőit. A beruházási feszültségek részletes vizsgálata előtt áttekinti a beruházási egyensúly főbb makroökonómiai kérdéseit, kiemelve a beruházási egyensúly viszonyát a gazdasági egyensúly egyéb mozzanataihoz. A beruházási feszültségek elemzésének középpontjában a beruházási kereslet és kínálat differenciált vizsgálata áll. A beruházási keresletet felbontja beruházási szándéokra és fizetőképes beruházási vásárlóerőre, a kínálatot pedig a beruházási javakkal kapcsolatos eladási szándékra és ténylegesen értékesített beruházási javakra. A tényezők páronkénti elemzése alap-

programjának 4. fejezeteként 1981 novemberében jóváhagyott.

A munkacsoport elnöki tisztét a kialakult rotációs rendnek megfelelően 1982-ben *Pesti*

Lajos, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese látja el. A munkacsoport következő ülésére 1982 őszén, Magyarországon kerül sor.

BÉLYÁ CZ IVÁN KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

DR. SIPOS BÉLA

A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Minősítő Bizottságának Bíráló Bizottsága 1981. május 20-án nyilvános vitára bocsátotta *Bélyá cz Ivánnak*, a Pécsi Tudományegyetem adjunktusának kandidátusi értekezését. Az értekezés címe: „A beruházási feszültségek és az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamata gazdaságunkban”. A Bíráló Bizottság tagjai voltak: *Megyeri Endre*, a közgazdaságtudományok kandidátusa (elnök), *Mandel Miklós*, a közgazdaságtudományok kandidátusa (titkár), *Augusztinovic Mária*, a közgazdaságtudományok doktora, *Havas Gábor*, a közgazdaságtudományok kandidátusa, *Huszár Józsefné*; opponensek: *Berend Iván*, a közgazdaságtudományok doktora és *Dániel Tamás*, a közgazdaságtudományok kandidátusa.

AZ ÉRTEKEZÉS ÖSSZEFOGLALÁSA

A beruházási feszültségek és az állóeszközök korszerűsítési problémái gazdasági fejlődésünk feltételrendszerének kulcselemei. A dolgozat gazdag és szisztematikusan rendszerezett statisztikai adatbázisra támaszkodik. Döntően alapkutatási jellegű, a vizsgált folyamatok természetéből következően egyaránt támaszkodik makro- és mikroökonómiai jelenségekre. A gondolati kifejtés alapja a rendelkezésre álló szakirodalom, az említett statisztikai adatbázis, és jelentős mértékben a vállalati gyakorlatból szerzett tapasztalatok.

A disszertáció négy fejezetből áll:

1. A beruházások szerepe a gazdálkodás rendszerében.
2. A beruházási feszültségek keletkezése és megnyilvánulása.
3. Az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatának főbb kérdései.
4. Következtetések, javaslatok.

Az első fejezetben *Bélyá cz Iván* helyesen állapítja meg, hogy a beruházás és a nemzeti jövedelem kapcsolata sajátosan kettős: a beruházásnak – részben – forrása is a megtermelt nemzeti jövedelem, a jövőbeni nemzeti jövedelem színvonala pedig függvénye is a beruházásnak. A két tényező között nem egyszerű számtani kapcsolat van, s így a beruházás nem fogható fel mechanikus növekedésgyorsító eszközként. A beruházás

és a nemzeti jövedelem közötti kapcsolat sokszálú és bonyolult, a nemzeti jövedelem képződésének és a beruházásoknak is olyan belső szabályszerűségei vannak, amelyek kizárják a mechanikus kapcsolatot. A nemzeti jövedelem és a beruházások növekedési arányainak szembeállításával közvetlenül csak korlátozottan minősíthetjük a beruházások hatékonyságát, a tetemes nagyságrendi eltérés azonban arra utal, hogy a beruházások hatékonysága hosszabb távon sem alakul kielégítően. A disszertáció számadatokkal érzékelteti a beruházási színvonal változását. A jelölt megállapítja, hogy hazánkban a szocialista gazdaság fejlődése során mindeddig tartós törekvés mutatkozott a beruházási színvonal magasan tartására. A feszítés által kiváltott gyakori ingadozás arra mutat, hogy a beruházási színvonal magasan tartása időről időre korlátokba ütközik. A tartósan magas beruházási színvonal feszültségképző hatású lehet. A feladat a feszültségek okainak, természetének és megjelenési formáinak vizsgálata. A disszertáció ezt a problémakört a második fejezetben részletesen tárgyalja, ez egyik központi témája. A jelölt a beruházási feszültségek elemzésében legalapvetőbb kapcsolatnak a beruházási igények és a lehetőségek viszonyát tekinti. A feszültségek feltárásának kiinduló pontjaként értelmezi a beruházási volumen mérését. Vitatja, hogy az éves beruházási teljesítés értékei önmagukban elegendő mérőszámoknak tekinthetők. A beruházási színvonal érzékeltetésére nem kevésbé fontosnak tartja a folyamatban levő beruházások darabszámát, nagyságrend szerinti összetételét, illetve a beruházási összvo-lument. A lehetőségek oldalán tisztázza a beruházási szektor összetevőit. A beruházási feszültségek részletes vizsgálata előtt áttekinti a beruházási egyensúly főbb makroökonómiai kérdéseit, kiemelve a beruházási egyensúly viszonyát a gazdasági egyensúly egyéb mozzanataihoz. A beruházási feszültségek elemzésének középpontjában a beruházási kereslet és kínálat differenciált vizsgálata áll. A beruházási keresletet felbontja beruházási szándéokra és fizetőképes beruházási vásárlóerőre, a kínálatot pedig a beruházási javakkal kapcsolatos eladási szándékra és ténylegesen értékesített beruházási javakra. A tényezők páronkénti elemzése alap-

ján arra a következtetésre jut, hogy a beruházási feszültségek kulcskérdése a beruházási szándék; mind a vásárlóerő, mind a beruházási piac működése a beruházási igényképződésnek van alárendelve. Ebben a fejezetben a jelölt részletesen kitér a beruházói magatartás sajátosságaira és a beruházások szabályozásának speciális vonásaira egyensúlytalanság esetén. Megállapítja, hogy beruházási mechanizmusunkat igen erőteljes indításra orientáltság jellemzi, a beruházási vásárlóerő szabályozó funkciója csak korlátozottan érvényesül. A vállalat érdeke tehát a beruházás feltétlen megkezdése s kevésbé fontos gyors, olcsó befejezése. E fejezet befejező részében a jelölt részletesen elemzi a beruházási egyensúly és a koncentráció kapcsolatát.

A harmadik fejezet az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatának főbb kérdéseit foglalja össze. Tisztázza a korszerűsítési folyamat és a beruházási rendszer kapcsolatának sajátosságait. Taglalja a pótlás, a dinamikus szinttartás, a bővítés és a rekonstrukció tartalmi különbségeit és e kategóriák szerepét az állóeszközök újratermelésének folyamatában. Kiemeli azt, hogy állóeszköz-gazdálkodási rendszerünkben a pótlás és bővítés gyakran egybeolvad, a pótlások időnként háttérbe szorúlnak, és túlteng a bővítés. A jelölt állást foglal a rekonstrukciók műszaki és közgazdasági célszerűsége mellett.

A továbbiakban részletes elemzést ad a korszerűsítési folyamat előzményeiről és jelenlegi helyzetéről. Külön figyelmet fordít az állóeszköz-gazdálkodás reform utáni tendenciáira. Megállapítja, hogy a reform után minőségi változások következtek be a korszerűsítési magatartásban, az ösztönzés és érdekeltség fokozottabb lett, de nem következett be a várt, feszítő és kényszerítő hatás. Az amortizációs rendszer átalakítása csak papíron gyorsította fel az állóeszközök nullára leírását, a selejtezés üteme továbbra is rendkívül alacsony (évi 1–2⁰/₀) maradt.

A dolgozat e része a korszerűsítési folyamat konkrét vizsgálata során először termelési szempontból elemzi az állóeszközök pótlását és bővítését, majd elméleti és gyakorlati szempontból is kimerítően vizsgálja az amortizáció képződését, szabályozását és felhasználását. Arra a figyelemre méltó következtetésre jut, hogy a műszaki fejlődés mai dinamizmusa mellett az amortizáció szűkös forrás a kiegyensúlyozott pótlási tevékenység megalapozásához. Az egyik megoldást a gyorsított leírás alkalmazásában látja, s a módszert kritikailag is elemzi. E gondolatkör a korszerűsítési folyamat gazdaságossági kérdéseinek taglalásával zárul.

A negyedik fejezetben a jelölt 19 pontban foglalja össze új, illetve újszerű megállapításait. „A beruházási piac vizsgálatához

– írja a jelölt – adaptálhatók az egyensúlytalan piac elemzési módszerei. A beruházási egyensúlyhiány kulcskérdése a szándékképződés. A beruházási igényképződés konkrét körülményeink között parttalan, hatékony felső korlátok nélküli folyamat. A beruházási piac legfőbb regulátora a beruházási szándék anélkül, hogy közvetlenül jelen lenne a piacon. A beruházási vásárlóerő tényleges korlátozó szerepet nem játszik a szándékképződésben.”

A beruházási piaci egyensúly fontossága – nem tudatos, de objektíve fennálló diszkrimináció eredményeként – másodlagos jelentőségű gazdaságunkban a fogyasztói piaccal szemben. Míg a lakossági vásárlóerő képzése szigorúan a hatékonyságtól függő, addig a beruházási vásárlóerő képződése laza szabályozású, a beruházási pénz „puha” forrás a lakossági vásárlóerőhöz képest. A két piac közötti diszkrimináció elvileg és gyakorlatilag is indokolatlan.

A beruházások szabályozásában az értéki szabályozás – bár megfelel az indirekt irányítás elveinek – konkrét körülményeink között nem lett alapvető. Beruházási mechanizmusunkat naturális jellegű indításra orientáltság jellemzi, a vásárlóerő szabályozása csupán „kullog” a nagy tömegben megkezdett beruházások után, s a vásárlóerő tervszerűtlen kiáramlásának árnyoldalait korrigálja.

A gazdasági mechanizmus reformja után, a piaci mechanizmusok szerepének aktivizálásának ellenére az állóeszköz-állomány gyarapításában, korszerűsítésében a piac nem jelent hatékony kényszerítő erőt, kemény korlátot.

Az amortizáció képződéséből, pótlásban-bővítésben betöltött szerepéből nem következik az adóztatás szükségessége, ezért meg kell fontolni az amortizáció teljes visszahagyását.

BEREND IVÁN OPPONENSI
VÉLEMÉNYÉBŐL

Berend Iván, a közgazdaságtudományok doktora opponensi véleményében hangsúlyozta a témaválasztás elméleti és gyakorlati jelentőségét, majd megállapítja: ideológiai vonatkozásban Bélyácz Iván értekezése a marxizmus-leninizmus elmélete alapján és módszerének alkalmazásával készült. Értékelve a hatalmas méretű forrásanyag és a széles körű saját publikációk alapos feldolgozását, kiemelte az opponens az értekezés pontos és mélyreható elemzéseit, az összefüggésrendszerek jó megragadását, a helyes következtetéseket és gazdaságpolitikai ajánlásokat.

Berend Iván a disszertációnak a beruházási feszültségekkel foglalkozó részével kapcsolatban megállapítja: „... a jelölt korrek-

ten, helyesen vezeti be a beruházási feszültségek problematikáját. Annak ellenére, hogy e téren az utóbbi 10 esztendőben sok publikus művel, tanulmánnyal találkozunk, jó és kerek egészét adja a témának."

Bíráló megjegyzései közül a következőket emeljük ki: „A beruházási piac egyensúlyával kapcsolatban nagyobb szerepet kellett volna adni a strukturális egyensúlyi zavaroknak és vissza kellett volna térni a külgazdasági és nemzetközi együttműködési gondolatokhoz. Elégé ismertnek ítéltető, hogy nem a globális túlkereslet az alapvető probléma, hiszen 1979 óta beruházási folyamatokban lényeges javulást nem tapasztalhatunk, pedig nyilvánvalóan inkább túlkínálati pozíció alakult ki a beruházási piacon."

Az opponens a strukturális problémákkal foglalkozva kiemeli:

– a gyorsan változó világhoz alkalmazkodni kívánó magyar gazdaság eltérő ágazati, területi és anyagi–műszaki struktúrában lép fel beruházási keresletével a piacon;

– a beruházási javak termelésének struktúrájában alapvető változást jelentett az a keresleti tendenciaváltás, amelyik az 1970-es évtized második felében alakult ki: a hetvenes évtized első felében a dinamikus növekvő lakásépítés emelte, vagy legalábbis nem mérsékelte a beruházásokon belül az építkezések arányát, a hetvenes évtized második felében a lakásépítkezés már nem növekedett dinamikus, bizonyos mértékben szinttartásra állt be, emiatt a gépi állóeszközök beszerzése arányban növekedett;

– a hetvenes évtized első felében a gazdaság szerencsés módon nem kényszerült rá a nyersanyag- és energiabázisának gyors ütemű fejlesztésére, és a hatvanas évek végétől kezdődően az energiahordozók struktúrájában bekövetkezett kedvező változások (szénhidrogének arányának növekedése) relatíve olcsóbb erőművi kapacitások fejlesztését biztosították;

– az utóbbi esztendőben megkezdődött egy nagyobb arányú pótlási ciklus, és ez önmagában is gépberuházások arányát növelő tendenciát alakított ki.

Az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatával kapcsolatban opponens véleménye, szerint a jelölt helyesen állapítja meg: a gazdasági fejlődés intenzív szakasza döntően munkaerő-intenzív jellegű és az eszköz-extendívitás tovább él.

„A disszertáció jól ragadja meg – írja az opponens – a beruházási döntések vegyes jellegét. A dinamikus szinttartás tisztázatlan tartalmából kiindulva helyesen vonul végig az a gondolat, amellyel ezt tisztázni próbálja... le kell szögezni, hogy a bíráló nem ért egyet ennek globális alkalmazásával, és ezt csak a kompetitív szféra beruházásaira tudja értelmezni." Majd: „A dolgozatnak a selejtezéssel kapcsolatos állásfoglalása helyesnek ítéltető, és a bíráló is ugyanezen az állásponton van, bár az utóbbi években némi kétely mutatkozott a tekintetben, hogy a kiselejtezés tényét kell-e választóvonalnak tekinteni. A pótlást úgy is lehet értelmezni, hogy annak nem kell szemben állni a kiselejtezési valósággal. Tartalékkapacitások nem feltétlenül szükségtelenek, néha a rugalmas

gazdálkodásnak fontos tényezői lehetnek. Mindemellett az a hatalmas leírt, de ki nem selejtezett gépállomány a korszerűsítési folyamat lényeges fékezője."

Az opponens nem lát összhangot a munkahelyek számának tartása és a gépállomány bővítése között, mert egyfelől a munkahelyek pontosan nem mérhetők, másrészt ez csak globalitásában lehet alapelv. Nem állítható, hogy az ipari munkahelyek számát gazdaságunkban tartani kell. A munkahelyek száma és a foglalkoztatottság között nincs feltétlenül meghatározott kapcsolat.

Az amortizáció elvi problémáival egyetért, különösen annak kettős jellegével: pótlás és jövedelem.

Az opponens szerint a disszertáció nem fejt ki elég világosan nézetét a bővítésről és a pótlásról.

A kutatás főbb eredményeivel kapcsolatban Berend Iván többek között megállapítja, hogy a jelölt a kissé szűkre szabott téziseiben 19 újszerű tudományos eredményt rögzít. A bíráló megjegyzése szerint Bélyácz Iván nem tett kellő különbséget saját kutatásának eredményei és a tudományosan újszerű megállapítások között. A tézisekben felsorolt újszerűség eltűzött, és ennek csak egy része fogadható el. Mindezeket összevetve az opponens véleménye szerint a dolgozat tudományos újszerűsége szerényebb, de ez semmiképpen sem mérsékli a disszertáció értékét.

Végezetül az opponens javasolja az értekezés vitára bocsátását és elfogadását.

DÁNIEL TAMÁS
OPPONENSI VÉLEMÉNYEBŐL

Dániel Tamás, a közgazdaságtudományok kandidátusa hangsúlyozta opponensi véleményében a témaválasztás időszerűségét és azt, hogy az értekezés összhangban áll a társadalmi fejlődés követelményeivel. Az opponens kifogásolta, hogy a jelölt az értekezés két fő részét nem kapcsolta össze, de hozzátette, hogy a két érintett téma közül bármelyik részletesebb kidolgozása alkalmas lett volna arra, hogy azt kandidátusi disszertációként a jelölt benyújtsa. A disszertáció: „... így is értékes mű, számos újszerű megállapítást tartalmaz, a kifogásolt kettős témaválasztás ezért elsősorban az esetleges publikációnál képez majd akadályt”. Az opponens bírálja azt, hogy a jelölt bizonyos fogalmakat sajátosan használ. „Azt állítja, hogy a beruházási szándék áll szemben a tényleges beruházáskivitelezési kapacitásokkal, és ezt a megfogalmazást úgy érti, hogy amikor a beruházó elhatároz egy bizonyos beruházást, nem áll még szükségképpen a beruházási pénzügyi fedezet a rendelkezésére; ennek ellenére mégis megrendelőként lép

fel, és ilyen értelemben nem a fizetőképes kereslet, hanem a beruházási szándék áll szemben a kínálattal. Ez a beruházási egyensúlyhiány kulcskérdése, mondja. Ez az okfejtés kétségtelenül igaz. Kellett volna azonban beszélni egy korábbi állapotról is; arról nevezetesen, amikor a beruházó mérlegeli állóeszköz-állományának műszaki állapotát, a beruházási lehetőségeket, a piac által vele szemben támasztott igényeket, és amikor többféle beruházási szándék között rangsorol.

Az opponens egyetért a jelölttel abban, hogy: a beruházási javak piaci egyensúlya ez idő szerint csak másodlagos jelentőségű gazdaságunkban a fogyasztói piaccal szemben; aminek következményeként – ezt már az opponens teszi hozzá – az esetleg fellépő hiányok kiküszöbölésére illetékes hatóságok nem intézkednek olyan következetességgel, mint ahogy ezt a politikailag sokkal érzékenyebb fogyasztói piaci hiányok esetében teszik. Kétségtelenül igaz, hogy a beruházási pénz „puha” forrás a lakossági vásárlóerőhöz képest; ennek indokaként a jelölt megemlíthette volna azt a sokak tudatában még mindig meglevő nézetet, hogy a több beruházás a gyorsabb előrehaladás lépcsőfokának tekinthető. Ugyanennek a magatartásnak egy másik megjelenési formája, hogy az ágazati és a területi szervek gyakran „nyomást” gyakorolnak a beruházási keretek kialakításáért illetékes szervekre, s ez is hozzájárul a jelölt által elemzett helyzet kialakulásához.

Az opponens pozitívan értékelte az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatáról mondottakat. Megállapítja, hogy a disszertáció kellő részletességgel és alaposággal elemzi az állóeszköz-állomány korszerűsítési folyamatának főbb kérdéseit. Feldolgozza a hazai szakirodalmat, továbbá a statisztikai adatokat, és azokból helyes következtetésekre jut. Egyet lehet érteni azokkal a főbb megállapításokkal, amelyek szerint

- az állam által kezdeményezett beruházások sokszor indokolatlanul szerepelnek a vállalati beruházási döntési körben;
- a selejtezés ütemének statisztikai adatokból történő értékelése félreértésre ad alkalmat;
- 1968-tól meggyorsult az állóeszközök nullára leírása, de ezt nem követte a tényleges selejtezés;
- az értékcsökkenési leírási mód és ütem alkalmazásának eldöntését decentralizálni kellene.

Újszerű az állóeszköz-állomány korszerűsítése és az amortizáció adóztatása közötti összefüggés tárgyalása.

Kifogásolja az opponens, hogy a jelölt néhány helyen homályosan fogalmaz. Így a dinamikus szinttartás fogalmát tartalmilag tisztázatlannak minősíti, ugyanakkor ő maga kifejti, hogy a dinamikus szinttartás

- a műszaki haladást (teljesítménynövekedést, korszerűsítést stb.) magában foglaló gépcsere, ami a

piachoz való rugalmas alkalmazkodás egyik előfeltétele;

- a vállalat nyereségének szinten tartását szolgálja;
- feltételeit a vállalatnak saját eszközeiből kell biztosítania.

Abban a jelöltnek igaza van, hogy a dinamikus szinttartás fogalma elvi megkülönböztetést jelent a fizikai értelemben vett szinttartástól (az állóeszközök „egyszerű” újratermelésétől), és hogy a dinamikus szinttartás a gyakorlatban összeolvad a kisebb-nagyobb bővítésekkel. A fogalom bevezetésének mindössze az volt a rendeltetése, hogy érzékeltesse a vállalatokkal: a fizikai értelemben vett szinttartás eleve a korszerűtlenség konzerválását jelenti, lemaradást a szakma általános fejlődésétől. Ha most 12–14 évvel az új gazdaságirányítási rendszer kialakítása után ezt a fogalmat bírálni lehet, akkor ez abból a megfontolásból származik, hogy a műszaki–technológiai fejlődés (mikroprocesszorok, robotgépek alkalmazása stb.) nyomán már teljes technológiai rendszerekben kell gondolkodni, mert egy-egy gép cseréje–pótlása óhatatlanul az elavult és a korszerű gépek egymásutániségát eredményezi, ami szűk keresztmetszetekben, minőségi diszrepanciákban nyilvánul meg, és nem jelenti magának a termelő folyamatnak a korszerűsödését.

Jelölt jól fejti ki a selejtezés és a nullára leírás közgazdasági összefüggéseit. Kifogásolja, hogy a leírási rendszerben alkalmazott kategóriák túl korai amortizálódást vagy a leírás túlzott lassúságát vonják maguk után. Ezen csak úgy lehetne segíteni, ha nemcsak állóeszköztípusonkénti, hanem állóeszköz-egyenkénti leírási kulcsokat is alkalmaznánk, amely kulcsok figyelembe vennék a műszakszámon túl a gépigénybevétel és a gépkarbantartás specifikumait, de előre látnánk a műszaki–gazdasági avulás jövőbeni alakulását is. Mindez túlzott munkaigénnyel járna, illetve – részben – megvalósíthatatlan volna. Azzal egyet lehet érteni, hogy a vállalatoknak a leírási ciklus meghatározásában, illetve a leírás módjának megválasztásában nagyobb szabadságot kellene biztosítani. Véleménye szerint a piaci konjunktúra, a termelés nagyobb vagy kisebb ütemű fejlődése alapján kellene a vállalatoknak a leírás mértékét megszabniuk, aminek következtében az egyik évben többet, a másikban kevesebbet írnanak le; követelményként csak azt tartva szem előtt, hogy a pótlási ciklusidő egésze alatt a teljes leírás bekövetkezzék, illetve ezt a nagyobb szabadságot ne használhassa a vállalat az első évek magasabb nyereség-alakulásának eszközeként. Feltehető, hogy a helyesen vezetett vállalat igyekezne a jó konjunktúrában „minél többet” leírni, hiszen ez lehetővé tenné, hogy a későbbi években – kedvezőtlenebb konjunktúrát vagy termé-

keinek korszerűtlenedését feltételezve – csökkentse árait anélkül, hogy az reá nézve hátránnyal járna, állapítja meg Dániel Tamás opponensi véleményében.

Összefoglalva véleményét az opponens a következőket írja: „A disszertáció sok értékes megállapítást, újszerű felismerést tartalmaz, amelyek a beruházási piac, illetve az állóeszköz-gazdálkodás jobb megértését szolgálják, és adalékokat szolgáltatnak azok esetleges továbbfejlesztéséhez. Az ebbeli érdemeket nem semlegesítik azok a megállapítások, amelyeket kifogásoltam, illetve amelyek sokszor a disszertáció főbb mondanivalójával is ellentmondásba kerülnek. A disszertáció arról tanúskodik, hogy a jelölt az értekezés témakörében és az ezzel összefüggő kérdésekben mélyreható elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkezik, és hogy önálló tudományos kutatómunkára alkalmas.”

BÉLYÁ CZ IVÁN VALASZÁBÓ L

Bélyá cz Ivá nnak *Berend Iván* opponensi véleményére adott válaszá ból a következőket emeljük ki.

– Bár a beruházási feszültségeket tagláló gondolatmenet érinti a strukturális egyensúlyzavarokat, a jelölt azonban elismeri, hogy nem kellő sú llyal. Az opponens részletesen kiegészítette és konkretizálta ezeket a strukturális problémákat.

– A dinamikus szinttartás kategóriáját a jelölt is csak a kompetitív szférára tekinti alkalmazhatónak.

– A kiselejtezés tényét szerinte sem tekinthetjük kizárólagos választóvonalnak, a tartalékkapacitások feltétlenül szükségesek. Hangsúlyozza az értekezésben is említett fenntartásokat a kapacitás jellegével, a munkahelyszámmal, a lekötött eszközök kihasználtságával kapcsolatban.

– A korszerűsödési folyamat különböző nézőpontokból való közelítéséhez az opponens néhány fogalmi megjegyzést fűzött, s korrigálta a fogalmi pontatlanságokat. A munkahelyek száma és a foglalkoztatottság közötti kapcsolatot létezőnek érzi, és úgy érti, hogy az ipari munkahelyszám tartása a foglalkoztatottság csökkenő tendenciája mellett, a növekedés korlátozását jelenti. Különös hangsúlyt kap ez a kapcsolat azzal, hogy a beruházási tevékenység extenzív munkahelyteremtő jellege lényegileg nem módosult.

– Az opponens megállapítja, hogy a pótlás és bővítés kifejtése nem elég világos. A kifejtés során a jelölt valóban valamilyen konkrét gép pótlásának összefüggésében gondolkodott. A megfogalmazás zártságával és merevségével kapcsolatos kritika jogosságát nem vonja kétségbe, álláspontja viszont kiegészítésre szorul a kifejtés egyoldalúsága miatt. A megfogalmazás zártsága a beruhá-

zás- és amortizációs szabályozás funkcionáló rendszerével szemben védekező reakciót tükröz. A jelölt elméletileg sem úgy fogja fel a pótlás kérdését, hogy minden időben minden gépet pótolni kell, a szelektivitásnak és a struktúraátrendeződésnek itt is érvényesülnie kell. A beruházás- és amortizációs szabályozás adott rendszere azonban, a források újraelosztásának hatékonyságát túlértékelve, megrendítette a pótlási pozíciókat. A szelektivitás elve mögött olyan beruházás- és jövedelemszabályozási mentalitás húzódik meg, amely globálisan rendítette meg az egyszerű újratermelés pozícióit. Nagyfokú esetlegesség és szubjektívizmus keveredhet a szelektivitás egyébként progresszív elvével, ami nyilvánvaló hátrányok forrása. Egy globális forrásújraelosztó mechanizmus sosem képes úgy érzékelni a pótlási igényeket, mint a racionális szelektivitásra képes reálszféra.

A jelölt *Dániel Tamás* opponensi véleményére – többek között – a következőket válaszolta.

– Az opponens első kritikai megállapítása az értekezés kettős témaválasztásával kapcsolatos. A kapcsolódási pontok hiányát a tézisekben úgy indokolta a jelölt, hogy erejét meghaladó vállalkozás lett volna a két problémakör egymásra vonatkoztatása. Az értekezés kifejtése latensen magában hordozott egy bizonyos kapcsolódást, nevezetesen azt az ellentmondást, hogy a beruházási feszültségek elemzése mindvégig a hiány gondolatát sugallja, az állóeszköz-állománnyal foglalkozó rész pedig a túlfejlesztettség, a kihasználatlanság problémáját. Ahhoz, hogy ez a két átfogó gondolat kör egységes egészszé álljon össze, foglalkoznia kellett volna a beruházási cél kiválasztásának komplex problematikájával, az erőforrás-hasznosítás összetett kérdéskörével, a beruházási forrásképződés és felhasználás rendszerének ellentmondásaival. A két gondolat kört azon a fokon fejtette ki, ahogyan benne egyenként megérelődött.

– A beruházási feszültségek elemzése során a beruházási szándék és lehetőség viszonyát fő alkotóelemek segítségével igyekezett kimunkálni. Az opponens a beruházási szándékképződés általa nem kellő hangsúllyal elemzett mozzanataira hívja fel a figyelmet, egyrészt azzal, hogy elhatárolja a szándékképződés pozitív szelekciós lépéseit a kontrollálatlan szándéktúltengéstől, másrészt a beruházási igények képződésében tapasztalható „alulról jövő” nyomás jelentőségének kiemelésével.

– A dinamikus szinttartás tartalmi tisztázatlanságán azt értette, hogy ha az említett három tartalmi megkülönböztetés bizonyos fokig ellentmondásos, akkor a különböző szinttartásigényű vállalatok számára az egységes szabályozás (1968 után) már az induló

helyzetben eleve eltérő körülményeket teremtett. Az opponens érzékletes példákat említ arra a tartalmi differenciálódásra—relativizálódásra, ami az indulást követően a beruházási gyakorlatban végbement.

*

A Bíráló Bizottság a jelölt választát elfogadta, és egyetértett az opponensekkel a

disszertáció jelentőségét és értékeit illetően, javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Bélyácz Ivánnak a közgazdaságtudományok kandidátusa címet ítélje oda. (A Tudományos Minősítő Bizottság 1980. október 2-i ülésén foglalkozott a Bíráló Bizottság javaslatával, és annak alapján dr. Bélyácz Ivánt a közgazdaságtudományok kandidátusává nyilvánította.)

MAGYAR SZAKIRODALOM

MUNKAGAZDASÁGTAN

(Szerk.: *Timár János*.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 478 old.

Hézagpótló kézikönyvet jelentetett meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, amikor a *Timár János* által szerkesztett Munkagazdaságtan c. kiadványt kiadta. (Szerzők: *Timár János, Révész Gábor, Kóvári György, Koncz Katalin*; társszerzők: *Andics Jenő, Illés Iván, Gálasi Péter, Kovács János, Pongrácz László, Gerencsér László, Bánki Pál*.) A könyv nem azokat a gyakorlati tudnivalókat tartalmazza, amelyek a munkaügyekkel foglalkozók egy részének mindennapi tevékenységéhez szükségesek (jogszabályok, statisztikai fogalmak, számolási technikák a különböző szabályozók alkalmazásához), hanem nagyrészt a munkaügyek közgazdasági és kisebb mértékben szociológiai alapjait és hátterét világítja meg. Ebből következik, hogy ez a kézikönyv elsősorban a munkaügyek iránti érdeklődő egyetemi hallgatóknak, másodsorban a munkaügyek népgazdasági, valamint vállalati szintű irányítóinak lehet hasznos olvasnivalója. A könyv íróinak szándéka az volt, hogy csak azokat az ismereteket közöljék, amelyek elméleti és gyakorlati szempontból már tisztázottnak tekinthetők, ezért maradtak ki olyan mostanában „divatos” témák, mint a munkaerőpiac értelmezése és működési mechanizmusainak leírása; a teljes és a hatékony foglalkoztatás adott gazdaságnövekedési feltételek melletti eléggé ellentmondásos viszonya stb.

A könyv 13 fejezetet tartalmaz. Az első hét tartalmi egység a munkaügyek népgazdasági szintű összefüggéseit mutatja be, a további részek a vállalati vonatkozásokkal foglalkoznak. A munkaügyek makroszintű összefüggéseinek tárgyalása a népesség gazdasági aktivitását meghatározó tényezők széles körű bemutatásával kezdődik. Szó esik ebben a fejezetben azokról a demográfiai folyamatokról — a születésekről, a halandóságról, a vándorlásokról —, amelyek a munkaerőforrás alapját képező népesség számát, kor és nemek szerinti összetételét meghatározzák, majd ezt követően kerül sor a differenciális

(kor és nemek szerinti) gazdasági aktivitás sajátosságainak és foglalkoztatáspolitikai következményeinek leírására. A második fejezet a munkaerő-struktúra főbb megjelenési formáival, így az ágazati, foglalkozási, szakképzettségi struktúrával, illetve ezek változásainak fontosabb hazai és nemzetközi jellemzőivel ismerteti meg az olvasót. E tartalmi egység egyik erénye, hogy a technikai fejlődésnek a munka tartalmára gyakorolt hatásait igen differenciált szemléletmód alapján tárgyalja. Így elkerüli azokat az időnként más művekben található megközelítéseket, amelyek a technikai fejlődést konfliktusmentes folyamatnak és csak pozitív következmények okozójának tekintik.

A harmadik fejezet tárgyalja a munkaerő mozgását. Itt a szerzők az ágazati, területi, szakképzettségi és foglalkozási mobilitás lényegesebb jellemzőit ismertetik. A munkaerő foglalkoztatásával kapcsolatos makroszintű összefüggések leírását a munkaerő-tervezéssel foglalkozó fejezet zárja le. A népgazdasági szintű munkaerő-tervezés két, tartalmában különböző, de egymással szorosan összefüggő blokkból áll. Az egyik blokk a foglalkoztatás tervezése, amely a globális, valamint a kor, a nemek és a terület szerinti strukturális egyensúly tervezését tartalmazza. Ennek alapját az országos és területi munkaerőmérleg-rendszer képezi. A másik blokkot a népgazdaság szakmunkaerő-szükségletének tervezése képezi, amelyhez különböző módszerek (normatív, modellüzem, matematikai programozási modellek stb.) állnak a tervezők rendelkezésére.

Az ötödik fejezet funkciója nem teljesen világos. Ahhoz ugyanis, hogy a munkajövedelmek elosztásával a munkavállalók ösztönzésével kapcsolatos tudnivalókat ismertetni lehessen, nem feltétlenül szükséges a lakossági jövedelmek képződésének és elosztásának teljes folyamatát, továbbá a jövedelemelosztás és a társadalmi egyenlőség kérdéseit tárgyalni. Elegendő lenne csak arra utalni (amit egyébként a hatodik fejezet meg is tesz), hogy Magyarországon a lakossági jövedelmeknek mintegy 70 százalékát a munkajövedelmek teszik ki.

helyzetben eleve eltérő körülményeket teremtett. Az opponens érzékletes példákat említ arra a tartalmi differenciálódásra—relativizálódásra, ami az indulást követően a beruházási gyakorlatban végbement.

*

A Bíráló Bizottság a jelölt választát elfogadta, és egyetértett az opponensekkel a

disszertáció jelentőségét és értékeit illetően, javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Bélyácz Ivánnak a közgazdaságtudományok kandidátusa címet ítélje oda. (A Tudományos Minősítő Bizottság 1980. október 2-i ülésén foglalkozott a Bíráló Bizottság javaslatával, és annak alapján dr. Bélyácz Ivánt a közgazdaságtudományok kandidátusává nyilvánította.)

MAGYAR SZAKIRODALOM

MUNKAGAZDASÁGTAN

(Szerk.: *Timár János.*) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 478 old.

Hézagpótló kézikönyvet jelentetett meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, amikor a *Timár János* által szerkesztett *Munkagazdaságtan* c. kiadványt kiadta. (Szerzők: *Timár János, Révész Gábor, Kóvári György, Koncz Katalin*; társszerzők: *Andics Jenő, Illés Iván, Gálasi Péter, Kovács János, Pongrácz László, Gerencsér László, Bánki Pál.*) A könyv nem azokat a gyakorlati tudnivalókat tartalmazza, amelyek a munkaügyekkel foglalkozók egy részének mindennapi tevékenységéhez szükségesek (jogsabályok, statisztikai fogalmak, számolási technikák a különböző szabályozók alkalmazásához), hanem nagyrészt a munkaügyek közgazdasági és kisebb mértékben szociológiai alapjait és hátterét világítja meg. Ebből következik, hogy ez a kézikönyv elsősorban a munkaügyek iránti érdeklődő egyetemi hallgatóknak, másodsorban a munkaügyek népgazdasági, valamint vállalati szintű irányítóinak lehet hasznos olvasnivalója. A könyv íróinak szándéka az volt, hogy csak azokat az ismereteket közöljék, amelyek elméleti és gyakorlati szempontból már tisztázottnak tekinthetők, ezért maradtak ki olyan mostanában „divatos” témák, mint a munkaerőpiac értelmezése és működési mechanizmusainak leírása; a teljes és a hatékony foglalkoztatás adott gazdaságnövekedési feltételek melletti eléggé ellentmondásos viszonya stb.

A könyv 13 fejezetet tartalmaz. Az első hét tartalmi egység a munkaügyek népgazdasági szintű összefüggéseit mutatja be, a további részek a vállalati vonatkozásokkal foglalkoznak. A munkaügyek makroszintű összefüggéseinek tárgyalása a népesség gazdasági aktivitását meghatározó tényezők széles körű bemutatásával kezdődik. Szó esik ebben a fejezetben azokról a demográfiai folyamatokról — a születésekről, a halandóságról, a vándorlásokról —, amelyek a munkaerőforrás alapját képező népesség számát, kor és nemek szerinti összetételét meghatározzák, majd ezt követően kerül sor a differenciális

(kor és nemek szerinti) gazdasági aktivitás sajátosságainak és foglalkoztatáspolitikai következményeinek leírására. A második fejezet a munkaerő-struktúra főbb megjelenési formáival, így az ágazati, foglalkozási, szak-képzettségi struktúrával, illetve ezek változásainak fontosabb hazai és nemzetközi jellemzőivel ismerteti meg az olvasót. E tartalmi egység egyik erénye, hogy a technikai fejlődésnek a munka tartalmára gyakorolt hatásait igen differenciált szemléletmód alapján tárgyalja. Így elkerüli azokat az időnként más művekben található megközelítéseket, amelyek a technikai fejlődést konfliktusmentes folyamatnak és csak pozitív következmények okozójának tekintik.

A harmadik fejezet tárgyalja a munkaerő mozgását. Itt a szerzők az ágazati, területi, szakképzettségi és foglalkozási mobilitás lényegesebb jellemzőit ismertetik. A munkaerő foglalkoztatásával kapcsolatos makroszintű összefüggések leírását a munkaerő-tervezéssel foglalkozó fejezet zárja le. A népgazdasági szintű munkaerő-tervezés két, tartalmában különböző, de egymással szorosan összefüggő blokkból áll. Az egyik blokk a foglalkoztatás tervezése, amely a globális, valamint a kor, a nemek és a terület szerinti strukturális egyensúly tervezését tartalmazza. Ennek alapját az országos és területi munkaerőmérleg-rendszer képezi. A másik blokkot a népgazdaság szakmunkaerő-szükségletének tervezése képezi, amelyhez különböző módszerek (normatív, modellüzem, matematikai programozási modellek stb.) állnak a tervezők rendelkezésére.

Az ötödik fejezet funkciója nem teljesen világos. Ahhoz ugyanis, hogy a munkajövedelmek elosztásával a munkavállalók ösztönzésével kapcsolatos tudnivalókat ismertetni lehessen, nem feltétlenül szükséges a lakossági jövedelmek képződésének és elosztásának teljes folyamatát, továbbá a jövedelemelosztás és a társadalmi egyenlőség kérdéseit tárgyalni. Elegendő lenne csak arra utalni (amit egyébként a hatodik fejezet meg is tesz), hogy Magyarországon a lakossági jövedelmeknek mintegy 70 százalékát a munkajövedelmek teszik ki.

A hatodik fejezet a kereseti arányokat alakító tényezőkkel, valamint ezek működésével foglalkozik. A kereseti arányok – a főbb tendenciákat tekintve – három objektív gazdasági követelményt fejeznek ki: a keresetek és a munkateljesítmények összefüggését, a hierarchikus munkamegosztás, valamint a munkaerőpiaci helyzet hatásait. E tényezők bemutatását követi a munka szerinti elosztás elvének kifejtése. A szerzők világosan megfogalmazzák, hogy a munka szerinti elosztás törvényéből nem lehet a konkrét bérarányok meghatározását levezetni (bár erre közgazdasági tartalmukat tekintve erősen vitatható kísérletek már történtek). Ez az elv a szerzők felfogásában a szocializmus jellegét kifejező specifikus elosztási elv, amelynek érvényesítése egyrészt biztosítja, hogy az elosztási viszonyokban a tőkejövedelmeknek nincs érdemleges szerepük, ami más oldalról azt is jelenti, hogy a személyi jövedelmek nem funkcionálhatnak mások kizsákmányolására alkalmas eszközként; másrészt kijelöli a személyi jövedelmek differenciálódásának alsó és felső határát. E határok között a keresetek szóródását a már említett három tényező alakítja.

Ezt a fejezetet a magyar kereseti arányok statisztikai adatok alapján történő elemzése zárja le.

A hetedik fejezet tömören ismerteti a vállalati keresetszabályozás főbb elveit és módszereit. Az olvasó rövid áttekintést kap a direkt irányítás körülményei közötti keresetszabályozásról, majd részletesebb kifejtés következik az 1968 után alkalmazott szabályozási megoldásokról. Ebben a fejezetben ismertetik a szerzők a keresetszabályozásról 1978–1979-ben ismét fellángolt vitát, bemutatják a vitában megfogalmazott főbb nézeteket, azok előnyeire és lehetséges következményeire egyaránt kitérnek. A nyolcadik fejezet tárgya a vállalati belső érdekeltségi rendszer. A szakirodalom túlnyomó része a belső érdekeltségi rendszert azonosítja a vállalati egységek bérfelállítását, a részesedési alap egységek közötti elosztását meghatározó szabályok és mutatók leírásával és tipizálásával. Az ismertett könyvben a belső érdekeltség tárgyalása újszerű módon, az utóbbi időben oly gyakran hangoztatott, de oly kevésszer megvalósított interdiszciplináris megközelítés alapján történik. A szerzők megmutatják, hogy a belső érdekeltségi rendszer meghatá-

rozott társadalmi–gazdasági körülmények közé ágyazva működik, kialakulását és funkcionálását pusztán közgazdasági megfontolások alapján nehéz értelmezni, tekintettel kell lenni a hierarchikus hatalmi viszonyokra, az adott vállalatnál ható konvenciókra, az egyes munkavállalói csoportok érdekérvényesítési képességére is.

A következő (kilencedik) fejezet az elosztás és ösztönzés gyakorlati alkalmazásait mutatja be, itt esik szó a különböző alpbérendszerekről, valamint a különböző bérformák lényegi jellemzőiről és alkalmazásuk feltételeiről.

A kézikönyv utolsó négy fejezete a vállalati munkaerő-politika, munkaerő-tervezés és munkaerő-gazdálkodás kérdéseit tárgyalja. E nagyobb tartalmi egység kiindulópontja a vállalati munkaerő-politika, amelynek kidolgozása és megalapozása a vállalati munkaerő-tervezés útján történik. A különböző tartalmú és felépítésű munkaerőtervek mindegyike – némi egyszerűsítéssel élve – három fő részből tevődik össze. E részek a következők:

- a munkaerő-szükségleti terv,
- a munkaerő-szükséglet fedezetének terve,
- a szükséglet és a fedezet összekapcsolásának terve.

A könyv szerzőinek felfogása szerint a munkaerő-gazdálkodás olyan operatív tevékenység, amelynek révén a munkaerő-szükséglet és -fedezet összehangolása, valamint a munkaerő hatékony foglalkoztatása történik. Ebben az értelmezésben a munkaerő-gazdálkodás fő funkcióit a munkaerő felvétele és munkába állítása, a munkaerő vállalaton belüli elosztása és hatékony felhasználása, valamint a munkaerő ismereteinek fejlesztése képezik.

A kézikönyv bőségesen támaszkodik a hazai és a nemzetközi tendenciák leírásához jól hasznosítható statisztikai adatokra, elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal különböző kiadványaiban publikált adatokra, demográfus, statisztikus, közgazdász szakértők tanulmányaira.

A magyar közgazdasági irodalom a Munkagazdaságtan c. könyv kiadásával értékes, alapvető művel gazdagodott. A könyv sikerrel teljesíti azon célját, hogy tudományos igényességgel rendszerezett ismereteket nyújtson a munkaügyi szakembereknek.

Dr. Késedi Ferenc

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyugdíjba vonulása alkalmából, eredményes munkája elismerésül a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1006/1977. (II. 17.) Mt. h. sz. határozatával alapított

KIVÁLÓ MUNKAÉRT

kitüntetést adományozta *dr. Délceg Edénének*, az Elnökhelyettesi Titkárság főelőadójának.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke eredményes munkájuk elismeréseként a Hivatal alábbi dolgozóit *elnöki dicséretben* részesítette: *dr. Bézi Erzsébetet*, a Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai főosztály főmunkatársát, *Brukner Jenőt*, az Igazgatási és Költségvetési főosztály vezető-helyettesét, *dr. Deák Istvánt*, a Mezőgazdasági Statisztikai főosztály vezető-helyettesét, *Dienes Istvánt*, a Számítástechnika-alkalmazási főosztály főelőadóját, *Harcza Istvánt*, a Társadalmi Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesét, *dr. Józán Pétert*, a Népesedésszisztkai főosztály osztályvezetőjét, *Kamarás Ferencet*, a Népe-

sedésszisztkai főosztály osztályvezető-helyettesét, *Lajos Józsefnét*, az Iparstatisztikai főosztály osztályvezetőjét, *Peller Róbertet*, a Számítástechnika-alkalmazási főosztály főosztályvezető-helyettesét, *Varga Alajosnét*, a Társadalmi Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesét.

*

A Központi Statisztikai Hivatal elnöke kiemelkedő munkájuk elismeréseként az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal alábbi dolgozóit *elnöki dicséretben* részesítette: *Békés Györgyné* főelőadót, *Divinyi József* főosztályvezető-helyettesét, *Györi József* csoportvezetőt, *dr. Károly István* osztályvezetőt, *dr. Klimó Zsuzsanna* főelőadót, *dr. Muzslay Róbertné* csoportvezetőt.

Kinevezés. *Barta Barnabás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese *dr. Miltényi Károly* statisztikai főtanácsost a Szociális Statisztikai osztály vezetésére adott megbízásának érintetlenül hagyásával 1982. január 1-i hatállyal kinevezte a Társadalmi Statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesévé.

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Önálló osztály létesítése. A Központi Statisztikai Hivatal elnökének 4/1981. KSH sz. határozata értelmében az Igazgatási és Költségvetési főosztály keretében működő Nemzetközi Kapcsolatok osztálya, Protokoll osztály és a Magyar Népköztársaság Statisztikai Állandó Kormánybizottságának Titkársága összehívásával 1981. október 15-i hatállyal Nemzetközi Kapcsolatok Önálló osztálya létesült. Az osztály a Központi Statisztikai Hivatal elnökének közvetlen felügyelete alá tartozik.

Az ISI 43. ülése. 1981. november 30. és december 11. között Buenos Airesben tartotta 43. konferenciáját a Nemzetközi Statisztikai Intézet mintegy 500 szakértő részvételével.

A konferencián számos új módszert, eljárást, eredményt hoztak nyilvánosságra, ezek közül a legfontosabbak a számítástechnika statisztikai alkalmazásával kapcsolatos kérdések, az elemző programok új változatai, a számítógépes ábrázolási technikával és az adatbázisokkal kapcsolatos eredmények voltak. Külön ülést szenteltek a statisztikai idősorok összehasonlítható tárolása és visszanyerése kérdéseinek. Több előadás foglalkozott a reprezentatív megfigyelések tervezésével és szervezésével.

Az ülésen magyar részről *Nyitrai Ferencné* dr. államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, *dr. Párniczky Gábor*, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem egyetemi tanára és *dr. Révész Pál*, az MTA Matema-

tikai Kutató Intézet tudományos tanácsadója vettek részt.

A konferencia alkalmából sor került az ISI közgyűlésére és az elnökség újraválasztására is. Az elnöki tisztséget *E. Cansado* (Spanyolország) vette át kétéves időszakra, a leköszönő elnöktől, *E. Malinvaud-tól*. Dr. Párniczky Gábort a Nemzetközi Statisztikai Intézet Oktatási Bizottságának tagjává választották. (Az ülés részletesebb ismertetésére visszatérünk.)

Elnöki rendelkezés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke 3/1981. (XII. 5.) KSH számú rendelkezésében kijelölte a Központi Statisztikai Hivatal mellett véleményező és tanácsadó szervként működő Statisztikai Koordinációs Bizottságban képviselt állami szerveket. A rendelkezés szerint a Bizottság munkájában a következő szervek vesznek részt:

Belkereskedelmi Minisztérium
Egészségügyi Minisztérium
Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium
Ipari Minisztérium
Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium
Külkereskedelmi Minisztérium
Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium
Művelődési Minisztérium
Országos Tervhivatal
Pénzügyminisztérium
Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal
Magyar Nemzeti Bank
Magyar Tudományos Akadémia
Minisztertanács Tanácsai Hivatala
Országos Anyag- és Árhivatal
Országos Vízügyi Hivatal

Bolgár statisztikusküldöttség Budapesten.

Nyitrai Ferencné dr. államtitkárnak, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének meghívására 1981. október 12. és 16. között bolgár statisztikusküldöttség tartózkodott Budapesten *dr. Dano Balevszkinék*, a Bolgár Minisztertanács Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottságának (Bolgár Központi Statisztikai Hivatal) elnökének vezetésével.

A bolgár delegációt *Nyitrai Ferencné dr.* tájékoztatta a Hivatal nemzetközi kapcsolatairól, különös tekintettel a szocialista és nem szocialista országokkal folytatott nemzetközi összehasonlítások során szerzett tapasztalataira. Ezt követően a bolgár küldöttség *dr. Kiss Alberttel* és *Pesti Lajossal*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyetteseivel, valamint a Hivatal más vezető munkatársaival folytatott megbeszéléseket az operatív és átfogó gazdasági elemzések témáiról és kidolgozásáról, valamint az adatbankok alkalmazásáról az elemző tevékenység során. Tájékoztatást kaptak a számítástechnika és a statisztika kölcsönhatási rendszerének főbb kérdéseiről, továbbá a Népeségtudományi Kutató Intézet és a Gazdaságkutató Intézet tevékenységéről. A küldöttség felkereste a Hivatal Számítóközpontját, a Statisztikai Kiadó Vállalatot, pécsi látogatása során pedig a KSH Baranya megyei Igazgatóságának tevékenységét és szervezeti felépítését tanulmá-

nyozta. Itt-tartózkodása során *dr. D. Balevszki* előadást tartott a Hivatal vezető munkatársai számára „A bolgár statisztikai jelenlegi helyzete, problémái és jövője” címmel.

A Nemzetközi Népeségtudományi Unió Konferenciája. 1981. december 9. és 16. között Manilában általános konferenciát tartott a Nemzetközi Népeségtudományi Unió. (International Union for the Scientific Study of Population – IUSSP). A konferencián magyar részről *dr. Klinger András* kandidátus, a KSH főosztályvezetője, *dr. Andorka Rudolf* kandidátus, statisztikai főtanácsos, a KSH osztályvezetője vettek részt. Dr. Klinger András „A sterilizálás helyzete a világon”, *dr. Andorka Rudolf* „A termékenység társadalmi-kulturális meghatározóinak demográfiai elemzése egyes európai szocialista országokban” címmel tartott előadást.

Erdei Ferenc emlékdíj adományozása. A Magyar Szociológiai Társaság 1981. november 20-án tartott közgyűlésén átadták a fiatal szociológus kutatógárda legkiemelkedőbb eredményeket felmutató tagjainak kitüntetésére alapított *Erdei Ferenc emlékdíjat*. Az emlékdíjat ez évben *Harcza Istvánnak*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezető-helyettesének ítélték oda a társadalmi mobilitásnak és a községi népesség életmódjának vizsgálatában elért eredményeiért.

Külföldi látogatás. *Dr. Mádai Lajos*, az Országos Közegészségügyi Intézet ny. tudományos osztályvezetője, 1981 őszén előadást tartott több egyesült államokbeli és kanadai egyetemen a férfiak halálozási többletének változásai és okai a világon az elmúlt száz évben témakörből.

A Statisztikai fogalmak sorozat újabb kötete „Az egységes ágazati osztályozási rendszer és az ágazatok tartalmi meghatározása” címmel jelent meg. A kiadvány az 1982. január 1-i hatállyal életbe lépett új egységes ágazati osztályozási rendszer ágazataiba tartozó tevékenységi körök tartalmát ismerteti. Tartalmazza a rendszer hatályba lépését elrendelő államtitkári rendelkezést és annak mellékletét, valamint azokat a technikai kódokat, amelyekkel kapcsolat teremthető az ágazati osztályozás és a költségvetési szervek szakfeladat-rendje között. A kötetet az 1976 óta érvényben levő ágazati osztályozási rendszer, valamint az új osztályozási rendszer kapcsolatát tartalmazó jegyzék egészíti ki.

(Az egységes ágazati osztályozási rendszer és az ágazatok tartalmi meghatározása. Statisztikai fogalmak. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1981. 91 old.)

Életszínvonal-füzetek címmel új kiadványsorozatot indított a Központi Statisztikai Hi-

vatal, mely az életszínvonal, az életkörülmények összetevőit, a magyar társadalom különböző metszeteit kívánja bemutatni. A negyedévenként megjelenő sorozat 1. száma, mely a Központi Statisztikai Hivatal elnökének előszavával jelent meg, az életszínvonal alakulását ismerteti a felszabadulástól napjainkig. A történeti áttekintés után az életszínvonal alakulásának meghatározóit mutatja be, a további fejezetek a lakosság jövedelméről, a szükségletkielégítés színvonaláról adnak átfogó képet, az utolsó fejezet pedig a kiegyenlítődségi folyamatokat vizsgálja a társadalmi osztályok és rétegek életszínvonalában.

A sorozat szerkesztését szerkesztő bizottság végzi, felelős szerkesztője *dr. Zafir Mihály*.

(Életszínvonalunk a felszabadulástól napjainkig. Készült a KSH Közgazdasági főosztályán, *Juhász Jánosné* vezetésével. Összeállította: *dr. Zafir Mihály*. Munkatársak: *dr. Baranyai István, Fajth Gáspár, dr. Fekete Gyula, dr. Horváth Zoltánné, dr. Józán Péter*. Életszínvonalfüzetek 1. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 61 old.)

A Statisztikai módszerek – Témadokumentáció c. sorozat újabb köteteként megjelent *dr. Koncz Gábor*: A művelődésgazdaságtan szakirodalma c. kötete, amelyben a szerző foglalkozik az ide tartozó kutatások háttérrel és alapkérdéseivel, a művelődési intézményekre vonatkozó magyarországi gazdasági vizsgálatokkal és előrejelzési kérdésekkel.

(*Dr. Koncz Gábor*: A művelődésgazdaságtan szakirodalma. Statisztikai módszerek – Témadokumentáció 14. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. h. n. é. n. 108 old.)

Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1980 címmel megjelent a Központi Statisztikai Hivatal részletes adatgyűjteménye. Az évkönyv a következő négy nagy fejezetre oszlik: I. Külkereskedelmi forgalom, II. Műszaki–szellemi termékek külkereskedelmi forgalma, III. Ár- és volumenindexek, IV. Nemzetközi kereskedelem. Az évkönyv orosz és angol nyelvű módszertani megjegyzéseket és táblaszövegeket tartalmazó változatban is megjelent.

(Külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1980. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 480 old.)

A Voproszű Ekonomiki 1981. évi 9. száma közli (116–126. old.) annak a szovjet–magyar kutatócsoportnak a vitacikkét, amelynek kutatási témája a társadalmi fogyasztási alapok szerepe a szocializmusban. A kutatócsoport vezetői: *K. I. Mikul'szkij*, a Szocialista

Világrendszer Gazdaságkutató Intézetének (IÉMSZSZ AN SZSZSZR, Moszkva) igazgatóhelyettese és *Nyilas András*, a KSH Gazdaságkutató Intézet igazgatóhelyettese. (Magyar részről a kutatócsoport tagjai *Szamosvölgyi Elemér* és *Vadnai Tibor* voltak.) A most megjelent tanulmány elsősorban azt elemzi: milyen szerepe van és lehet a társadalmi juttatásoknak a keresők és eltartottak különböző arányából származó családjövedelem-különbségek kiegyenlítésében, valamint azt, hogy e juttatások hogyan növelhetnék a munka szerinti elosztás szerepét a családi jövedelmek alakulásában.

A Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei sorozat legújabb kötete a budapesti 0 éves népesség demográfiai, egészségügyi és antropometriai vizsgálatának eredményeit adja közre az 1970. október 15-i eszmei időpontra vonatkozó teljes körű felvétel alapján.

(A budapesti 0 éves népesség demográfiai, egészségügyi és antropometriai vizsgálata. A Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézetének és a Magyar Tudományos Akadémia Demográfiai Bizottságának Közleményei. 50. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest. 1981. 191 old.)

A statisztika informatikai alapjai oroszul. *Dr. Párniczky Gábor*, a közgazdaságtudományok doktora, egyetemi tanár „A statisztika informatikai alapjai” c., a Statisztikai Kiadó Vállalatnál 1976-ban megjelent könyvét a moszkvai „Finanszű i sztatistika” kiadta orosz nyelven. A fordítás *Ju. A. Danilova* munkája.

(*Párnickij (Párniczky), G.*: Osznovü sztatisticeszkój informatiki. Per. sz veng. *Ju. A. Danilova*. Finanszű i sztatistika. Moszkva. 1981. 199 old.)

Az 1980. évi népszámlálás kiadványsorozatának 21. kötete a népesség demográfiai és iskolázottsági jellemzőit ismertető adatokat adja közre. A kiadvány a szöveges elemzésen kívül négy részre tagozódik: összefoglaló és részletes, valamint megyesoros adatokat, továbbá függelék tartalmaz, amely áttekintést ad a népesség korév, illetve évjárat szerinti összetételéről az első magyar népszámlálás időpontjától, és közli a korábbi iskolázottsági adatok jelenlegi fogalmi meghatározásoknak megfelelő átdolgozását.

(1980. évi népszámlálás 21. Demográfiai adatok. Összeállította a Népesedéstatisztikai főosztály. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1981. 589 old.)

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKAI ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

COHEN-SKALLI, B. – LASKAR, D.:

RÖVID TÁVÚ FOGLALKOZTATOTTSAGI
FÜGGVÉNYEK
ÉS TERMELÉKENYSÉGI CIKLUSOK

(Fonctions d'emploi à court terme et cycles de productivité.) – *Annales de l'INSEE*, 1980. 38–39. sz. 123–152. p.

Az utóbbi években fokozódó érdeklődés kísérte a foglalkoztatottság rövid távon belüli alakulását magyarázó függvényeket, illetve az ezzel kapcsolatos munkatermelékenységi vizsgálatokat. Minthogy a munkatermelékenység a munkaerőköltség alakulásának egyik jelentős tényezője, a kérdés az általános árszínvonal szempontjából sem közömbös. Egyre több kísérlet történt olyan elméleti modellek megfogalmazására, amelyek ökonometriai eszközökkel is verifikálhatók.

Ezek a vizsgálatok általában alátámasztották azt a feltevést, hogy a munkatermelékenység a recesszió időszakában csökken, kedvező konjunktúra idején emelkedik. Többen vizsgálták a termelés munkaerő-elaszticitását, de azelaszticitási paraméter nagyságára vonatkozólag igen különböző következtetésekre jutottak. Abban általában meggyeztek, hogy az elaszticitás az egységnél magasabb számérték.

A tanulmány a vállalati magatartások szempontjából foglalkozik a kérdéssel: az, hogy a vállalat mekkora munkaerőt kíván foglalkoztatni (vagyis saját termelékenységét hogyan kívánja alakítani), tulajdonképpen klasszikus döntési probléma. A tanulmány ebben a vonatkozásban sorra veszi a vállalati döntések kritériumait. A döntés minden esetben megkötöttségektől függ; ezeket legtöbb esetben a termelési függvény képes alkalmas formában kifejezni. A döntést különböző tényezők befolyásolják, így például a termékpiac várható alakulása, az értékesi-

tési kilátások, valamint a munkaerőpiac feltételei, ami elsősorban a munkabérekben fejeződik ki. A döntés legfontosabb kritériuma általában az elvárt nyereségmaximum. Ez mindenekelőtt dinamikus költségfüggvény meghatározását követeli meg. A költségfüggvény egyrészt a statikus költségeket határozza meg (azokat, amelyek a változók szintjétől, például a készletek értékétől függenek), másrészt az illeszkedés költségeit (coûts d'ajustement), amelyek a döntési változók változásától függenek. Ezek többfélék. Vannak köztük olyanok, amelyeknek hatása nem azonnal, hanem kisebb-nagyobb időbeli késedelemmel következik be, amikor is nem jelent különbséget, hogy a késedelem technikai vagy szervezeti okok következménye.

A vállalatok döntési mechanizmusának vizsgálatában a modellek általában kétféle megközelítést alkalmaznak: az ún. dichotomikus és az integrált megközelítést. A dichotomikus megközelítés esetében nincs explicit költségfüggvény, míg a másik esetben explicit költségfüggvény létezik. Az első esetben a döntés közvetlenül az alkalmazott kritérium maximalizálásától függ. Ez azonban gyakran olyan maximalizálási feladatokhoz vezet, amelyeknek megoldását nehéz megkeresni. A vállalati magatartások döntési modelljeinek alkalmazási területe egyébként többféle lehet: a munkaerő-foglalkoztatottságon kívül a beruházási döntések képviselnek jelentős súlyt. Helyénvaló, ha a vállalat már eleve és a priori olyan magatartási formára határozza el magát, amely a beruházási kereslet és a munkaerő-kereslet szempontjainak öszszeegyeztetésére törekszik.

A tanulmány a továbbiakban kellő részletességgel foglalkozik a munkaerő-kereslet meghatározására szolgáló ismertebb modellekkel; így mindenekelőtt a Holt–Modigli-

* A *Statistikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statistikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikksismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

ni–Muth–Simon-féle (HMMS) modellel és ennek változóival. Bemutatja, hogy a várt kereslet változására a modell változói hogyan reagálnak. Nagyjából hasonló szempontok dominálnak azokban a modellekben is, amelyeket a szerzők a továbbiakban bemutatnak, így a Brechling–Ball- és a Saint Cyr-féle modellekben. Ezek részben elkülönítik a munkaerő-foglalkoztatottságra vonatkozó döntéseket az egyéb vállalati döntésektől, például a beruházási, készletezési döntésektől, részben pedig nem különítik el azokat (tehát dichotomikusak). Ez utóbbi esetben a munkaerő-kereslet meghatározását nem tekintik autonóm vállalati döntésnek, hanem olyan optimum-feladatnak, amelyet részben különféle kikötések és konjunkturális tényezők határoznak meg; részben a gazdasági élet lassúbb alkalmazkodási képességéből következnek, részben pedig bizonytalansági

tényezők (például a készletalakulás, a jövőbeli kereslet) befolyásolnak. Annak okát például, hogy a vállalat miért csak időbeli késedelemmel képes a munkaerőpiaci feltételekhez igazodni, a tanulmány abban véli megtalálni, hogy az esetek többségében a kereslet változatlan szinten maradása legalábbis kétséges. Ez más szóval azt jelenti, hogy új munkahelyek létrehozása kockázattal jár.

A továbbiakban a szerzők még több ismert munkaerő-keresleti modellt mutatnak be, így például *Fair* modelljét. Fairrel egyetértésben megállapítják, hogy a vállalat magatartása túlságosan komplex jelenség ahhoz, hogy egy költségfüggvény minimalizálásával ki lehetne fejezni, illetve meg lehetne határozni.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

FIEJKA, Z.:

A VILÁG IPARA AZ ÚJ NEMZETKÖZI GAZDASÁGI RENDBEN

(Implementing NIEO: Regulation of the Structure of World Industry.) – *Development and Peace*. 1980. 2. sz. 55–71. p.

Az iparban az új nemzetközi gazdasági rend két lényeges elemet hozott magával: egyrészt végbement a világ ipari termelésének átrendeződése a fejlődő országok javára, másrészt kialakult az ipari konzultációk rendszere.

Az átrendeződés eredményeképpen a fejlődő országok 2000-ig várhatóan a világ ipari termelésének 25 százalékát fogják adni.

Az új nemzetközi gazdasági rend alapdokumentumait az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 1974. májusi, hatodik rendkívüli értekezlete dolgozta ki. E dokumentumok ugyan még nem használták az „átrendeződés” kifejezést, cselekvési programjukban azonban már az iparosítás olyan problémáit fogalmazták meg, amelyek az átrendeződést meghatározó alaptételnek tekinthetők.

Az UNIDO (United Nations Industrial Development Organization – az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete) az ún. Limai Deklarációban már úgy határozta meg az „új nemzetközi gazdasági szerkezet”-et, mint ami az ipari termelési kapacitások területi elhelyezkedésének megváltozásával jöhet létre, mégpedig egyes ipari ágazatoknak a fejlődő országokba való áthelyeződésével, úgy, hogy a fejlett országok a „nemzetközileg kevésbé versenyképes” ágazatok áthelyezését fogják ösztönözni, elősegítve bizonyos meglévő termelési kapacitások tényleges átvitelét, illetve új ipari

kapacitásoknak a fejlődő országokban történő kialakítását.

A szerző kiemeli, hogy a fenti téma nemcsak az ENSZ keretében képezi vita tárgyát, hanem az elméleti kérdésekkel foglalkozó nemzetközi fórumokon (például Római Klub) is a figyelem középpontjába került.

Összességében a világgazdaságban három alapvető szerkezeti változás különböztethető meg.

– Sok ipari ágazat belépett a „felnőtt kor”-ba, s ez már nem csupán a hagyományos ágazatokra (textilipar, bőr-cipőipar, kerámiaipar) vonatkozik, hanem a korszerűnek számító ipari ágazatokra (kohászat, gépjárműipar stb.) is. E korszerű ágazatok nagy beruházási és K+F igényükkel, valamint a magas szakképzettségű létszám viszonylagosan nagy állományával tűnnek ki. S bár ezek az ágazatok főként dinamikusabban fejlődnek, mégis csupán jelentéktelen mennyiségű ipari munkaerőt szívnak fel.

A fejlett gazdaságú országok számára mind nehezebbé válik a verseny az alacsonyabb műszaki színvonalat képviselő gyártmányok előállításában. A műszaki és a társadalmi infrastruktúra, a közoktatás fejlődése, az alacsony bérű munkaerő bősége, a társadalmi juttatások egyaránt a korszerű iparfejlesztés alapkövetelményei. A folyamatot segítik a termelésben végbemenő műszaki és szervezeti változások is. Mindez az ipari szakosítás széles körű terjedésével jár együtt. Fontosabbá válnak a termelés előkészítő fázisai; az ipari szolgáltatások gazdasági erőforrássá válnak.

– A társadalmi – és részint az oktatási – fejlődéssel párhuzamosan új társadalmi feszültségek alakultak ki. A termelési szerkezet és az alkalmazott technika már nem elégíti ki a társadalmi elvárásokat, az oktatás fejlődése jelentősen megváltoztatja a képzettségi szerkezetet, s a magasán képzett munkaerő kínálata messze meghaladja a szükségleteket. A kevésbé szakképzett munkaerőből Európa növekvő importra szorul, a tömegtermelést folytató, gyakran magas gépesítettségű színvonalú és nagy tőkeigényességű ipari ágazatokban. A befogadó országoknak azonban számolniuk kell a munkanélküliség, a belső társadalmi problémák, konfliktusok fokozódásával.

ni–Muth–Simon-féle (HMMS) modellel és ennek változóival. Bemutatja, hogy a várt kereslet változására a modell változói hogyan reagálnak. Nagyjából hasonló szempontok dominálnak azokban a modellekben is, amelyeket a szerzők a továbbiakban bemutatnak, így a Brechling–Ball- és a Saint Cyr-féle modellekben. Ezek részben elkülönítik a munkaerő-foglalkoztatottságra vonatkozó döntéseket az egyéb vállalati döntésektől, például a beruházási, készletezési döntésektől, részben pedig nem különítik el azokat (tehát dichotomikusak). Ez utóbbi esetben a munkaerő-kereslet meghatározását nem tekintik autonóm vállalati döntésnek, hanem olyan optimum-feladatnak, amelyet részben különféle kikötések és konjunkturális tényezők határoznak meg; részben a gazdasági élet lassúbb alkalmazkodási képességéből következnek, részben pedig bizonytalansági

tényezők (például a készletalakulás, a jövőbeli kereslet) befolyásolnak. Annak okát például, hogy a vállalat miért csak időbeli késedelemmel képes a munkaerőpiaci feltételekhez igazodni, a tanulmány abban véli megtalálni, hogy az esetek többségében a kereslet változatlan szinten maradása legalábbis kétséges. Ez más szóval azt jelenti, hogy új munkahelyek létrehozása kockázattal jár.

A továbbiakban a szerzők még több ismert munkaerő-keresleti modellt mutatnak be, így például *Fair* modelljét. Fairrel egyetértésben megállapítják, hogy a vállalat magatartása túlságosan komplex jelenség ahhoz, hogy egy költségfüggvény minimalizálásával ki lehetne fejezni, illetve meg lehetne határozni.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

FIEJKA, Z.:

A VILÁG IPARA AZ ÚJ NEMZETKÖZI GAZDASÁGI RENDBEN

(Implementing NIEO: Regulation of the Structure of World Industry.) – *Development and Peace*. 1980. 2. sz. 55–71. p.

Az iparban az új nemzetközi gazdasági rend két lényeges elemet hozott magával: egyrészt végbement a világ ipari termelésének átrendeződése a fejlődő országok javára, másrészt kialakult az ipari konzultációk rendszere.

Az átrendeződés eredményeképpen a fejlődő országok 2000-ig várhatóan a világ ipari termelésének 25 százalékát fogják adni.

Az új nemzetközi gazdasági rend alapdokumentumait az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlése 1974. májusi, hatodik rendkívüli értekezlete dolgozta ki. E dokumentumok ugyan még nem használták az „átrendeződés” kifejezést, cselekvési programjukban azonban már az iparosítás olyan problémáit fogalmazták meg, amelyek az átrendeződést meghatározó alaptételnek tekinthetők.

Az UNIDO (United Nations Industrial Development Organization – az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete) az ún. Limai Deklarációban már úgy határozta meg az „új nemzetközi gazdasági szerkezet”-et, mint ami az ipari termelési kapacitások területi elhelyezkedésének megváltozásával jöhet létre, mégpedig egyes ipari ágazatoknak a fejlődő országokba való áthelyeződésével, úgy, hogy a fejlett országok a „nemzetközileg kevésbé versenyképes” ágazatok áthelyezését fogják ösztönözni, elősegítve bizonyos meglévő termelési kapacitások tényleges átvitelét, illetve új ipari

kapacitásoknak a fejlődő országokban történő kialakítását.

A szerző kiemeli, hogy a fenti téma nemcsak az ENSZ keretében képezi vita tárgyát, hanem az elméleti kérdésekkel foglalkozó nemzetközi fórumokon (például Római Klub) is a figyelem középpontjába került.

Összességében a világgazdaságban három alapvető szerkezeti változás különböztethető meg.

– Sok ipari ágazat belépett a „felnőtt kor”-ba, s ez már nem csupán a hagyományos ágazatokra (textilipar, bőr-cipőipar, kerámiaipar) vonatkozik, hanem a korszerűnek számító ipari ágazatokra (kohászat, gépjárműipar stb.) is. E korszerű ágazatok nagy beruházási és K+F igényükkel, valamint a magas szakképzettségű létszám viszonylagosan nagy állományával tűnnek ki. S bár ezek az ágazatok főként dinamikusabban fejlődnek, mégis csupán jelentéktelen mennyiségű ipari munkaerőt szívnak fel.

A fejlett gazdaságú országok számára mind nehezebbé válik a verseny az alacsonyabb műszaki színvonalat képviselő gyártmányok előállításában. A műszaki és a társadalmi infrastruktúra, a közoktatás fejlődése, az alacsony bérű munkaerő bősége, a társadalmi juttatások egyaránt a korszerű iparfejlesztés alapkövetelményei. A folyamatot segítik a termelésben végbemenő műszaki és szervezeti változások is. Mindez az ipari szakosítás széles körű terjedésével jár együtt. Fontosabbá válnak a termelés előkészítő fázisai; az ipari szolgáltatások gazdasági erőforrássá válnak.

– A társadalmi – és részint az oktatási – fejlődéssel párhuzamosan új társadalmi feszültségek alakultak ki. A termelési szerkezet és az alkalmazott technika már nem elégíti ki a társadalmi elvárásokat, az oktatás fejlődése jelentősen megváltoztatja a képzettségi szerkezetet, s a magasán képzett munkaerő kínálata messze meghaladja a szükségleteket. A kevésbé szakképzett munkaerőből Európa növekvő importra szorul, a tömegtermelést folytató, gyakran magas gépesítettségű színvonalú és nagy tőkeigényességű ipari ágazatokban. A befogadó országoknak azonban számolniuk kell a munkanélküliség, a belső társadalmi problémák, konfliktusok fokozódásával.

– A nyersanyagokkal és az energiahordozókkal való ellátás helyzete szintén a strukturális krízis egyik tényezője a gazdaságilag fejlett kapitalista országok számára. Korábban e termelési tényezők bőségesen és alacsony áron álltak rendelkezésre mind a felhasználó országokban, mind a kizsákmányoló gyarmati rendszerekben. A hetvenes években az árak emelkedése megzavarta az ellátás folyamatosságát, s éppúgy költségnövelő tényezőként lépett fel, mint a környezetvédelmi intézkedések.

Az említett tendenciák együttesen azt eredményezik, hogy a fejlett gazdasággal rendelkező országokban sok ipari ágazat már nem tekinthető gazdaságilag hatékonynak.

A különböző hatótényezőket illetően az UNIDO által végzett elemzés azt a következtetést sugallja, hogy a termelékenység növekedése mintegy 20-szorosan nagyobb változásokat eredményezett a fejlett kapitalista országok foglalkoztatottsági színvonalában, mint a fejlődő országokból származó import növekedése.

Az átrendeződési folyamatot elemezve a cikk rámutat arra, hogy a világgazdaság dinamikus fejlődését a termékszerkezet folyamatos változása kísérte, a fejlett kapitalista országok monopolhelyzetének fenntartásával, amelyet csak a második világháború után a Szovjetunió és az európai szocialista országok törtek át.

Az UNIDO Titkárságának jelentése szerint a fejlődés mind ez ideig abból a feltételezésből indult ki, hogy a munkamegosztás a teljes termelési ciklusra kivetítődik. A fejlődő országokban a munkaigényes ipari ágazatok és a részükre szükséges nyersanyagok termelése továbbra is növekszik. A tőkaigényes ágazatok áthelyeződése az iparban növekvő tendenciát mutat a magas műszaki színvonal mellett. **S** bár a fejlett országok fenntartják a műszakilag újnak tekinthető intenzív termelést, azok az ipari ágazatok, amelyeket az emberi erőforrások nagyfokú igénybevétele jellemez, növelik részesezésüket. A jelentés szerzői a fejlődési trendek olyan változását várják, amely a világméretű munkamegosztás fokozódásához vezet, a helyi szakosítás elterjedésével együtt.

A kapitalista országok álláspontja az ipari átrendeződés hasznossága vonatkozásában különböző.

Az országok első csoportja tagadja az átrendeződési koncepció hasznosságát és általában véve a szabályozhatóságot. Ebbe a körbe tartozik elsősorban az Egyesült Államok s hasonló magatartást tanúsít Svájc is.

Az országok második csoportja figyelembe veszi a piaci mechanizmusokat és a tulajdonosi döntéseket, amelyek, megváltoztathatják az ágazati hovatartozást, illetve a területi elhelyezkedést.

E csoportba tartoznak az Európai Gazdasági Közösség országai és Japán.

A harmadik csoport azokat a fejlett tőkés országokat foglalja magában, amelyek aktí-

van támogatják az ipari átrendeződést a fejlődő országok javára. E magatartásforma Hollandiára, Norvégiára, Svédországra, Ausztriára és Új-Zélandra jellemző.

A szocialista országoknak az átrendeződéssel kapcsolatos álláspontját a szerző a következőkben foglalja össze. Egyes munkaigényes ágazatok területi átrendeződése ígéretes lehet a növekvő foglalkoztatottság szempontjából. Ugyanakkor nem kétséges, hogy ez nem lehet az iparosítás fő iránya. Amennyiben ezeket az ipari ágazatokat helyezik át a fejlett ipari országokból a fejlődő országokba, úgy ez csupán a fejlődő országok gazdasági pozícióinak gyengülését jelentené, csökkentené versenyképességüket, s közben fokozná függőségüket. Viszont az is kétségtelen, hogy bizonyos specifikus termelési ágak átvitele hozzájárulhat a fejlődő országok hosszú távú fejlődéséhez, vagy legalábbis növelheti esélyeiket saját társadalmi és gazdasági fejlesztési programjuk megvalósításában, az élelmiszer-ellátás, a saját műszaki bázisuk kialakítása, a lakosság alapvető igényeinek kielégítése terén.

A szocialista országok hangsúlyozzák: nincsenek abban a helyzetben, hogy elősegítsék bizonyos ipari ágazatok átrendeződésének specifikus formáit, de lehetőségeikhez mértén támogatást nyújtanak a fejlődő országok iparosításához.

Úgy tűnik, hogy a bilaterális nemzetközi egyezmények továbbra is a termelési szakosítás meghatározó tényezői maradnak. E mellett érdemes megemlíteni, hogy a szocialista országok egyre inkább differenciált helyzetbe kerülnek és mind több nehézséggel találják szemben magukat a fejlődő országokkal fenntartott kapcsolataik során. Napjainkra a fejlődő országok között ugyanis kialakult a kedvező ipari helyzetű országok csoportja, amely szorosan kapcsolódik a fejlett tőkés országok nagy nemzetközi korporációihoz. Egyes ipari ágazatok területi áthelyeződése ugyanis a szocialista gazdaságok számára olyan problémák forrásává válik, mint például a hosszú lejáratú, alacsony kamatú hitelek nyújtása a fejlődő (az ipari ágazatokat befogadó) országok részére. A szocialista országoknak és a fejlődő országoknak mindezek mellett olyan közös érdekeik vannak, amelyek a nemzetközi munkamegosztás megváltoztatásához fűződnek. A hosszú távú gazdasági kapcsolatok és a nemzetközi termelési szakosítás éppen abban az irányban fejlődnek, amelyet az új nemzetközi gazdasági rend is megcéloz.

Az ipari átrendeződés aktuális irányzatait tárgyalva a szerző ismerteti a korporációkon belüli területi áthelyeződést, valamint az ún. szabad export zónák kialakulását.

Az első jelenséget illetően megjegyzi, hogy a tőkének a fejlődő országokba áramlása a

termelési kapacitások létrehozása érdekében már a hatvanas években is meglehetősen népszerű volt Nyugat-Európában és az európai iparnak amerikai tőke segítségével történő fejlesztését mozdította elő. Napjainkban ez a jelenség főként a fejlődő országok irányában figyelhető meg.

A második jelenséget illetően még ma is a dinamikus fejlődés a jellemző, s ez teljesen új vonása a világgazdaságnak. Egyes becslések szerint 1979-ben 79 ilyen zóna létezett, összesen 25 országban. Ezek a földrajzilag meghatározott zónák vonzóak a külföldi beruházók számára, mivel különösen kedvező feltételekkel várják őket. Ilyen centrumok a következők: Szingapur, Dél-Korea, Malaysia, Tajvan, Mexikó stb. Ezek a szabadkereskedelmi zónák mintegy félmillió dolgozót foglalkoztatnak.

A konzultációk rendszere és a területi át-helyeződés folyamata a szerző szerint gyakorlatilag egymástól függetlenül érvényesül.

A konzultációk rendszerének ugyanis éppenséggel létrejötte volt vitatott. A legkülönbözőbb országcsoporthoz egyaránt támogatták a folyamatos konzultációk rendszerét, de ugyancsak ezek elkülönítették a problémák gyakorlati megoldásának kérdését és a kísérleti akciók értelmezését.

A szocialista országok az új nemzetközi szervezetek formáinak javasolt rendszerét a piaci mechanizmust módosító olyan tényezőként tartják számon, amely növelheti a fejlődő országok részesedését az ipari termelésben.

A kapitalista országok csak a számukra előnyös konzultációk rendszerét támogatják.

Az ún. szektorális konzultációk rendszerét azok a tendenciák hozták létre, amelyek a szektorok egy-egy részének a fejlődő országokban várt fejlődését irányozzák elő.

Az elmúlt időszakban határozottan megnőtt a fejlődő országok fejlesztési lehetőségei között a különbség. Az olajban gazdag országok ámbár iparilag még mindig kevésbé fejlettek, nagy lehetőségekhez jutottak mind az iparosítás, mind pedig a gazdasági és társadalmi fejlődés tekintetében. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a természeti erőforrásokban gazdag más országokban is.

(Ism.: Kovács Tamásné)

L'HARDY, PH. – TROGNON, A.:

AZ ÚJ FOGYASZTÓ MITOSZA

(Le mythe du nouveau consommateur.) – *Économie et Statistique*. 1980. 123. sz. 13–22. p.

A kőolaj nagymértékű drágulásának éve, 1973, fordulópontot jelentett a francia gazdasági életben is. A változások a lakossági fogyasztás szféráját is befolyásolták. A ta-

nulmány azokra a kérdésekre keres választ, hogy a fogyasztásban bekövetkezett módosulások milyen tényezők hatásának tudhatók be és mennyiben tekinthetők a megváltozott fogyasztói magatartásnak.

Az elemzéshez a nemzetgazdasági elszámolások 1959 és 1979 közötti összehasonlító idősorai szolgáltak alapul. A szerzők a fogyasztási kiadásoknak az ún. rendeltetés szerinti csoportosítását tartják alkalmasnak a fogyasztás jellegzetességeinek feltárására. Ily módon ugyanis az azonos szükségletek kielégítésére szolgáló helyettesítő cikkek egy csoportba kerülnek, s a fogyasztásban elfoglalt arányuk, illetve ezeknek az arányoknak a változása módot ad a szükségletek hierarchiájának vizsgálatára is.

A szükségletek egy prioritási skálán helyezkednek el a legalapvetőbb, ún. alacsonyabb rendű szükségletektől a kevésbé szükséges, esetleg felesleges „magasabb rendű” szükségletekig. Az életszínvonal növekedésével az alacsonyabb rendű szükségletek fedezésére szolgáló kiadások aránya csökken; ide tartoznak az élelmezési és részben a ruházati kiadások. A magasabb rendű szükségletek – közlekedés, szórakozás, kultúra – kielégítésére fordított kiadások aránya viszont nő. A vizsgált húsz év alatt a francia lakosság kiadásaiban az elsőként említett két csoport aránya 42,7 százalékról 28,8 százalékra csökkent, a második két kiadási csoport, a magasabb rendű szükségletek csoportja 14,3-ról közel 20 százalékra nőtt. (Mindez egyben arra is utal, hogy a vizsgált időszakokra Franciaországban az életszínvonal jelentős emelkedése volt jellemző, amit a fogyasztói magatartás megítélésében is figyelembe kell venni.)

A szükségleteknek a tanulmányban bemutatott sémái a fogyasztói magatartás hosszútávú változását két alapvető komponensben keresik. Az egyik az egyes termékek és a jövedelem közötti viszony (ami egyben megfelel a szükségleti hierarchia fogalmának), a másik a fogyasztás és a relatív árak közötti kapcsolat. A relatív árak az egyedi árak és az átlagos árszínvonal közti kapcsolatot fejezik ki, azaz az árarányváltozásokat tükrözik.

A fogyasztás tendenciáinak bemutatásához az elemzés a kiadásoknak és a jövedelmeknek a fogyasztói árindexszel deflált sorait használja, tehát a fogyasztás volumenét és a reáljövedelmet.

A vizsgált időszak az 1959 és 1979 közötti húsz év, amelyen belül választóvonal az 1973-as esztendő.

1973 előtt a lakossági fogyasztás volumene évi átlagban 5,5 százalékkal nőtt. Ez az ütem 1973 után 3,8 százalékra esett vissza. Megjegyzendő, hogy ebben a fogyasztásnövekedésben demográfiai tényező, a lakosság szá-

termelési kapacitások létrehozása érdekében már a hatvanas években is meglehetősen népszerű volt Nyugat-Európában és az európai iparnak amerikai tőke segítségével történő fejlesztését mozdította elő. Napjainkban ez a jelenség főként a fejlődő országok irányában figyelhető meg.

A második jelenséget illetően még ma is a dinamikus fejlődés a jellemző, s ez teljesen új vonása a világgazdaságnak. Egyes becslések szerint 1979-ben 79 ilyen zóna létezett, összesen 25 országban. Ezek a földrajzilag meghatározott zónák vonzóak a külföldi beruházók számára, mivel különösen kedvező feltételekkel várják őket. Ilyen centrumok a következők: Szingapur, Dél-Korea, Malaysia, Tajvan, Mexikó stb. Ezek a szabadkereskedelmi zónák mintegy félmillió dolgozót foglalkoztatnak.

A konzultációk rendszere és a területi át-helyeződés folyamata a szerző szerint gyakorlatilag egymástól függetlenül érvényesül.

A konzultációk rendszerének ugyanis éppenséggel létrejötte volt vitatott. A legkülönbözőbb országcsoporthoz egyaránt támogatták a folyamatos konzultációk rendszerét, de ugyancsak ezek elkülönítették a problémák gyakorlati megoldásának kérdését és a kísérleti akciók értelmezését.

A szocialista országok az új nemzetközi szervezetek formáinak javasolt rendszerét a piaci mechanizmust módosító olyan tényezőként tartják számon, amely növelheti a fejlődő országok részesedését az ipari termelésben.

A kapitalista országok csak a számukra előnyös konzultációk rendszerét támogatják.

Az ún. szektorális konzultációk rendszerét azok a tendenciák hozták létre, amelyek a szektorok egy-egy részének a fejlődő országokban várt fejlődését irányozzák elő.

Az elmúlt időszakban határozottan megnőtt a fejlődő országok fejlesztési lehetőségei között a különbség. Az olajban gazdag országok ámbár iparilag még mindig kevésbé fejlettek, nagy lehetőségekhez jutottak mind az iparosítás, mind pedig a gazdasági és társadalmi fejlődés tekintetében. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a természeti erőforrásokban gazdag más országokban is.

(Ism.: Kovács Tamásné)

L'HARDY, PH. – TROGNON, A.:

AZ ÚJ FOGYASZTÓ MITOSZA

(Le mythe du nouveau consommateur.) – *Économie et Statistique*. 1980. 123. sz. 13–22. p.

A kőolaj nagymértékű drágulásának éve, 1973, fordulópontot jelentett a francia gazdasági életben is. A változások a lakossági fogyasztás szféráját is befolyásolták. A ta-

nulmány azokra a kérdésekre keres választ, hogy a fogyasztásban bekövetkezett módosulások milyen tényezők hatásának tudhatók be és mennyiben tekinthetők a megváltozott fogyasztói magatartásnak.

Az elemzéshez a nemzetgazdasági elszámolások 1959 és 1979 közötti összehasonlító idősorai szolgáltak alapul. A szerzők a fogyasztási kiadásoknak az ún. rendeltetés szerinti csoportosítását tartják alkalmasnak a fogyasztás jellegzetességeinek feltárására. Ily módon ugyanis az azonos szükségletek kielégítésére szolgáló helyettesítő cikkek egy csoportba kerülnek, s a fogyasztásban elfoglalt arányuk, illetve ezeknek az arányoknak a változása módot ad a szükségletek hierarchiájának vizsgálatára is.

A szükségletek egy prioritási skálán helyezkednek el a legalapvetőbb, ún. alacsonyabb rendű szükségletektől a kevésbé szükséges, esetleg felesleges „magasabb rendű” szükségletekig. Az életszínvonal növekedésével az alacsonyabb rendű szükségletek fedezésére szolgáló kiadások aránya csökken; ide tartoznak az élelmezési és részben a ruházati kiadások. A magasabb rendű szükségletek – közlekedés, szórakozás, kultúra – kielégítésére fordított kiadások aránya viszont nő. A vizsgált húsz év alatt a francia lakosság kiadásaiban az elsőként említett két csoport aránya 42,7 százalékról 28,8 százalékra csökkent, a második két kiadási csoport, a magasabb rendű szükségletek csoportja 14,3-ról közel 20 százalékra nőtt. (Mindez egyben arra is utal, hogy a vizsgált időszakokra Franciaországban az életszínvonal jelentős emelkedése volt jellemző, amit a fogyasztói magatartás megítélésében is figyelembe kell venni.)

A szükségleteknek a tanulmányban bemutatott sémái a fogyasztói magatartás hosszútávú változását két alapvető komponensben keresik. Az egyik az egyes termékek és a jövedelem közötti viszony (ami egyben megfelel a szükségleti hierarchia fogalmának), a másik a fogyasztás és a relatív árak közötti kapcsolat. A relatív árak az egyedi árak és az átlagos árszínvonal közti kapcsolatot fejezik ki, azaz az árarányváltozásokat tükrözik.

A fogyasztás tendenciáinak bemutatásához az elemzés a kiadásoknak és a jövedelmeknek a fogyasztói árindexszel deflált sorait használja, tehát a fogyasztás volumenét és a reáljövedelmet.

A vizsgált időszak az 1959 és 1979 közötti húsz év, amelyen belül választóvonal az 1973-as esztendő.

1973 előtt a lakossági fogyasztás volumene évi átlagban 5,5 százalékkal nőtt. Ez az ütem 1973 után 3,8 százalékra esett vissza. Megjegyzendő, hogy ebben a fogyasztásnövekedésben demográfiai tényező, a lakosság szá-

mának növekedése is hatott; az egy főre jutó fogyasztás évi átlagos többlete a két időszakban 4,5, illetve 3,4 százalék volt.

A fogyasztási volumen ütemének mérséklődése különbözőképpen jelentkezett a fogyasztás egyes területein. A legdinamikusabban fejlődő kiadási csoport továbbra is az egészségügy (8,6, illetve 7,1 százalék), amiben nem elsősorban az egyéni döntések, mint inkább a társadalombiztosítás rendszere játszott szerepet. Az átlagosnál kisebb – az 1973 előtti évekhez hasonló – az élelmezésre és a ruházatra fordított kiadások növekedése. Ez utóbbi csoport fejlődésének üteme csökkent a legnagyobb mértékben (évi 5,1 százalékról 0,8 százalékra). Jelentős a közlekedési és a lakásberendezési–lakásfelszerelési kiadások dinamikájának mérséklődése is.

A fogyasztás azon területeit vizsgálva, melyeket a kőolaj drágulása közvetlenül érintett, megállapítható, hogy 1973 óta jelentősen csökkent a „lakás, fűtés, világítás” kiadási csoport reálértékben számított növekedése: e kiadási tétel volumenének évi átlagos növekedése a korábbi 7,2 százalékról 4,8 százalékra mérséklődött. A csoporton belül a „fűtés, világítás” alcsoport dinamikája csökkent a fűtőolaj-fogyasztás erős visszaesése következtében. 1973 előtt a fűtőolaj-fogyasztás volumene 16,2 százalékkal növekedett, 1973 és 1979 között pedig 3,6 százalékkal csökkent évi átlagban.

A fűtőolaj-fogyasztás átlagosan csökkenő dinamikája a drágulás utáni hirtelen keresletcsökkenés, majd a korábbihoz hasonló fogyasztási szintre való visszaállás eredményeként adódott. A tartózkodó kereslet a fűtőolaj árának emelkedése után körülbelül egy évig tartott, majd a vásárlók elfogadták a többletköltséget, s visszatértek korábbi fogyasztásukhoz.

Az előbbi kiadási csoportnál nagyobb fejlődési visszaesés következett be a közlekedési kiadások, ezen belül a „gépkocsivásárlás és -fenntartás” kiadások volumenében. Itt az 1973 előtti évenkénti 9,8 százalékos növekedési ütem 2,9 százalékra esett vissza. A lanyhulás azonban nem volt egyenletes. Az 1970 és 1972 közötti, a korábbinál élénkebb kereslet 1973 elején stagnálni kezdett, majd 1973 negyedik negyedétől 1975 májusáig erős visszaesés következett be. 18 hónap alatt az új kocsikra kiadott forgalmi engedélyek száma annyira csökkent, hogy az a négy év előtti szinttel volt azonos. Érthető módon főként a nagy kocsik iránt volt kisebb kereslet. Sokan inkább használt kocsit vásároltak. 1974-ről 1975-re a gépkocsik átlagos használati ideje egy évvel megnőtt. Az 1975-ös gazdaságpolitikai intézkedések nyomán megélénkült a gépkocsi piac. 1976. második negyedében a kiadott forgalmi engedélyek száma már meghaladta a válság előtti, s a

különböző piacok aránya is a korábbiakhoz hasonlóan alakult.

A kőolaj-változás által érintett kiadási főcsoportokat tekintve, a fogyasztás változását nagymértékben gazdasági tényezők, a jövedelmek és az árarányok magyarázzák. A két gazdasági faktor változására épülő regressziós egyenlet alapján az 1973 utáni időszakra számított növekedési ütem jól közelíti a tényleges adatokat. A gazdasági tényezőkön kívül néhány egyéb szempont – például a hiánytól való félelem – csak rövid távon befolyásolta a fogyasztást.

1973 óta a fogyasztás más területén is mutatkozott jelentős változás. Néhány kiadási csoportban, illetve alcsoportban a fogyasztás volumenének dinamikája számottevően lelassult, esetleg nullára csökkent. Ilyenek az élelmiszeren belül a zsiradékok, a gyümölcs és zöldségfélék, a cukor és az alkoholmentes italok alcsoportjai, a ruházat és a bútor és háztartási felszerelések csoportja.

E változások az egyes kiadásoknál különböző okokra vezethetők vissza. A zöldség- és gyümölcsfogyasztás növekedésének visszaesését az árak változása kellőképpen magyarázza. A fogyasztás más területén az egyre lanyhuló kereslet már 1973 előtt is a fogyasztói szokások változására utalt. A fogyasztói magatartás általában fokozatosan módosul. A gazdasági helyzet 1973-ban bekövetkezett hirtelen átalakulása azonban felszínre hozta az eddig rejtett struktúraváltozásokat. Ez magyarázza a ruházati kiadások volumenénél tapasztalható erős ütemcsökkenést, s részben a zsiradék- és a cukorfogyasztás visszaesését is. E két utóbbi tétel volumenváltozásában feltehetően szerepe van – főként az ülő foglalkozást folytató városiak körében – az egészségesebb táplálkozás elterjedésének is.

Erős visszaesés mutatkozik hosszabb távon a villamos háztartási gépek vásárlásának ütemében. A fogyasztás e területén már 1973 előtt is bizonyos telítettség volt tapasztalható, a vásárlások inkább a már meglévő cikkek pótlását célozták. 1973-ban és 1974-ben a pénztől való menekülés nyilvánult meg a kereslet hirtelen fellendülésében, az elkövetkező években azonban a korábbi kiegyenlítetttség volt tapasztalható.

A fogyasztásnak vannak azonban olyan területei is, ahol a franciák nem hajlandók igényeikből engedni. A korábbihoz hasonló ütemben növelik a lakással kapcsolatos kiadásait, terjed a színes televízió, meggyorsult a közlekedés és a hírközlés csoportján belül a közlekedési szolgáltatásokra és a hírközlésre fordított kiadások volumenének növekedése és kulturális–szórakozási kiadásait is nagyobb ütemben növelik, mint az 1973 előtti időszakban. Ez utóbbi kiadási csoportok nagyobb arányú növekedésében feltehe-

tően az játszik közre, hogy – egy ilyen irányú francia adatgyűjtés tanúsága szerint – a franciák üdülési magatartása nem változik. Az üdülni utazók aránya, számuk időbeli és térbeli megoszlása a korábbihoz hasonló, legfeljebb az üdülésnek kissé takarékosabb módját választják.

A szerzők nem tekintik azonosnak a fogyasztás változását és a fogyasztói magatartás változását. A fogyasztás általában a jövedelmek és az árarányok változása következtében módosul. A fogyasztói szokások hosszú távon is csak nagyon lassan mutatnak új vonásokat. Az árszínvonal átlagos változásának rövid távon lehet hatása bizonyos fogyasztói magatartásra, hosszabb távon azonban ezek a hatások csak ritkán érvényesülnek. A vizsgált időszakon belül csak kevés változás tekinthető a fogyasztói magatartás megváltozásának, és ezek is csak azért tudtak egy ilyen húszéves periódusban érvényesülni, mert a gazdasági helyzet változása felgyorsított egyes, korábban mérsékelt érvényesülő fogyasztói preferenciákat.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

IVANOV, JU. – RÜZSOV, I.:

A NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLARENDSZER
ÉS A NÉPGAZDASÁGI MÉRLEGRENDSZER
MUTATÓSZÁMAI

(Szoversensztvovanie metodologii szoposztavlenija pokazatelej szisztému nacional'nuh szcsetov i balansza narodnogo hozjajsztva.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1981. 2. sz. 38–42. p.

A különböző politikai, társadalmi és gazdasági rendszerű országokban egyre nagyobb figyelem irányul a gazdasági életet tükröző mutatók összehasonlítása felé. A statisztikai mutatók értéke – mutatnak rá a szerzők – nagymértékben függ azok összehasonlíthatóságától. Az ENSZ Statisztikai Bizottsága keretében jelentős erőfeszítéseket tettek a társadalmi–gazdasági rendszert tükröző mutatók, így a tőkés országokban alkalmazott nemzetgazdasági számlarendszerek és a szocialista országokban kidolgozott népgazdasági mérlegrendszer mutatói közötti összehasonlítások kidolgozására. A módszertan kidolgozásának célja, hogy az országok minél szélesebb körére lehetővé váljék a gazdasági növekedést jellemző összehasonlítható indexek kiszámítása. E mutatók olyan gyakorlati feladatokra is felhasználhatók, mint amilyen az egyes országoknak az ENSZ költségvetéséhez történő hozzájárulásának meghatározása. A két alapvető rendszer összehasonlíthatóságának biztosításában szerepet játszó legfontosabb mutatók – a nemzeti jövedelem, a bruttó hazai termék, a végső fogyasztás, a felhalmozás, a lakosság elsődleges jövedelmei, a munkabér, a közvetlen

jövedelem, a nyereség stb. – gondos és mélyreható elemzése teremti meg az összehasonlítható mutatók kiszámításának alapiát.

A tanulmány szerzői rámutatnak a két alapvető elszámolási rendszer közötti fogalmi különbségekre, amelyekre a közgazdasági irodalomban eléggé részletes leírás található. Így az alapvető különbség a nemzeti jövedelem termelési szférájának meghatározásában van, mert amíg a szocialista országok csupán az anyagi termelés ágazatait veszik figyelembe, addig a tőkés országok a nem anyagi szolgáltatásokat nyújtó ágazatok tevékenységét is ide számítják.

A nemzetgazdasági számlarendszert kidolgozó országokban a nemzeti termék körének meghatározásában csupán a jogilag törvénytelen tevékenységeket (például narkotikumok eladása) és a kisegítő (otthoni) gazdaságok tevékenységét (például főzés, takarítás) hagyják figyelmen kívül. Napjainkban a nemzetgazdasági számlarendszer terén a termelés fogalmának kiszélesítésére irányuló törekvés tapasztalható, ami az otthoni gazdaságok és sok más hasonló tevékenység eredményének bekapcsolására irányul. További különbségek vannak az egyes mutatók értékelési módjában, az osztályozásokban stb.

A két elszámolási rendszer összehasonlításában kiemelt szerepet kapnak

– a közgazdasági tartalommal és gyakorlati jelentőséggel bíró mutatók közötti fogalmi különbségek részletes leírásai;

– a két rendszer általános struktúráját leíró ún. átmenet-matrixok, amelyek segítségével lehetővé válik összehasonlítható táblák készítése (ezekben a módszertannak megfelelően biztosítva van az átmenet a két rendszer egyes mutatói között; a különböző összehasonlító táblákban végrehajtott korrekciók kölcsönös egyeztetése biztosítja azt, hogy az átszámítások eredménye egyezzen).

A nemzetgazdasági számlarendszer és a népgazdasági mérlegrendszer módszertanának összehangolásában kiemelt szerepet játszanak a nemzeti jövedelem termelési szférájának, a jövedelmek és ráfordítások, valamint a termelési folyamatok egyes kategóriáinak sajátosságai. Ugyanakkor a módszertan egyrészt az egyes országok gazdasági életének fontos különbségeit figyelmen kívül hagyja, másrészt az eltérő módon szervezett tevékenységek miatt összehasonlítási nehézségekkel kerül szembe. Egyes tőkés országokban, így például az Egyesült Államokban is a rádiózás és a televíziózás finanszírozása alapvetően a kereskedelmi vállalatoknak a reklámokra fordított kiadásaira támaszkodik, és így ezt a tevékenységet a nemzetgazdasági számlarendszerben a kereskedelmi vállalatoknak a reklámokra fordított kiadásai között folyó termelő felhasználásként veszik számba. Más tőkés országokban a rádiózás és a televíziózás költségeit az állami költségvetés vagy a lakosság előfizetései fedezik.

tően az játszik közre, hogy – egy ilyen irányú francia adatgyűjtés tanúsága szerint – a franciák üdülési magatartása nem változik. Az üdülni utazók aránya, számuk időbeli és térbeli megoszlása a korábbihoz hasonló, legfeljebb az üdülésnek kissé takarékosabb módját választják.

A szerzők nem tekintik azonosnak a fogyasztás változását és a fogyasztói magatartás változását. A fogyasztás általában a jövedelmek és az árarányok változása következtében módosul. A fogyasztói szokások hosszú távon is csak nagyon lassan mutatnak új vonásokat. Az árszínvonal átlagos változásának rövid távon lehet hatása bizonyos fogyasztói magatartásra, hosszabb távon azonban ezek a hatások csak ritkán érvényesülnek. A vizsgált időszakon belül csak kevés változás tekinthető a fogyasztói magatartás megváltozásának, és ezek is csak azért tudtak egy ilyen húszéves periódusban érvényesülni, mert a gazdasági helyzet változása felgyorsított egyes, korábban mérsékelt érvényesülő fogyasztói preferenciákat.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

IVANOV, JU. – RÜZSOV, I.:

A NEMZETGAZDASÁGI SZÁMLARENDSZER
ÉS A NÉPGAZDASÁGI MÉRLEGRENDSZER
MUTATÓSZÁMAI

(Szoversensztvovanie metodologii szoposztavlenija pokazatelej szisztému nacional'nuh szcsetov i balansza narodnogo hozjajsztva.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1981. 2. sz. 38–42. p.

A különböző politikai, társadalmi és gazdasági rendszerű országokban egyre nagyobb figyelem irányul a gazdasági életet tükröző mutatók összehasonlítása felé. A statisztikai mutatók értéke – mutatnak rá a szerzők – nagymértékben függ azok összehasonlíthatóságától. Az ENSZ Statisztikai Bizottsága keretében jelentős erőfeszítéseket tettek a társadalmi–gazdasági rendszert tükröző mutatók, így a tőkés országokban alkalmazott nemzetgazdasági számlarendszerek és a szocialista országokban kidolgozott népgazdasági mérlegrendszer mutatói közötti összehasonlítások kidolgozására. A módszertan kidolgozásának célja, hogy az országok minél szélesebb körére lehetővé váljék a gazdasági növekedést jellemző összehasonlítható indexek kiszámítása. E mutatók olyan gyakorlati feladatokra is felhasználhatók, mint amilyen az egyes országoknak az ENSZ költségvetéséhez történő hozzájárulásának meghatározása. A két alapvető rendszer összehasonlíthatóságának biztosításában szerepet játszó legfontosabb mutatók – a nemzeti jövedelem, a bruttó hazai termék, a végső fogyasztás, a felhalmozás, a lakosság elsődleges jövedelmei, a munkabér, a közvetlen

jövedelem, a nyereség stb. – gondos és mélyreható elemzése teremti meg az összehasonlítható mutatók kiszámításának alapiát.

A tanulmány szerzői rámutatnak a két alapvető elszámolási rendszer közötti fogalmi különbségekre, amelyekre a közgazdasági irodalomban eléggé részletes leírás található. Így az alapvető különbség a nemzeti jövedelem termelési szférájának meghatározásában van, mert amíg a szocialista országok csupán az anyagi termelés ágazatait veszik figyelembe, addig a tőkés országok a nem anyagi szolgáltatásokat nyújtó ágazatok tevékenységét is ide számítják.

A nemzetgazdasági számlarendszert kidolgozó országokban a nemzeti termék körének meghatározásában csupán a jogilag törvénytelen tevékenységeket (például narkotikumok eladása) és a kisegítő (otthoni) gazdaságok tevékenységét (például főzés, takarítás) hagyják figyelmen kívül. Napjainkban a nemzetgazdasági számlarendszer terén a termelés fogalmának kiszélesítésére irányuló törekvés tapasztalható, ami az otthoni gazdaságok és sok más hasonló tevékenység eredményének bekapcsolására irányul. További különbségek vannak az egyes mutatók értékelési módjában, az osztályozásokban stb.

A két elszámolási rendszer összehasonlításában kiemelt szerepet kapnak

– a közgazdasági tartalommal és gyakorlati jelentőséggel bíró mutatók közötti fogalmi különbségek részletes leírásai;

– a két rendszer általános struktúráját leíró ún. átmenet-matrixok, amelyek segítségével lehetővé válik összehasonlítható táblák készítése (ezekben a módszertannak megfelelően biztosítva van az átmenet a két rendszer egyes mutatói között; a különböző összehasonlító táblákban végrehajtott korrekciók kölcsönös egyeztetése biztosítja azt, hogy az átszámítások eredménye egyezzen).

A nemzetgazdasági számlarendszer és a népgazdasági mérlegrendszer módszertanának összehangolásában kiemelt szerepet játszanak a nemzeti jövedelem termelési szférájának, a jövedelmek és ráfordítások, valamint a termelési folyamatok egyes kategóriáinak sajátosságai. Ugyanakkor a módszertan egyrészt az egyes országok gazdasági életének fontos különbségeit figyelmen kívül hagyja, másrészt az eltérő módon szervezett tevékenységek miatt összehasonlítási nehézségekkel kerül szembe. Egyes tőkés országokban, így például az Egyesült Államokban is a rádiózás és a televíziózás finanszírozása alapvetően a kereskedelmi vállalatoknak a reklámokra fordított kiadásaira támaszkodik, és így ezt a tevékenységet a nemzetgazdasági számlarendszerben a kereskedelmi vállalatoknak a reklámokra fordított kiadásai között folyó termelő felhasználásként veszik számba. Más tőkés országokban a rádiózás és a televíziózás költségeit az állami költségvetés vagy a lakosság előfizetései fedezik.

Ezen országokban az említett költségek vég-ső fogyasztásként jelennek meg. Természetes, hogy a bemutatott különbség hatást gyakorol a nemzeti termék összehasonlításának eredményére.

Az összehasonlítások említett fogyatékos-ságai ellenére a két elszámolási rendszer összehasonlíthatóságának módszertana jó alapot szolgáltat számítások elvégzésére. Az ENSZ Statisztikai Hivatala sok ország statisztikai hivatalával működik együtt és végez számításokat tényleges adatok alapján. A két rendszer összehasonlítása, összehangolása terén – a szerzők szerint – még további jelentős fejlesztési lehetőségek vannak. Ilyen lehetőségek rejlenek az átmenet-matrixok és az összehasonlító táblák közötti kapcsolatok részletesebb leírásában, és ezáltal a különböző típusú adatok átszámítási eljárásainak pontosabb, következetesebb meghatározásában.

A módszertan korszerűsítését segíti elő a összehasonlító táblák kétféle „készletének” összeállítása. Ennek segítségével a bruttó nemzeti termék mutatóit a népgazdasági mérlegrendszer, a nemzeti jövedelem mutatóit pedig a nemzetgazdasági számlarendszer módszertanának megfelelően számítják ki. Ez nagyobb lehetőségeket biztosít a közgazdasági elemzésekhez és pontosabb eredményekre vezet.

A módszertan korszerűsítésének fontos területeit képezik bizonyos további korrekciókkal kapcsolatos kérdések. A módszertan korszerűsítéséhez hozzájárulnak olyan segédanyagok, amelyeket a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságában dolgoztak ki például a nem anyagi szolgáltatások mutatóinak rendszerével kapcsolatban.

Az ENSZ Statisztikai Hivatalának keretében jelentős kutatómunka folyik, amely a két elszámolási rendszer összehasonlításának kipróbálását, vizsgálatát célozza. Ezek közül figyelmet érdemelnek azok a munkák, amelyeket Magyarország és Franciaország végez a KGST és az EGK Titkárságának részvételével egymás adatainak összehasonlítása terén.

Az összehasonlítások vizsgálata azt mutatja, hogy az egyes országok számításaikban különböző módszereket alkalmaznak. E módszerek megismerése, általánosítása hasznos lehet a nemzetközi összehasonlítások kérdéseivel foglalkozó statisztikusok számára. A nemzetgazdasági számlarendszer és a népgazdasági mérlegrendszer mutatószámai közötti összehasonlítások módszertanának további korszerűsítésében fontos szerepet játszanak a kutató számítások, számítási próbák, a kiindulási adatok feldolgozási módszerének megalapozása terén folyó, az összehasonlításhoz szükséges információk előállításával, feldolgozásával és elemzésével

kapcsolatos munkák, amelyeknek segítségével lehetőség nyílik az eltérő elszámolási rendszert használó országok közötti legfontosabb arányok megismerésére.

(Ism.: Csapodi Pál)

KOCSKAREV, V.:
HOSSZÚ LEJÁRATÚ HITELEK
A MEZŐGAZDASÁGBAN

(Dolgoszrocsnue kreditü v szel'szkom hozjajsztve.)
– *Voproszú Ekonomiki*. 1981. 4. sz. 97–104. p.

A Szovjetunióban a mezőgazdasági termés további tartós növekedését segítő beruházások kiemelt fontosságú célja a föld termőképességének növelése, szilárd takarmánybázis megteremtése, az elsődleges terményfeldolgozás kiépítése, raktárak és tárolók építése, továbbá az állatférőhelyek rekonstrukciója és további bővítése.

A beruházásokat hosszú lejáratú hitelek is elősegítik. Összegük évről évre nő, 1970-ben 3, 1979-ben már 8,3 milliárd rubel volt. A hitelt igénybe vevő kolhozok száma növekszik, 1980-ban már 90 százalékuknak volt hosszú lejáratú kölcsöne, és ez elérte az összes mezőgazdasági hitel felét. A kolhozberuházások 43 százalékának forrása állami kölcsön volt. Néhány szövetségi köztársaságban – az Oroszországi SZSZSZK-ban és az Örmény SZSZK-ban – ez az arány még magasabb volt.

A hiteleket elsősorban építkezésekre és a technikai bázis megújítására használják fel. Az Állami Bank tapasztalatai szerint a hitelek megtérülése, a segítségükkel létrehozott új létesítmények hatékonysága kedvező. A szovhozok viszont kevésbé vesznek igénybe hitelt, mint a kolhozok, náluk a beruházások mindössze 10 százalékát fedezi hitel. Noha a hitelek kamata alacsony, a futamidő hosszú, a visszafizetési kötelezettség hatékony befektetésre ösztönzi a felhasználókat. A szerző a hitel iránti igény erőteljes növekedésével számol a jövőben is.

A hitelek – eltérően a beruházások költségvetési finanszírozásától – visszatérítendőek. A vállalatok többsége ennek a megszabott határidőre eleget képes tenni és eleget is tesz. A késedelmek oka többnyire elemi csapás, rendkívüli káresemény, időnként azonban a nem kellő gondosságú gazdálkodás. A hatékonyság javítása megkövetelné, hogy a hitel törlesztése kapcsolódjék a beruházás üzembe helyezésének időpontjához és függjön össze annak finanszírozóképességével. Ezek a feltételek azonban gyakran nem teljesülnek. Ilyenkor a vállalatoknak más objektumokban képződött amortizációjukat kell igénybe venniük, esetleg a nyereséget is erre a célra kell átcsoportosítaniuk. Ezek elke-

Ezen országokban az említett költségek vég-ső fogyasztásként jelennek meg. Természetes, hogy a bemutatott különbség hatást gyakorol a nemzeti termék összehasonlításának eredményére.

Az összehasonlítások említett fogyatékos-ságai ellenére a két elszámolási rendszer összehasonlíthatóságának módszertana jó alapot szolgáltat számítások elvégzésére. Az ENSZ Statisztikai Hivatala sok ország statisztikai hivatalával működik együtt és végez számításokat tényleges adatok alapján. A két rendszer összehasonlítása, összehangolása terén – a szerzők szerint – még további jelentős fejlesztési lehetőségek vannak. Ilyen lehetőségek rejlenek az átmenet-matrixok és az összehasonlító táblák közötti kapcsolatok részletesebb leírásában, és ezáltal a különböző típusú adatok átszámítási eljárásainak pontosabb, következetesebb meghatározásában.

A módszertan korszerűsítését segíti elő a összehasonlító táblák kétféle „készletének” összeállítása. Ennek segítségével a bruttó nemzeti termék mutatóit a népgazdasági mérlegrendszer, a nemzeti jövedelem mutatóit pedig a nemzetgazdasági számlarendszer módszertanának megfelelően számítják ki. Ez nagyobb lehetőségeket biztosít a közgazdasági elemzésekhez és pontosabb eredményekre vezet.

A módszertan korszerűsítésének fontos területeit képezik bizonyos további korrekciókkal kapcsolatos kérdések. A módszertan korszerűsítéséhez hozzájárulnak olyan segédanyagok, amelyeket a KGST Statisztikai Együttműködési Állandó Bizottságában dolgoztak ki például a nem anyagi szolgáltatások mutatóinak rendszerével kapcsolatban.

Az ENSZ Statisztikai Hivatalának keretében jelentős kutatómunka folyik, amely a két elszámolási rendszer összehasonlításának kipróbálását, vizsgálatát célozza. Ezek közül figyelmet érdemelnek azok a munkák, amelyeket Magyarország és Franciaország végez a KGST és az EGK Titkárságának részvételével egymás adatainak összehasonlítása terén.

Az összehasonlítások vizsgálata azt mutatja, hogy az egyes országok számításaikban különböző módszereket alkalmaznak. E módszerek megismerése, általánosítása hasznos lehet a nemzetközi összehasonlítások kérdéseivel foglalkozó statisztikusok számára. A nemzetgazdasági számlarendszer és a népgazdasági mérlegrendszer mutatószámai közötti összehasonlítások módszertanának további korszerűsítésében fontos szerepet játszanak a kutató számítások, számítási próbák, a kiindulási adatok feldolgozási módszerének megalapozása terén folyó, az összehasonlításhoz szükséges információk előállításával, feldolgozásával és elemzésével

kapcsolatos munkák, amelyeknek segítségével lehetőség nyílik az eltérő elszámolási rendszert használó országok közötti legfontosabb arányok megismerésére.

(Ism.: Csapodi Pál)

KOCSKAREV, V.:
HOSSZÚ LEJÁRATÚ HITELEK
A MEZŐGAZDASÁGBAN

(Dolgoszrocsnue kreditü v szel'szkom hozjajsztve.)
– *Voproszú Ekonomiki*. 1981. 4. sz. 97–104. p.

A Szovjetunióban a mezőgazdasági termés további tartós növekedését segítő beruházások kiemelt fontosságú célja a föld termőképességének növelése, szilárd takarmánybázis megteremtése, az elsődleges terményfeldolgozás kiépítése, raktárak és tárolók építése, továbbá az állatférőhelyek rekonstrukciója és további bővítése.

A beruházásokat hosszú lejáratú hitelek is elősegítik. Összegük évről évre nő, 1970-ben 3, 1979-ben már 8,3 milliárd rubel volt. A hitelt igénybe vevő kolhozok száma növekszik, 1980-ban már 90 százalékuknak volt hosszú lejáratú kölcsöne, és ez elérte az összes mezőgazdasági hitel felét. A kolhozberuházások 43 százalékának forrása állami kölcsön volt. Néhány szövetségi köztársaságban – az Oroszországi SZSZSZK-ban és az Örmény SZSZK-ban – ez az arány még magasabb volt.

A hiteleket elsősorban építkezésekre és a technikai bázis megújítására használják fel. Az Állami Bank tapasztalatai szerint a hitelek megtérülése, a segítségükkel létrehozott új létesítmények hatékonysága kedvező. A szovhozok viszont kevésbé vesznek igénybe hitelt, mint a kolhozok, náluk a beruházások mindössze 10 százalékát fedezi hitel. Noha a hitelek kamata alacsony, a futamidő hosszú, a visszafizetési kötelezettség hatékony befektetésre ösztönzi a felhasználókat. A szerző a hitel iránti igény erőteljes növekedésével számol a jövőben is.

A hitelek – eltérően a beruházások költségvetési finanszírozásától – visszatérítendőek. A vállalatok többsége ennek a megszabott határidőre eleget képes tenni és eleget is tesz. A késedelmek oka többnyire elemi csapás, rendkívüli káresemény, időnként azonban a nem kellő gondosságú gazdálkodás. A hatékonyság javítása megkövetelné, hogy a hitel törlesztése kapcsolódjék a beruházás üzembe helyezésének időpontjához és függjön össze annak finanszírozóképességével. Ezek a feltételek azonban gyakran nem teljesülnek. Ilyenkor a vállalatoknak más objektumokban képződött amortizációjukat kell igénybe venniük, esetleg a nyereséget is erre a célra kell átcsoportosítaniuk. Ezek elke-

rülése végett a hitelezési rendszer további finomítása szükséges.

A beruházási és hiteltervek a kolhozokban általában, egyes területi egységekben (köztársaság, terület stb.) pedig esetenként nincsenek összhangban. A kolhozok egyéni beruházási tervei gyakran jelentősen felülmúlják a népgazdasági tervben előirányzott összeget. A pénzügyileg fedezetlen beruházások esetenként a végrehajtó vállalatnál idéznek elő egyensúlyzavart, gyakran azonban az Állami Bank hitelezési tervének teljesítését is akadályozzák. Ennek megakadályozására a mezőgazdasági tervezés szerveinek nagyobb figyelmet kell fordítaniuk.

A beruházási tervek „forrás” oldalának megalapozott tervezésében és végrehajtásában az Állami Bankra is jelentős feladat hárul, a tervezést végző szervek munkáját össze kell hangolni. Mivel a termés és ennek következtében a vállalati jövedelemingadozások a mezőgazdaságban gyakoriak, a banknak számottevő hiteltartalékkal kell rendelkeznie az ilyen alkalmakkor bekövetkező, előre nem látott igények kielégítésére is.

A beruházások másik jelentős forrása (fedezete) a kolhozokban és a szovhozokban képződő saját fejlesztési eszköz. 1970 óta a saját források aránya csökkent, 54 százalékról 10 év alatt 48 százalékra. Gyakori a fejlesztési alaphiány is. (Az ilyen gazdaságok tulajdonképpen közös alapjukat nem rendeltetésszerűen használják fel.) A nyereségből fejlesztésre (beruházásra) fordított összeg aránya is országszerte csökken. Számos kolhoz, minthogy különböző alapjait jelentősen növelte, a fejlesztésre nem elegendő saját eszközt igyekszik hitelből kiegészíteni. Az OSZSZSZK 428 kolhoza például jelentős forgóeszköz-felesleggel rendelkezett és mégis pótlólag 4,2 millió rubel összegű hosszú lejáratú beruházási hitelt igényelt a már folyósított 115 millió felül. Ezeket az aránytalanságokat a szerző véleménye szerint az okozza, hogy közgazdaságilag megalapozatlanok a nyereség felosztásának normatívái. Nem változatlan felhalmozás–fogyasztás arányokat kellene ezeknek biztosítaniuk, hanem azt, hogy a fejlesztésre (beruházásra) valamennyi vállalatnál minden évben növekvő összeg jusson.

A beruházási források elégtelensége ellenére megkezdett beruházások károsak. Késik üzembe helyezésük, nő a befejezetlen állomány, nem valósulnak meg, vagy csak később, a tervezett termelőkapacitások. Az építőanyagokat, a beruházási javakat termelő, forgalombahozó vállalatok tervszerűtlen munkája a beruházó vállalatok eszközhányát tovább élezi. Mindez a kolhozok beruházási terveinek összehangolatlanágából ered.

A beruházási–építő vállalatok munkáját is összehangoltabbá kellene tenni. Nagy hiá-

nyosság, hogy nincs egységes és megbízható módszer a vállalatok kapacitásának meghatározására. Ez a tervezést nehezíti. Gyakori, hogy ugyanott állami és vállalatközi építővállalatok dolgoznak, amelyek más és más hatóság felügyelete alá tartoznak és együttműködésük nem zavartalan. Ezen az irányítás egységesítésével lehetne segíteni, továbbá úgy, hogy a kulcsrakész átadás feladatát (a fővállalkozó felelősségét) írják elő, a területi irányító szervezeteket pedig gazdálkodási egységekké alakítanák át. A bonyolultabbá váló feltételek, a befejezetlen beruházásoknak a normatívánál nagyobb növekedése pénzügyi és anyagi oldalról a megalapozatlan beruházások elszaporodására vezet. Az építő és kivitelező kapacitást nem elegendő a népgazdasági ág (mezőgazdaság) igényeivel egyeztetni, ügyelni kell a megfelelő területi egység teljes (más népgazdasági ágakba tartozó) igényének fedezettségére is.

A mezőgazdasági termelőkapacitások gyors növekedése gyakran az eszközigenyesség növekedésével jár. Ennek eszközigenyességi normák kidolgozásával kellene elejét venni. Tartós tendencia az is, hogy fokozódik – magasabb arányú és gyorsabb növekedési ütemű – a forgóeszközök iránti igény. Nő a normalizált idő előtt kicserélt eszközök aránya is. Mindez a fejlesztésre felhasználható eszközöket mérsékli, illetve azonos összegből tényleges bővítésre ezek növekvő aránya miatt kevesebb jut.

A hosszú lejáratú hitelek 10–20 éves lejáratúak. Ezeket általában építkezésre nyújtják. Az a tapasztalat, hogy a hatékonyság és a termelőkapacitás új építkezések nélkül is növelhető. Olcsóbb és gyorsabb a rekonstrukciós jellegű bővítés. Gyorsíthatná az építkezéseket a jobb tervezési dokumentáció ellátás is. 1980-ban több mint 20 000 ilyen építkezést finanszíroztak a bankok. A tervező vállalatok felelősségét ezért szigorítani kellene, munkájuk minőségét pedig javítani. Hiányzó anyagi felelősségük miatt a kivitelezés tényleges költségei felülmúlják a tervezettet.

A mezőgazdasági célra létrehozott épületeket és eszközöket gyakran veszik igénybe a helyi intézmények más célra. Számos példa van arra is, hogy következmény nélkül átengedik az építővállalatoknak a kolhozok szállítóeszközeiket, gépeiket. A mezőgazdasági termelés alapjainak gyorsabb növekedését ezek a kisebb jelentőségű szabálytalanságok, a tervezés és irányítás hiányosságaival együtt, hátráltatják, ezért az Állami Banknak ezek ellen – ellenőrző és hitelnyújtó munkájuk során – fel kell lépnie. Az Állami Bank felelőssége és elvégzendő feladata pedig nem csökken, hanem egyre inkább növekszik.

(Ism.: Molnár István)

SMELEV, G.:
TÁRSADALMI TERMELES
ÉS HÁZTÁJI GAZDASÁG

(Obscsesztvennoe proizvodstvo i licsnoe podszobnoe hozjajstvo.) – *Voproszi Ekonomiki*. 1981. 5. sz. 66–74. p.

A Szovjetunió és más szocialista országok tapasztalata bizonyítja a fejlett szocializmus építésének azt a sajátosságát, hogy minél erősebbek a nagyüzemek a mezőgazdaságban, annál inkább képesek segíteni a háztáji gazdaságokat. A mezőgazdaság állóeszközeinek 5 százaléka a háztáji gazdaságok tulajdonában van.

A közös és a háztáji gazdaságok kapcsolata a termelőerők fejlettségétől függ. A háztáji gazdaságok termelik meg a munkaigényes termékek jelentős hányadát. A növénytermelés ágazatai közül a burgonyatermelésben (60%), a gyümölcsstermelésben (42%) meghatározó a szerepük. A zöldségfélék java része is a háztájiban terem meg. Majdnem teljesen felhagytak viszont a gabonatermeléssel. 1979-ben a nyúlhús 96, a sertéshús 40 százalékát termelték. Ezeknél kisebb, de még számottevő volt részvételük más állati termékek előállításában is. Az egyes szövetségi köztársaságokban a termelési szokásoktól és feltételektől függően a fenti arányok igen szélsőségesek, az országos átlagtól lényegesen eltérnek.

A háztáji gazdaságok területegységre jutó hozamai magasabbak, mint a közös gazdaságoké (ebben a közös gazdaságokból kapott vetőmagvak, takarmányok igen nagy szerepet játszanak). A háztáji termelés szerkezete vidékenként igen különböző. Például a balti köztársaságokban a szarvasmarha, Belorussziában a sertés, a déli köztársaságokban a juhtenyésztés a legfontosabb ágazat. A termelés jelentős része személyi fogyasztásra kerül, az áruhányad kevesebb, mint a nagyüzemi termelésben.

A háztáji termeléssel foglalkozók társadalmi szerkezete is változatos. Legnagyobb részük a kolhoztagokból és a szovhozok dolgozóiból kerül ki. Ezenkívül azonban a nem mezőgazdasági vállalatok munkásai és alkalmazottai, a különböző városi és falusi intézmények aktív dolgozói és nyugdíjasai is foglalkoznak mezőgazdasági tevékenységgel. Közülük kiemelkedik a közös kertműveléssel és gyümölcsstermeléssel foglalkozó réteg. A kolhozdolgozók és szovhoztagok háztáji gazdaságainak száma és aránya az utóbbi években csökkent. Ezt a jelenséget a szerző az agráripari komplexumok létrehozásával, a nagyüzemi gazdálkodás fejlődésével (a hagyományos háztáji ágazatokban is), valamint a kolhozokban és a szovhozokban foglalkoztatottak számának csökkenésével magyarázza. A változást az alkotmány is rögzíti. Az 1936. évi alkotmányban a „kolhoztagok ház

körüli gazdaságának” terminológiája található, az új alkotmány az „állampolgárok ház körüli gazdaságai” megnevezést használja.

Jelenleg körülbelül 33 millió család foglalkozik ház körüli termeléssel, amiből 13 millióban kolhoztag a családfő, a fennmaradó 10–10 millió háztáji gazdaság a szovhozok dolgozóiból, illetve a munkás–alkalmazotti keresőkből adódik. A háztáji gazdaságokban előállított mezőgazdasági termékeknek mintegy fele a kolhoztagok gazdaságaiból származik, másik fele a 20 millió egyéb foglalkozású mezőgazdasági termelőktől.

A háztáji termelők különböző társadalmi csoportjainak gazdaságmérete eltérő. Legnagyobbak – családonként 0,31 hektárosak a kolhoztagok gazdaságai, a szovhozdolgozóké 0,21 hektár, a munkás–alkalmazotti háztáji gazdaságok földterületének átlaga 0,17 hektár. Az állattartás méretében is hasonlóak a különbségek. A növénytermelés és az állattenyésztés mérete minden társadalmi csoportban jóval kisebb, mint amennyit a Kolhoz Minta Alapszabályzat engedélyez.

Eltérő a nagyüzemek dolgozóinak és a háztáji termeléssel foglalkozóknak nem és kor szerinti megoszlása. A kolhozokban a munkák felét az aktív korú férfiak látták el, akik viszont a háztáji munkálatokból csak 20 százalékban részesedtek. A nyugdíjas nők a kolhozok munkaráfordításának 3 százalékát, a háztájiban végzett munka egynegyedét teljesítették. A háztáji munkák többségét a másutt munkaviszonyban nem álló nők, a munkaképes kor alattiak és felettiak látták el. Így a másutt nem foglalkoztatott töredék munkaerőt sikerült a mezőgazdasági termelésbe bekapcsolni.

A háztáji gazdaságok szerepe az ország mezőgazdasági termelésében ma is jelentős: 26,5 százalék. 20 évvel ezelőtt azonban még 35,6 százalék volt. Ez idő alatt termelésük 13,7 százalékkal nőtt (a nagyüzemi termelés ennél sokkal gyorsabban növekedett). A növénytermelés 26,5, az állattenyésztés 8 százalékkal nőtt 20 év alatt. A háztáji gazdálkodás területe változatlan maradt.

A falusi népesség étel- és ellátásában alapvető a szerepük. 1977-ben például az itt fogyasztott hús és tej több mint 70 százalékát fedezték. A falun élők tojással és burgonyával teljes egészében a háztáji gazdaságok látják el. Továbbá a falusi közétkeztetés előbb felsorolt nyersanyagainak többségét is a háztáji gazdaságok termelik meg.

A kolhozok szakosodása fokozódik. 1980-ban például negyed részük nem tartott sertést, felükben nem volt juh és 64 százalékukban baromfi. Számos körzetben, sőt szövetséges köztársaságban még erőteljesebb a szakosodás. A lakosság ellátása ezekkel a termékekkel jórészt a háztáji gazdaságokra hárul. A vállalati termelés specializációja megnövelte

a háztáji termékek iránti igényt. Azon túlmenően, hogy számos termékből a termelés egyharmadát, egynegyedét a háztáji gazdaságok adták, e termékek jelentős része az állami felvásárlás útján a központi készletbe került, a zöldség és a hús 15–15, a tej 10, megtermelt burgonya 8 százaléka.

Az áruértékesítés másik lényeges módja a szervezett kolhozpiac, amelyből 5700 működik az országban. Ezenkívül kisebb, nem rendszeresen árusító piacok is árusítanak. 1980-ban a nem falusi települések piaccal 7,4 milliárd rubel értékű terméket hoztak forgalomba, másfélszer annyit, mint öt évvel korábban. Ez az élelmiszer-forgalom 5 százalékát teszi ki. A választék bővítésében lényegesen nagyobb a háztáji termékek szerepe. A felvásárló kereskedelem műszaki kapacitásának hiányosságai miatt elégtelen a választék. 1978-ban az állami kereskedelemben kapható zöldségnek 41 százaléka káposzta volt, a kolhozpiacra a káposzta aránya 13 százalék volt.

A háztáji gazdálkodás zavartalan működése a kolhozok, szovhozok és az állami szervek további támogatását igényli. Fejlesztési és erősíteni kell a nagyüzem és a kistermelés gazdasági kapcsolatait, ki kell alakítani az együttműködés leghatékonyabb formáit. Több határozat rögzíti, hogy el kell látni a háztáji gazdaságokat tenyészanyaggal, takarmánnyal és olyan társadalmi légkört kell teremteni, amelyben érzik tevékenységük társadalmi hasznosságát.

A szerző elismeréssel szól a magyar háztáji termelés fellendítésére hozott intézkedésekről és azok megvalósításáról. Példamutatónak ítéli a közös gazdaságokban a ház-

táji üzemág létrehozását és működésének tapasztalatait.

A Szovjetunióban is terjed már ez a forma. Egyes körzetekben a sertéshízalás, a kocatartás terén, a baromfi- és szarvasmarhahús-termelésben jó a közös és háztáji gazdaságok munkamegosztása. A szerződéses rendszerben előállított háztáji termék önköltsége csak fele a nagyüzemi tartásának és kisebb az egységnyi súlygyarapodáshoz felhasznált takarmány mennyisége is. Ezenkívül nem terheli beruházásokkal a nagyüzemeket. A kedvező tapasztalatok alapján 1981-ben további központi intézkedésekkel ösztönözték a nagyüzemi és kisüzemi gazdaságok szerződéses kapcsolatait. Az önkéntes alapon kötött termelési szerződések termékeit a nagyüzemek és a szerződő vállalatok gyűjtik össze. Rövid lejáratú hiteket vehetnek fel a kistermelők, termelési eszközöket és anyagokat kapnak a vállalatoktól. A szerződéses termelésre nem vonatkozik az állattartási korlátozás. A szerződtető a háztáji gazdaságokból származó áruért felárat kap és ez az árumennyiség beszámít a vállalati terv teljesítésébe.

Az állattenyésztésen kívül a növénytermelés egyes ágaiban, mindenekelőtt a zöldség- és gyümölcs-termelésben is célszerű lenne bevezetni a szerződéses termeltetési formát.

A szerző még hosszú évekig életképesnek tartja a közös kertgazdálkodást. Jelentősége – véleménye szerint – akkor sem csökken, amikor a nagyüzemek termelése zavartalan élelmiszer-ellátást tesz lehetővé.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

DEMOGRÁFIA

KREKLAU, C.: A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

(Der Bevölkerungsrückgang und seine Folgen.) – *Wirtschaftswissenschaftliches Studium*. 1980. 11. sz. 539–542. p.

A Német Szövetségi Köztársaságban 1950–1955-ben az élveszületési arányszám 16,1 ezrelék volt, ettől kezdve 1964-ig fokozatosan emelkedett a mutató (18,2 ezrelék), majd csökkenni kezdett, és 1977-ben már 9,5 ezrelékre mérséklődött. A születések alakulását befolyásolta a külföldiek szaporulata. A Német Szövetségi Köztársaságban mintegy 4 millió külföldi él, az összlakosságban arányuk 6,5 százalék. A külföldiek körében 1974-ben volt a születésszám a legmagasabb: akkor 108 000-et ért el, azóta mérséklődő tendenciájú.

A nyugatnémet magánháztartások száma 1950 és 1976 között 16,6 millióról 23,9 millió-

ra emelkedett, 1985-re viszont – a Szövetségi Statisztikai Hivatal előrebecslése szerint – már kevesebb: 23,7 millió lesz. Ezen belül az egyszemélyes háztartások száma a Köztársaság létrejötté óta állandóan gyarapodott és e trend a jövőben is folytatódni fog. Hasonló irányzat érvényesült 1950 és 1976 között a két–három személyes háztartások esetében is, az 1985-re vetített előrebecslések szerint azonban már alacsonyabb lesz számuk az 1976. évinél. Az egy háztartásra jutó személyek száma az egész 1950–1985-ös időszakban csökkenő irányzatú, ennek eredményeként, e mutató 2,99-ről, 2,52-re módosul.

A fejlődés vázolt jellemzői a személyi fogyasztásban is változásokat idéznek elő, elsősorban az egyszemélyes háztartások gyarapodása nyomán. Ez utóbbi irányzat a tartós és nem tartós lakberendezési és háztartás-felszerelési cikkek iránti keresletet növeli majd.

a háztáji termékek iránti igényt. Azon túlmenően, hogy számos termékből a termelés egyharmadát, egynegyedét a háztáji gazdaságok adták, e termékek jelentős része az állami felvásárlás útján a központi készletbe került, a zöldség és a hús 15–15, a tej 10, megtermelt burgonya 8 százaléka.

Az áruértékesítés másik lényeges módja a szervezett kolhozpiac, amelyből 5700 működik az országban. Ezenkívül kisebb, nem rendszeresen árusító piacok is árusítanak. 1980-ban a nem falusi települések piacai 7,4 milliárd rubel értékű terméket hoztak forgalomba, másfélszer annyit, mint öt évvel korábban. Ez az élelmiszer-forgalom 5 százalékát teszi ki. A választék bővítésében lényegesen nagyobb a háztáji termékek szerepe. A felvásárló kereskedelem műszaki kapacitásának hiányosságai miatt elégtelen a választék. 1978-ban az állami kereskedelemben kapható zöldségnek 41 százaléka káposzta volt, a kolhozpiacra a káposzta aránya 13 százalék volt.

A háztáji gazdálkodás zavartalan működése a kolhozok, szovhozok és az állami szervek további támogatását igényli. Fejlesztési és erősíteni kell a nagyüzem és a kistermelés gazdasági kapcsolatait, ki kell alakítani az együttműködés leghatékonyabb formáit. Több határozat rögzíti, hogy el kell látni a háztáji gazdaságokat tenyészanyaggal, takarmánnyal és olyan társadalmi légkört kell teremteni, amelyben érzik tevékenységük társadalmi hasznosságát.

A szerző elismeréssel szól a magyar háztáji termelés fellendítésére hozott intézkedésekről és azok megvalósításáról. Példamutatónak ítéli a közös gazdaságokban a ház-

táji üzemág létrehozását és működésének tapasztalatait.

A Szovjetunióban is terjed már ez a forma. Egyes körzetekben a sertéshízlalás, a kocatartás terén, a baromfi- és szarvasmarhahús-termelésben jó a közös és háztáji gazdaságok munkamegosztása. A szerződéses rendszerben előállított háztáji termék önköltsége csak fele a nagyüzemi tartásának és kisebb az egységnyi súlygyarapodáshoz felhasznált takarmány mennyisége is. Ezenkívül nem terheli beruházásokkal a nagyüzemeket. A kedvező tapasztalatok alapján 1981-ben további központi intézkedésekkel ösztönözték a nagyüzemi és kisüzemi gazdaságok szerződéses kapcsolatait. Az önkéntes alapon kötött termelési szerződések termékeit a nagyüzemek és a szerződő vállalatok gyűjtik össze. Rövid lejáratú hiteleket vehetnek fel a kistermelők, termelési eszközöket és anyagokat kapnak a vállalatoktól. A szerződéses termelésre nem vonatkozik az állattartási korlátozás. A szerződtető a háztáji gazdaságokból származó áruért felárat kap és ez az árumennyiség beszámít a vállalati terv teljesítésébe.

Az állattenyésztésen kívül a növénytermelés egyes ágaiban, mindenekelőtt a zöldség- és gyümölcs-termelésben is célszerű lenne bevezetni a szerződéses termeltetési formát.

A szerző még hosszú évekig életképesnek tartja a közös kertgazdálkodást. Jelentősége – véleménye szerint – akkor sem csökken, amikor a nagyüzemek termelése zavartalan élelmiszer-ellátást tesz lehetővé.

(Ism.: Szabóné Medgyesi Éva)

DEMOGRÁFIA

KREKLAU, C.: A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

(Der Bevölkerungsrückgang und seine Folgen.) – *Wirtschaftswissenschaftliches Studium*. 1980. 11. sz. 539–542. p.

A Német Szövetségi Köztársaságban 1950–1955-ben az élveszületési arányszám 16,1 ezrelék volt, ettől kezdve 1964-ig fokozatosan emelkedett a mutató (18,2 ezrelék), majd csökkenni kezdett, és 1977-ben már 9,5 ezrelékre mérséklődött. A születések alakulását befolyásolta a külföldiek szaporulata. A Német Szövetségi Köztársaságban mintegy 4 millió külföldi él, az összlakosságban arányuk 6,5 százalék. A külföldiek körében 1974-ben volt a születésszám a legmagasabb: akkor 108 000-et ért el, azóta mérséklődő tendenciájú.

A nyugatnémet magánháztartások száma 1950 és 1976 között 16,6 millióról 23,9 millió-

ra emelkedett, 1985-re viszont – a Szövetségi Statisztikai Hivatal előrebecslése szerint – már kevesebb: 23,7 millió lesz. Ezen belül az egyszemélyes háztartások száma a Köztársaság létrejötte óta állandóan gyarapodott és e trend a jövőben is folytatódni fog. Hasonló irányzat érvényesült 1950 és 1976 között a két–három személyes háztartások esetében is, az 1985-re vetített előrebecslések szerint azonban már alacsonyabb lesz számuk az 1976. évinél. Az egy háztartásra jutó személyek száma az egész 1950–1985-ös időszakban csökkenő irányzatú, ennek eredményeként, e mutató 2,99-ről, 2,52-re módosul.

A fejlődés vázolt jellemzői a személyi fogyasztásban is változásokat idéznek elő, elsősorban az egyszemélyes háztartások gyarapodása nyomán. Ez utóbbi irányzat a tartós és nem tartós lakberendezési és háztartás-felszerelési cikkek iránti keresletet növeli majd.

A népességcsökkenési folyamat az oktatási rendszerben is érezteti hatását, bár elég eltérő módon. A 3–6 éves korcsoportúak 70 százaléka számára a kormányzat 1980-ra tervezte az óvodai ellátás biztosítását. A vártnál kisebb születésszám miatt e programot már korábban teljesítették és számítanak rá, hogy az intézmények kihasználtsága a következő években mérséklődni fog.

Az iskolás korosztályok közül jelentősen csökken a 6–10 éves gyermekek száma: az 1972. évi 4,2 milliőről 1985-re 2,5 millióra módosul. E szférában 1975-ben még 29,9 tanulóra jutott egy tanító, időközben és a jövőben ez az arány javulni fog, feltéve, ha az osztálylétszámok csökkenése miatt nem távozik más munkaterületre az oktatók nagy része. A 10–15 éves diákok száma 1977–1978-ban volt a legmagasabb. Megfelelő képzésük biztosítására a pedagógusok körét 1970–1975-ben mintegy 24 százalékkal bővítették. Így 1975-ben 22,5 tanulóra jutott egy tanár, s bár ez az arány a „csúcsidőszakban” romlott, azt követően egyre kedvezőbbé válik, a tanulólétszám tartós csökkenése nyomán. A 15–20 éves gimnáziumi, szakfelsőiskolai és egyéb, e korcsoportba tartozók számára létesített képzési intézményekben a tanulók és végzők száma lendületesen emelkedett, s ez tartós irányzatnak ígérkezik. 1985-ben mintegy 250 000 főnyi lesz a végzők száma e hálózatban, az 1971. évi 100 000-hez képest. Ez azt is mutatja, hogy a magasabb fokú – elsősorban főiskolai és egyetemi – továbbképzésre mind többen pályáznak, illetve teremtenek maguknak lehetőséget az országban.

A foglalkoztatási rendszer, illetve a munkaerőpiac alakulására ugyancsak több irányú befolyást gyakorolnak a módosuló demográfiai feltételek. Az oktatási hálózatból a korábbinál magasabb képzettségi színvonalú fiatalok kerülnek ki és ennek megfelelő munkalehetőség biztosítását igénylik a társadalomtól.

Párhuzamosan sok ágazatban növekvő hiány mutatkozik középszintű szakképzettégek közül, főleg szakmunkásokból. E probléma súlyát a vállalatok és intézmények érintett része „szakképzési szerződés” kötésével igyekszik enyhíteni. Az ilyen keretben meghatározott szaktanfolyamot vállalóknak külön státust tartanak fenn a munkaadók, akiket erre kormányrendelet kötelez.

A szakképzett munkaerő az országban differenciáltabb és magasabb színvonalú, mint régen volt, és részben nincs összhangban az ország tényleges szükségleteivel, köztük számos iparág igényeivel. Ez önmagában is fontos feladatokat körvonalaz az oktatásügy számára, főleg a szakképzés szerkezetének és arányainak ésszerűsítésében. Ezen túlmenően, társadalompolitikai felelősséget vet fel az a

tény, hogy – miközben az össznépeség csökken – a keresőképes korba tartozó munkaerő-potenciál 1985-ig hozzávetőleg egy millió fővel gyarapszik 1978-hoz képest. A viszonylag nagy számú fiatal munkába állítása bonyolult, különféle módszerek árnyalt kombinációját igényli. Közülük – ahol ez gazdaságos – a termelőkapacitások fokozását, a produktív beruházások növelését, általában pedig a munkaidő rövidítését, az éves szabadság meghosszabbítását és nem utolsósorban a vendégmunkások jelentős részének elbocsátását tekintik legfontosabbaknak a foglalkoztatási szakértők.

A népességszám csökkenése – a távlati előrejelzések szerint – erőteljesen befolyásolja majd az öregségi ellátást is, mert jelentősen növekszik a 60 éven felüli lakosok száma a keresőképes korban levőkéhez képest. Számítások igazolják, hogy míg jelenleg a foglalkoztatottak jövedelmük 18 százalékát fizetik be nyugdíjjárulékra (ennek fele a munkaadót terheli), addig 2030-ban ez már jövedelmük 41 százalékát venné igénybe. Feltételezve, hogy időközben az átlagos élettartam rövidülne a várthoz képest és a születésszám növekedne, még mindig körülbelül 27 százalékát tenné ki a nyugdíj-hozzájárulás a keresők jövedelmének, ami problémákat okozna. Mindezeket figyelembe véve – hosszabb távon – jelentősen javítani kell a biztosítási rendszert olyan reformok bevezetésével, amelyeknek eredményeként a biztosítási mechanizmus megfelelő rugalmassággal igazodik a módosuló demográfiai feltételekhez.

(Ism.: *Biró Klára*)

STEPHENSON, CH.:

A TÖRTÉNETI NÉPSZÁMLÁLÁSI LAPOK
OSSZEKAPCSOLÁSÁNAK MÓDSZERTANA

(The methodology of historical census record linkage: a user's guide to the Soundex.) – *Journal of Family History*. 1980. 1. sz. 112–115. p.

Az amerikai népszámlálásokhoz készített Soundex Indexek segítségével most lehetőség nyílik azoknak a személyeknek történeti nyomon követésére, akik az egyes censzusok közötti időszakban elhagytak egy földrajzi területet.

A Soundex Indexeket először a harmincas években állították össze, eredetileg a társadalombiztosítás számára, amely fel kívánta használni a népszámlálási adatokat azoknak a személyeknek az azonosításához, akik öregségi járadékért folyamodtak, de nem volt születési bizonyítványuk vagy az életkorukat igazoló más bizonylatuk. A kiinduló elgondolás az volt, hogy azoknak a személyeknek, akik az 1870-es években születtek (és így az

A népességcsökkenési folyamat az oktatási rendszerben is érezteti hatását, bár elég eltérő módon. A 3–6 éves korcsoportúak 70 százaléka számára a kormányzat 1980-ra tervezte az óvodai ellátás biztosítását. A vártnál kisebb születésszám miatt e programot már korábban teljesítették és számítanak rá, hogy az intézmények kihasználtsága a következő években mérséklődni fog.

Az iskolás korosztályok közül jelentősen csökken a 6–10 éves gyermekek száma: az 1972. évi 4,2 milliőről 1985-re 2,5 millióra módosul. E szférában 1975-ben még 29,9 tanulóra jutott egy tanító, időközben és a jövőben ez az arány javulni fog, feltéve, ha az osztálylétszámok csökkenése miatt nem távozik más munkaterületre az oktatók nagy része. A 10–15 éves diákok száma 1977–1978-ban volt a legmagasabb. Megfelelő képzésük biztosítására a pedagógusok körét 1970–1975-ben mintegy 24 százalékkal bővítették. Így 1975-ben 22,5 tanulóra jutott egy tanár, s bár ez az arány a „csúcsidőszakban” romlott, azt követően egyre kedvezőbbé válik, a tanulólétszám tartós csökkenése nyomán. A 15–20 éves gimnáziumi, szakfelsőiskolai és egyéb, e korcsoportba tartozók számára létesített képzési intézményekben a tanulók és végzők száma lendületesen emelkedett, s ez tartós irányzatnak ígérkezik. 1985-ben mintegy 250 000 főnyi lesz a végzők száma e hálózatban, az 1971. évi 100 000-hez képest. Ez azt is mutatja, hogy a magasabb fokú – elsősorban főiskolai és egyetemi – továbbképzésre mind többen pályáznak, illetve teremtenek maguknak lehetőséget az országban.

A foglalkoztatási rendszer, illetve a munkaerőpiac alakulására ugyancsak több irányú befolyást gyakorolnak a módosuló demográfiai feltételek. Az oktatási hálózatból a korábbinál magasabb képzettségi színvonalú fiatalok kerülnek ki és ennek megfelelő munkalehetőség biztosítását igénylik a társadalomtól.

Párhuzamosan sok ágazatban növekvő hiány mutatkozik középszintű szakképzettségűekből, főleg szakmunkásokból. E probléma súlyát a vállalatok és intézmények érintett része „szakképzési szerződés” kötésével igyekszik enyhíteni. Az ilyen keretben meghatározott szaktanfolyamot vállalóknak külön státust tartanak fenn a munkaadók, akiket erre kormányrendelet kötelez.

A szakképzett munkaerő az országban differenciáltabb és magasabb színvonalú, mint régen volt, és részben nincs összhangban az ország tényleges szükségleteivel, köztük számos iparág igényeivel. Ez önmagában is fontos feladatokat körvonalaz az oktatásügy számára, főleg a szakképzés szerkezetének és arányainak ésszerűsítésében. Ezen túlmenően, társadalompolitikai felelősséget vet fel az a

tény, hogy – miközben az össznépeség csökken – a keresőképes korba tartozó munkaerő-potenciál 1985-ig hozzávetőleg egy millió fővel gyarapszik 1978-hoz képest. A viszonylag nagy számú fiatal munkába állítása bonyolult, különféle módszerek árnyalt kombinációját igényli. Közülük – ahol ez gazdaságos – a termelőkapacitások fokozását, a produktív beruházások növelését, általában pedig a munkaidő rövidítését, az éves szabadság meghosszabbítását és nem utolsósorban a vendégmunkások jelentős részének elbocsátását tekintik legfontosabbaknak a foglalkoztatási szakértők.

A népességszám csökkenése – a távlati előrejelzések szerint – erőteljesen befolyásolja majd az öregségi ellátást is, mert jelentősen növekszik a 60 éven felüli lakosok száma a keresőképes korban levőkéhez képest. Számítások igazolják, hogy míg jelenleg a foglalkoztatottak jövedelmük 18 százalékát fizetik be nyugdíjjárulékra (ennek fele a munkaadót terheli), addig 2030-ban ez már jövedelmük 41 százalékát venné igénybe. Feltételezve, hogy időközben az átlagos élettartam rövidülne a várthoz képest és a születésszám növekedne, még mindig körülbelül 27 százalékát tenné ki a nyugdíj-hozzájárulás a keresők jövedelmének, ami problémákat okozna. Mindezeket figyelembe véve – hosszabb távon – jelentősen javítani kell a biztosítási rendszert olyan reformok bevezetésével, amelyeknek eredményeként a biztosítási mechanizmus megfelelő rugalmassággal igazodik a módosuló demográfiai feltételekhez.

(Ism.: *Biró Klára*)

STEPHENSON, CH.:

A TÖRTÉNETI NÉPSZÁMLÁLÁSI LAPOK
OSSZEKAPCSOLÁSÁNAK MÓDSZERTANA

(The methodology of historical census record linkage: a user's guide to the Soundex.) – *Journal of Family History*. 1980. 1. sz. 112–115. p.

Az amerikai népszámlálásokhoz készített Soundex Indexek segítségével most lehetőség nyílik azoknak a személyeknek történeti nyomon követésére, akik az egyes censzusok közötti időszakban elhagytak egy földrajzi területet.

A Soundex Indexeket először a harmincas években állították össze, eredetileg a társadalombiztosítás számára, amely fel kívánta használni a népszámlálási adatokat azoknak a személyeknek az azonosításához, akik öregségi járadékért folyamodtak, de nem volt születési bizonyítványuk vagy az életkorukat igazoló más bizonylatuk. A kiinduló elgondolás az volt, hogy azoknak a személyeknek, akik az 1870-es években születtek (és így az

1930-as években elérték a járadékra jogosító életkort), szerepelniük kell az 1880-as anyagokban. A sok elírás azonban olyan nehézségeket okozott a nevek egyeztetésében, hogy elfogadták a Soundex rendszert, amely a vezetékneveket inkább a hangzás (az angol sound szó értelemszerű magyar megfelelője), mint a nevek helyes írásmódja szerint osztályozza.

A Soundex az alábbi technikán, illetve kódolási technikán alapul: a vezetéknev kezdőbetűjét nem kódolják, hanem az betűként fennmarad, figyelmen kívül hagyják a magánhangzókat (a, e, i, o, u), továbbá nem veszik figyelembe a következő betűket: y, w, h. A Soundex kódolási útmutatója:

1. kódszámot kap a b, p, f és a v betű;
2. kódszámmal jelölik a c, s, k, g, j, q, x és z betűket;
3. kódszámmal jelzi a d és t betűt;
4. kódszám az l betű jele;
5. kódszám az m és az n betűké;
6. kódszámmal jelölik az r betűt.

Minden Soundex kódszám egy betűből és egy háromjegyű számból áll; az esetleges további betűket figyelmen kívül hagyják. Az azonos betűket egybetűként kódolják. A szerző, Stephenson kódszáma például a Soundex rendszerben S 315. A nevek előtagjaival a Soundex nem foglalkozik következetesen, például a Di-Lorenzo név a D 465-ös vagy az L 652-es kódszámmal szerepel.

A Soundex rendszerre vonatkozó legutóbbi útmutató 1977-ben jelent meg (Guide to the Soundex System) „Az 1790–1890. évi szövetségi népszámlálások. A kérdőívek mikrofilm példányainak katalógusa” (Federal population censuses, 1790–1890. A catalogue of microfilm copies of the schedules) c. kötetben. Az 1880., 1900. és 1920. évi népszámlálásokhoz készültek indexek. Az 1880. évi Soundex csak azoknak a családoknak az indexeit mutatta ki a családfők szerint, amelyekben volt 10 éves vagy ennél fiatalabb családtag, az 1900. és 1920. évi Soundex azonban már minden családot kimutatott a családfő szerint (beleértve az egyedülállókat is), és így az egész népességet felölelte. A Soundexben az indexek az államok szerinti elrendezésben szerepelnek. Az 1880. és 1900.

évi mikrofilmre vett census és Soundex egyénilleg megvásárolható az amerikai Nemzeti Levéltárban és annak regionális szerveinél, az 1920. évi file-ok még el vannak zárva a nyilvánosság elől.

Annak ellenére, hogy a Soundex a kutatás számos területén megnövelte a lehetőségeket, nem problémamentes, és az Index olyan nagy, hogy fennáll annak a veszélye, hogy esetleg túlhalmozza a kutatót. Ezért a szerző hasznosnak vélte a cikkben foglalt rövid alkalmazási irányelvek közreadását az érdekelt történészek számára.

A fő problémák akkor jelentkeznek, amikor megpróbálnak összekapcsolni bármely olyan két forrást, amelyeknek feljegyzése külön-külön és különböző időben történt. Az eltérések esélyei növekednek, ha nem népszámlálási anyagokból: például városi címjegyzékekből, adóajstromokból és a népmozgalmi statisztikából dolgoznak. A városi címjegyzékek kevésbé formálisak a nevek bejegyzése terén, mint a népszámlálások, úgy, hogy számos keresztnev, főképpen a kevésbé szokásosak, a címjegyzékben gyakran csak kezdőbetűként (monogramként) szerepelnek.

A szerző a Soundex nyomon követési eljárásának egy tipikus esetét konkrét példával mutatja be, az 1905. évi New York állambeli népszámlálásból egy kilenctagú családra kigyűjtött adatok alapján, rámutatva a nyomon követés nehézségeire.

Foglalkozik cikkében a női háztartásfővel rendelkező háztartások nyomon követési problémáival is (például a korábbi férfi háztartásfő időközben bekövetkezett halála vagy a női háztartásfő házasságkötése).

A cikk lépésről lépésre levezeti a Soundex rendszer nyomon követési eljárását, ismét az előbbi család, ezúttal a háztartásfő konkrét példáján.

Végül a szerző egy korábbi, a mobilitási vizsgálatokkal és a Soundex Indexekkel foglalkozó cikkéből idézi az összekapcsolások nyers megközelítését reprezentáló százalékarányokat, amelyek egyben jól dokumentálják az összekapcsolások során felmerülő főbb problémákat és azok arányát is.

(Ism.: Kármán Tamásné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

ALESTALO, M. – UUSITALO, H.:
PRESZTIZS ÉS RÉTEGZÖDÉS

(Prestige and stratification. A comparative study on occupational prestige and its determinants.) Commentationes Scientiarum Socialium 15. Soc. Sci. Fenn. Helsinki. 1980. 180 p.

A nemzetközi szakirodalomban gyakran közölnek adatokat a különböző országokban

végzett presztizsvizsgálatokról. Ezek a vizsgálatok betekintést adnak az egy-egy országon belüli, vagy országok közötti összehasonlításban a foglalkozások presztizséről, különböző szempontok szerinti rangsoráról.

Magyarországon e téren eddig csupán kísérleti jellegű kezdeményezések voltak, és csak a jövőben kerül majd sor jelentősebb

1930-as években elérték a járadékra jogosító életkort), szerepelniük kell az 1880-as anyagokban. A sok elírás azonban olyan nehézségeket okozott a nevek egyeztetésében, hogy elfogadták a Soundex rendszert, amely a vezetékneveket inkább a hangzás (az angol sound szó értelemszerű magyar megfelelője), mint a nevek helyes írásmódja szerint osztályozza.

A Soundex az alábbi technikán, illetve kódolási technikán alapul: a vezetéknev kezdőbetűjét nem kódolják, hanem az betűként fennmarad, figyelmen kívül hagyják a magánhangzókat (a, e, i, o, u), továbbá nem veszik figyelembe a következő betűket: y, w, h. A Soundex kódolási útmutatója:

1. kódszámot kap a b, p, f és a v betű;
2. kódszámmal jelölik a c, s, k, g, j, q, x és z betűket;
3. kódszámmal jelzi a d és t betűt;
4. kódszám az l betű jele;
5. kódszám az m és az n betűké;
6. kódszámmal jelölik az r betűt.

Minden Soundex kódszám egy betűből és egy háromjegyű számból áll; az esetleges további betűket figyelmen kívül hagyják. Az azonos betűket egybetűként kódolják. A szerző, Stephenson kódszáma például a Soundex rendszerben S 315. A nevek előtagjaival a Soundex nem foglalkozik következetesen, például a Di-Lorenzo név a D 465-ös vagy az L 652-es kódszámmal szerepel.

A Soundex rendszerre vonatkozó legutóbbi útmutató 1977-ben jelent meg (Guide to the Soundex System) „Az 1790–1890. évi szövetségi népszámlálások. A kérdőívek mikrofilm példányainak katalógusa” (Federal population censuses, 1790–1890. A catalogue of microfilm copies of the schedules) c. kötetben. Az 1880., 1900. és 1920. évi népszámlálásokhoz készültek indexek. Az 1880. évi Soundex csak azoknak a családoknak az indexeit mutatta ki a családfők szerint, amelyekben volt 10 éves vagy ennél fiatalabb családtag, az 1900. és 1920. évi Soundex azonban már minden családot kimutatott a családfő szerint (beleértve az egyedülállókat is), és így az egész népességet felölelte. A Soundexben az indexek az államok szerinti elrendezésben szerepelnek. Az 1880. és 1900.

évi mikrofilmre vett census és Soundex egyénilleg megvásárolható az amerikai Nemzeti Levéltárban és annak regionális szerveinél, az 1920. évi file-ok még el vannak zárva a nyilvánosság elől.

Annak ellenére, hogy a Soundex a kutatás számos területén megnövelte a lehetőségeket, nem problémamentes, és az Index olyan nagy, hogy fennáll annak a veszélye, hogy esetleg túlhalmozza a kutatót. Ezért a szerző hasznosnak vélte a cikkben foglalt rövid alkalmazási irányelvek közreadását az érdekelt történészek számára.

A fő problémák akkor jelentkeznek, amikor megpróbálnak összekapcsolni bármely olyan két forrást, amelyeknek feljegyzése külön-külön és különböző időben történt. Az eltérések esélyei növekednek, ha nem népszámlálási anyagokból: például városi címjegyzékekből, adóajstromokból és a népmozgalmi statisztikából dolgoznak. A városi címjegyzékek kevésbé formálisak a nevek bejegyzése terén, mint a népszámlálások, úgy, hogy számos keresztnev, főképpen a kevésbé szokásosak, a címjegyzékben gyakran csak kezdőbetűként (monogramként) szerepelnek.

A szerző a Soundex nyomon követési eljárásának egy tipikus esetét konkrét példával mutatja be, az 1905. évi New York állambeli népszámlálásból egy kilenctagú családra kigyűjtött adatok alapján, rámutatva a nyomon követés nehézségeire.

Foglalkozik cikkében a női háztartásfővel rendelkező háztartások nyomon követési problémáival is (például a korábbi férfi háztartásfő időközben bekövetkezett halála vagy a női háztartásfő házasságkötése).

A cikk lépésről lépésre levezeti a Soundex rendszer nyomon követési eljárását, ismét az előbbi család, ezúttal a háztartásfő konkrét példáján.

Végül a szerző egy korábbi, a mobilitási vizsgálatokkal és a Soundex Indexekkel foglalkozó cikkéből idézi az összekapcsolások nyers megközelítését reprezentáló százalékarányokat, amelyek egyben jól dokumentálják az összekapcsolások során felmerülő főbb problémákat és azok arányát is.

(Ism.: Kármán Tamásné)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

ALESTALO, M. – UUSITALO, H.:
PRESZTIZS ÉS RÉTEGZÖDÉS

(Prestige and stratification. A comparative study on occupational prestige and its determinants.) Commentationes Scientiarum Socialium 15. Soc. Sci. Fenn. Helsinki. 1980. 180 p.

A nemzetközi szakirodalomban gyakran közölnek adatokat a különböző országokban

végzett presztizsvizsgálatokról. Ezek a vizsgálatok betekintést adnak az egy-egy országon belüli, vagy országok közötti összehasonlításban a foglalkozások presztizséről, különböző szempontok szerinti rangsoráról.

Magyarországon e téren eddig csupán kísérleti jellegű kezdeményezések voltak, és csak a jövőben kerül majd sor jelentősebb

presztizsvizsgálatokra. Ezért különös érdeklődésre tarthatnak számot a Magyarországhoz hasonló fejlettségű Finnországban végzett presztizsvizsgálatok eredményei.

A tanulmány szerzőinek fő célkitűzése az volt, hogy összekapcsolják a foglalkozások presztizsére, illetve a rétegződésre vonatkozó koncepciókat, ami a korábbi gyakorlatban meglehetősen elhanyagolt vizsgálati szempont volt. Tanulmányukban röviden áttekinthetik a finn, illetve a más országokban végzett presztizsvizsgálatok főbb jellemzőit és eredményeit.

A foglalkozások presztizsének alakulását vizsgáló kutatások egy része (Treiman vizsgálatai) azt igazolta, hogy a különböző országokban mért presztizsrangsor igen nagy fokú hasonlóságot mutat. Más vizsgálatok viszont érzékelhető különbségeket mutattak ki az iparosodott tőkés, illetve az európai szocialista országok között (főleg a csehszlovák és lengyel adatok alapján, *Haller és Bills*).

A hasonlóság okát elsősorban azzal magyarázták, hogy az iparosítás folyamata hasonló követelményeket támaszt minden országban és a foglalkozások presztizsében is tükröződik.

A finn presztizsvizsgálatok eredményei alapján a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a finn társadalomban tapasztalt presztizsrangsor nem tér el jelentősen más országok rangsorától. Az egyetemi tanár az egyetlen olyan foglalkozás, amelynek Finnországban számottevően magasabb a presztizse, mint más országokban. A többi kisebb mértékű különbség alapján a szerzők véleménye szerint nem lehet egyértelműen kimutatni a finn társadalomra kivételesen jellemző sajátosságokat.

Más vizsgálatokhoz hasonlóan a finn kutatások is igazolták azt a tételt, hogy az egész társadalmon belül az egyes foglalkozások rangsorolásánál nagyon hasonlóak a vélemények a vezető és értelmiségi, valamint bizonyos fizikai, azon belül is a mezőgazdasági fizikai foglalkozások presztizsének megítélésében.

Ezzel szemben a társadalmi hierarchia középső sávjában elhelyezkedő foglalkozások értékelésében már jelentős különbség mutatható ki.

A kutatások során azt is megvizsgálták, hogy időben hogyan változik a foglalkozások presztizsrangsora. Adataik azt mutatták, hogy az ügyvédek, az építészek, a mérnökök és az egyetemi tanárok presztizse növekedett, ezzel szemben a katonatiszteké csökkent. Ez utóbbit azzal magyarázták, hogy a hadsereg mint társadalmi intézmény a modern társadalomban elvesztette azt a szerepét, amellyel a múlt században rendelkezett.

A foglalkozások presztizsét meghatározó tényezők közül kettőnek – az iskolai végzettségnek és a jövedelemnek – a hatását külön is megvizsgálták. Más országokhoz viszonyítva a finn adatok azt mutatták, hogy az iskolai végzettségnek a presztizsre gyakorolt hatása igen nagy, míg a jövedelemé jóval kisebb.

A tanulmány az empirikus vizsgálatok adatainak bemutatása mellett kitér a presztizsvizsgálatok elméleti szempontjainak tárgyalására is. A felvetődő elméleti jellegű kérdések közül különösen fontos annak megválaszolása, hogy mit mér a presztizsskála.

Korábban a rendi társadalmakban a presztizs vagy társadalmi helyzet határozta meg az egyén gazdasági helyzetét. A modern társadalmakban viszont a társadalmi-gazdasági helyzet határozza meg az egyének presztizsét, ami a korábbi időszakokhoz viszonyítva bizonytalanabb és kevésbé időálló tényező. Ilyen értelmezésben a presztizsskála többnyire sztereotip elképzeléseket mér, amelyeket az egyes foglalkozások társadalmi-gazdasági jellemzői alapján alakítanak ki.

A tanulmány bemutat a presztizsről alkotott néhány főbb elméleti megközelítést is. Ezek értékelése során rövid elemzést ad a foglalkozási presztizsnek a marxista elméletben és gyakorlatban betöltött szerepéről is.

(Ism.: *Harcza István*)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 9. SZÁM

Belov, N.: Az állami statisztika automatizált rendszere (ASZGSZ) a tizenegyedik ötéves tervben.

Ejdel'man, M.: Az ASZGSZ szerepe az állami statisztika továbbfejlesztésében.

Busev, Sz.: Az ASZGSZ software-ellátása.

Szimakova, G.: Az ASZGSZ funkcionális alrendszereinek létrehozását szolgáló módszertani alapelvek.

Ivanov, N. – Vinner, I.: A közös használatú számítóközpontok és az ASZGSZ program- és műszaki bázisa.

Rahmanov, M.: Az ASZGSZ automatizált adatbankja (ISZHOD).

Gumenjuk, V. – Kamencev, A. – Fedoszeev, V.: Az ASZGSZ információs bázisa.

Lermontov, M. – Tiohin, Sz. – Fedorov, O.: Az ASZGSZ anyagi-műszaki ellátása és irányításának továbbfejlesztése.

Csiz, V. – Sul'gin Sz. – Jasin, V.: A táv-adatfeldolgozás az ASZGSZ-ben és fejlesztésének útjai.

presztizsvizsgálatokra. Ezért különös érdeklődésre tarthatnak számot a Magyarországhoz hasonló fejlettségű Finnországban végzett presztizsvizsgálatok eredményei.

A tanulmány szerzőinek fő célkitűzése az volt, hogy összekapcsolják a foglalkozások presztizsére, illetve a rétegződésre vonatkozó koncepciókat, ami a korábbi gyakorlatban meglehetősen elhanyagolt vizsgálati szempont volt. Tanulmányukban röviden áttekinthetik a finn, illetve a más országokban végzett presztizsvizsgálatok főbb jellemzőit és eredményeit.

A foglalkozások presztizsének alakulását vizsgáló kutatások egy része (Treiman vizsgálatai) azt igazolta, hogy a különböző országokban mért presztizsrangsor igen nagy fokú hasonlóságot mutat. Más vizsgálatok viszont érzékelhető különbségeket mutattak ki az iparosodott tőkés, illetve az európai szocialista országok között (főleg a csehszlovák és lengyel adatok alapján, *Haller és Bills*).

A hasonlóság okát elsősorban azzal magyarázták, hogy az iparosítás folyamata hasonló követelményeket támaszt minden országban és a foglalkozások presztizsében is tükröződik.

A finn presztizsvizsgálatok eredményei alapján a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a finn társadalomban tapasztalt presztizsrangsor nem tér el jelentősen más országok rangsorától. Az egyetemi tanár az egyetlen olyan foglalkozás, amelynek Finnországban számottevően magasabb a presztizse, mint más országokban. A többi kisebb mértékű különbség alapján a szerzők véleménye szerint nem lehet egyértelműen kimutatni a finn társadalomra kivételesen jellemző sajátosságokat.

Más vizsgálatokhoz hasonlóan a finn kutatások is igazolták azt a tételt, hogy az egész társadalmon belül az egyes foglalkozások rangsorolásánál nagyon hasonlóak a vélemények a vezető és értelmiségi, valamint bizonyos fizikai, azon belül is a mezőgazdasági fizikai foglalkozások presztizsének megítélésében.

Ezzel szemben a társadalmi hierarchia középső sávjában elhelyezkedő foglalkozások értékelésében már jelentős különbség mutatható ki.

A kutatások során azt is megvizsgálták, hogy időben hogyan változik a foglalkozások presztizsrangsora. Adataik azt mutatták, hogy az ügyvédek, az építészek, a mérnökök és az egyetemi tanárok presztizse növekedett, ezzel szemben a katonatiszteké csökkent. Ez utóbbit azzal magyarázták, hogy a hadsereg mint társadalmi intézmény a modern társadalomban elvesztette azt a szerepét, amellyel a múlt században rendelkezett.

A foglalkozások presztizsét meghatározó tényezők közül kettőnek – az iskolai végzettségnek és a jövedelemnek – a hatását külön is megvizsgálták. Más országokhoz viszonyítva a finn adatok azt mutatták, hogy az iskolai végzettségnek a presztizsre gyakorolt hatása igen nagy, míg a jövedelemé jóval kisebb.

A tanulmány az empirikus vizsgálatok adatainak bemutatása mellett kitér a presztizsvizsgálatok elméleti szempontjainak tárgyalására is. A felvetődő elméleti jellegű kérdések közül különösen fontos annak megválaszolása, hogy mit mér a presztizsskála.

Korábban a rendi társadalmakban a presztizs vagy társadalmi helyzet határozta meg az egyén gazdasági helyzetét. A modern társadalmakban viszont a társadalmi-gazdasági helyzet határozza meg az egyének presztizsét, ami a korábbi időszakokhoz viszonyítva bizonytalanabb és kevésbé időtálló tényező. Ilyen értelmezésben a presztizsskála többnyire sztereotip elképzeléseket mér, amelyeket az egyes foglalkozások társadalmi-gazdasági jellemzői alapján alakítanak ki.

A tanulmány bemutat a presztizsről alkotott néhány főbb elméleti megközelítést is. Ezek értékelése során rövid elemzést ad a foglalkozási presztizsnek a marxista elméletben és gyakorlatban betöltött szerepéről is.

(Ism.: *Harcza István*)

KÜLFOLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТИНИК СТАТИСТИКИ

A SZOVJETUNIO KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 9. SZÁM

Belov, N.: Az állami statisztika automatizált rendszere (ASZGSZ) a tizenegyedik ötéves tervben.

Ejdel'man, M.: Az ASZGSZ szerepe az állami statisztika továbbfejlesztésében.

Busev, Sz.: Az ASZGSZ software-ellátása.

Szimakova, G.: Az ASZGSZ funkcionális alrendszereinek létrehozását szolgáló módszertani alapelvek.

Ivanov, N. – Vinner, I.: A közös használatú számítóközpontok és az ASZGSZ program- és műszaki bázisa.

Rahmanov, M.: Az ASZGSZ automatizált adatbankja (ISZHOD).

Gumenjuk, V. – Kamencev, A. – Fedoszeev, V.: Az ASZGSZ információs bázisa.

Lermontov, M. – Tiohin, Sz. – Fedorov, O.: Az ASZGSZ anyagi-műszaki ellátása és irányításának továbbfejlesztése.

Csiz, V. – Sul'gin Sz. – Jasin, V.: A táv-adatfeldolgozás az ASZGSZ-ben és fejlesztésének útjai.

Evreinov, É. – Pozdnjak, G. – Polkovszkij, L.: Az ASZGSZ járási egységeinek fejlesztési problémái.

1981. ÉVI 10. SZÁM

Vascukov, L.: A mezőgazdasági statisztika feladatai a tizenegyedik ötéves tervben.

Panteleeva, V.: A termelés hatékonyságának összefoglaló mutatószáma.

Mar'jahin, G.: A mezőgazdasági termelés hatékonyságának komplex elemzése.

Szisz'kov, V.: A matematikai statisztikai módszerek alkalmazása az állami statisztika automatizált rendszerében.

Minina, K.: A statisztikusok képzettségének emelése.

Maszlov, Sz.: A tizenegyedik ötéves terv – az ifjúság lelkesedése és alkotó szelleme.

Malüsev, N.: A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala számítástechnikai hálózata hatékonyságának emelése.

Polkovszkij, L. – Danilov, V. – Zajdman, Sz.: Új módszerek a könyvvitel komplex gépesítésének bevezetésére.

Vetésterületek, mezőgazdasági termelés, állami felvásárlás.

Belkereskedelmi adatok egyes KGST-országokról.

DEMOGRAFIE

revue pro výzkum populačního vývoje

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 3. SZÁM

Sekera, V.: A legrégebbi nemzetiségi adatok országunkban.

Koschin, F.: A Gompertz–Makeham-féle törvény vagy a pontosság.

Veselá, A.: A kiinduló korstruktúra befolyása az előrebecslés eredményére.

Schüller, V. – Dytrych, Z. – Prokopec, J.: A családvizsgálatok részleges tapasztalatai.

Mitrega, M.: A vándorlási politika helye a társadalompolitika koncepciójában.

WIADOMOŚĆ STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 8. SZÁM

Kordos, J.: A létfenntartási költségindex pontosságának becslése.

Kuciarska-Ciesielska, M.: A nem fizetett szabadságok és a családok gazdasági helyzete.

Smolinski, Zb.: Lengyel családok az 1978. évi népszámlálás adatai alapján.

Aleksinska, J.: A gazdaságilag aktív népesség várható élettartam táblái Lengyelországban, 1978.

Gorzalak, G.: Statisztikai összehasonlító elemzés: elmélet és gyakorlat.

Rutkowski, J.: Strukturális hasonlóságok és változások; kvantifikálási problémák.

Ziemięcki, J.: A mezőgazdaságon kívüli magán-gazdasági szektor az 1978. évi népszámlálás szerint.

Zych, A.: A piaci áruellátás nyilvántartása és elszámolása.

Warda B.: A vidéki területek funkcionális differenciálása és a lakásviszonyok.

Malkowska, J.: Beszámoló a mezőgazdasági minisztériumhoz tartozó létesítmények víz- és csatornázási ellátásáról.

Olechowski, B.: A REGON-rendszer módosításának célja és iránya.

Homa, J.: A „Vajdasági adatbankok” működése: a „SPIS” rendszer.

A ROMÁN SZOCIALISTA KÖZTÁRSASÁG
KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATALÁNAK
FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 7. SZÁM

Ionescu, A. – Dumitrescu, V. – Dumitrescu, I. – Specht, E.: A román ipar fejlődése, struktúrája és helye a világ iparában.

Firicica, M. – Brinzei, N.: Románia kulturális életének fejlődése.

Potorea, V.: Suceava megye iparának fejlődése.

Paina, V. Th. – Ionescu, Gh. Gh.: A műszaki-anyagi ellátási terv ütemes végrehajtásának ellenőrzése.

Tanasoiu, O.: A társadalmi–gazdasági jelenségek struktúrájában végbemenő mennyiségi és minőségi változások kvantifikálása.

Purcara, I. – Rujan, O.: A matematikai szimuláció lehetőségei és a gazdasági együttműködés megoldásának néhány kilátása.

Paun, G.: A többdimenziós döntés új kritériumai.

Calude, C. – Calude, E.: Az Onicescu-féle módszer ésszerűsége a többdimenziós döntések hierarchizálása során.

Marinescu, Gh.: Mezőgazdasági adatbázis a háztartások jellemzése és szociológiai kutatások céljára.

1981. ÉVI 8. SZÁM

Nicola, I.: A nemzeti stratégiai célkitűzések megvalósítása.

Prisacaru, C. – Somesan, S.: Az egy lakosra jutó élelmiszer-, textiláru- és lábbelfogyasztás kiszámítása.

Popa, M. – Vladucu, A.: Normatív előrejelző modellrendszer tervezete a műszaki–gazdasági rendszereket szabályozó stratégiák megalapozására.

Camasiu, I. – Stanescu, D. – Gheorghita, M. – Popa, St.: Módszerek a gépek és a gépi berendezések beszerzésére vonatkozó döntések hatékonyságának fokozására.

Gheorghiu, C.: Makroszintű gazdasági rendszerekben alkalmazott információátvitel elvei.

Sorin, S. – Cristescu, S.: Matematikai statisztikai módszerek alkalmazása a városi közlekedésben.

DEMOSTA

A CSEHSZLOVÁK SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI HIVATAL DEMOGRAFIAI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 2. SZÁM

Pokorny, Z.: A népgazdaság fejlődése és a terv teljesítése Csehszlovákiában, 1980.

Pártl, J.: A csehszlovák lakosság állati termékekkel való ellátása.

Srb, V.: A termékenység Csehszlovákiában, 1970–1979.

Tesarová, D.: A Csehszlovákiában dolgozó külföldi állampolgárok.

Link, M.: Vadászat Csehszlovákiában.

A községek integrációja Csehszlovákiában, 1980.

STATISTISK TIDSKRIFT

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 4. SZÁM

Holmberg, I.: Egyiptom demográfiája.

Teemant, E.: A kiegészítő erőforrások elosztására szolgáló döntési anyagok készítésének modellje a svéd elemi iskolai rendszerben.

Frisén, M. – Palm, G.: A változók kiválasztása a többszörös regresszióban.

Lindström, H.: Az emlékezet szerepe a kikérdezések során.

Olafsson, A. – Skjöld, C.: A hetedik svéd munkaerő-felvétel. Változások a munkaerő-felvétel rendszerében 1981-től.

STATISTICA

edificata sotto gli auspici delle Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI EGYETEMEK
FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 1. SZÁM

Colombo, A. G. – Costantini, D.: A béta-eloszlás egy racionális rekonstrukciója.

Piccolo, D.: Az AR és MA modellek megfigyelhető területei.

Vedaldi, R. – Diana, G.: A kétszemélyes kimenek néhány mintavételi terve.

Papadopoulos, A. S.: Kétváltozós exponenciális hibamodell túlélési vizsgálathoz.

Buscemi, S.: A Wolf-számok szerepe a napfoltoknál: trendkeresés.

Cocchi, D.: Az ujjlenyomatok öröklődésére vonatkozó hipotézisek valószínűsége.

Filippucci, C.: Közbenő fogyasztás a mezőgazdasági szektorokban: Emilia-Romagna példája.

Monari, P.: A geometriai középérték a szórás egy általános modelljében.

Bettuzzi, G.: A kograduáció négyzetes indexe.

Viviani, A.: A torzítás csökkentésének lehetősége a priori információk alkalmazásával nem pontosan specifikált reláció paraméterbecslésénél.

Scardovi, I.: A társadalomtudományok statisztikai alapjai; történeti megjegyzések.

mitteilungsblatt

AZ OSZTRÁK STATISZTIKAI ÉS INFORMATIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 43. SZÁM

Bartunek, E.: Reprezentatív adatfelvételek az Egyesült Államokban és Kanadában.

Meisterl, W.: A kisközségek szerkezeti problémái a kommunális pénzügyi kiegyenlítés példáján.

Pilat, H.: Az automatikus szintaxis-elemzés programozási eszköze.

Grossendorfer, E.: Az osztrák külkereskedelmi index felülvizsgálata.

Kutzenberger, E.: OSIRIS – Felső-Ausztriai Statisztikai Interregionális Információ-rendszer.

Wertz, W. – Pflug, G. – Grossmann, W.: Második pannon szimpozium a matematikai statisztika tárgyában.

ECONOMICS OF PLANNING

A BIRMINGHAMI EGYETEM FOLYÓIRATA

1979. ÉVI 2–3. SZÁM

Major, I.: A vállalatok fejlődése a különböző gazdasági rendszerekben.

King, A. E.: Az új csehszlovák gazdasági mechanizmus makroökonómiai jelentősége.

Lackman, C. L. – Keun You, J.: Bangladesh ökonometriai modellje és az ötéves fejlesztési terv értékelése.

Duchin, F. – Szyld, D. B.: A nagyon kevés nem zéró elemet tartalmazó matrix alkalmazása interregionális input-output elemzésre.

Snowberger, V.: A központi tervezők és a cégek közötti kölcsönhatás; a célkitűzés kiigazításának bizonytalansága.

Kronsjö, T. O. M.: Egy konvex és egy választott szakaszból álló gazdasági rendszer felbontása.

1980. ÉVI 1. SZÁM

Estrin, S. – Holmes, P. M.: A francia tervezés teljesítménye, 1952–1978.

Basu, D. R.: Az Egyesült Királyság erőforrásai érték-transzfer modelljének szimulációja, 1979.

Riaz, T.: A hosszú távú energiapolitika megválasztásának gazdaságpolitikai jelentősége.

Deissenberg, Ch.: Lineáris ökonometriai modellek optimális ellenőrzése.

wirtschaft und statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 8. SZÁM

Herberger, L. – Linke, W.: A születések gyakoriságának folyamatos megfigyelése és elemzése.

Niemeyer, F.: A lakbér-hozzájárulásban részesülők társadalmi struktúrája, lakáshelyzete és jövedelmi viszonyai.

Euler, M.: Kiválasztott, állami transzfer fizetéseket élvező háztartások, 1978.

Kloss, H.-G.: A munkások kereseteinek rétegződése, 1978.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok 1979. évi zár számadása.

Az építési tevékenység statisztikájának kiválasztott struktúra adatai, 1980.

Vasúti közlekedés, 1980.

1981. ÉVI 9. SZÁM

Engelmann, M.: Nemzetgazdasági elszámolások, 1981.

Euler, M.: Állami transzfer fizetéseket élvező személyek, 1978. A jövedelmi és fogyasztási mintavétel eredményei.

A munkanélküliség hatása a háztartásra. A mikrocenzus eredménye.

Részvénytársasági osztalékok, 1980.

Művelés alatt álló területek és gabonatermés, 1981.

Előzetes adatok.

Szociális lakásépítkezés, 1980.

Építési takarékpénztárak, 1980.

Szakképzésben részesülők, 1980. A szakmai képzés statisztikájának eredménye.

1981. ÉVI 10. SZÁM

Stache, D.: A társadalmi jelzőszámok rendszerének fejlődése a nemzetközi szervezetekben.

Hoffmann, U.: Városépítési kikötések és építési tevékenység. Az 1979. évi építési engedély-statisztika.

A nyilvános számadásra kötelezett konszernek évi zárszámadásai, 1979.

Az ipari energiagazdaság fejlődése.

Épületek és épületrészek értékcsökkenése, 1980.

Az érettségizettek tanulmányi és szakmai kívánságai, 1972–1981.

Bruttó keresetek az iparban és a kereskedelemben,

journal statistique

DE LA SOCIÉTÉ DE
DE PARIS

A PÁRIZSI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 3. SZÁM

Aubenque, M. – Damiani, P.: A születéskor várható átlagos élettartam; nemek szerinti különbségek, fejlődési határok.

Terraza, M.: Gazdasági idősorok rövid távú előrejelzése. Az ARMA-modellek becslése algoritmus segítségével.

Aris, H. – Mahé, H.: A többlethaszon elosztásának vizsgálata a vállalatoknál a főkomponens módszer segítségével.

Damiani, P.: A halálokok és a dohányzás és alkoholfogyasztás közötti összefüggés.

STATISTISCHE NACHRICHTEN

AZ OSZTRAK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 8. SZÁM

Gyorsjelentés a gazdasági helyzetről.

Gisser, R.: Természetes népmozgalom, 1980. Végleges adatok.

Pichler, B.: Az idősebb emberek egészségi állapota.

Bartunek, E.: Szakmai megterhelés és egészségi állapot. Az 1980. szeptemberi mikrocenzus eredményei.

Árak, 1981. második félév.

Szarvasmarha- és sertésszámlálás, 1981. június 3.

Rohrböck, G. J.: Az állati termékek élelmezési mérlege, 1980.

Grünauer, E.: A tartományok igazgatásának energiafelhasználása, 1980.

Vagyonadó-statisztika, 1977.

Kükereskedelem, 1981. első félév.

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1981. ÉVI 136. SZÁM

Fayolle, J.: Tőke és termelési kapacitás az iparban.

Folly, M. – Gresh, H.: Az ipari termelési kapacitás feleslegének határai.

Chadeau, A. – Fouquet, A.: Mérhető-e a háztartási munka?

Join-Lambert, E.: A háztartások többet autóznak, az autók kevesebbet üzemelnek.

Decaudin, G. – Milot, J.-P.: A közületi kiadások funkciók szerinti felosztása.

Bégué, J.: Társadalmi adatok: 1981. évi kiadás.

JOURNAL OF THE

ROYAL STATISTICAL

SOCIETY

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA (A SZÉRIA)

1981. ÉVI 3. SZÁM

Cox, D. R.: A statisztika elmélete és általános alapelvei.

Darby, S. C. – Reissland, A.: A sugárzás ionizálásának alacsony szintje és a rák – alábecsüljük-e a kockázatot?

Diamond, M. – Stone, M.: Florence Nightingale Quetelet-ről.

Lythe, C. – Majmudar, M.: Skócia bruttó belföldi termék statisztikája, 1961–1971.

Currie, I. D. – Stephens, M. A.: A Greenwood-féle statisztika további táblázati értékei.